БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ТОШКЕНТ ҲАҚИҚАТИ

ЎЗБЕКИСТОН КП ТОШКЕНТ ОБЛАСТЬ ВА ШАҲАР КОМИТЕТЛАРИ, МЕҲНАТКАШЛАР ДЕПУТАТЛАРИ ОБЛАСТЬ ВА ШАҲАР СОВЕТЛАРИНИНГ ОРГАНИ

9-ЙИЛ ЧИҚИШИ
№ 230 (2263).
20 НОЯБРЬ
СЕШАНБА
1962 ЙИЛ
Баҳоси 3 тийин.

Партия Марказий Комитети ишонч билдирадики, бутун партия, бутун халқ саноат, қурилиш ва қишлоқ хўжалигига партия раҳбарлигини қайта қуриш соҳасида белгиланаётган тадбирларни тамомила қўллаб-қувватлайди ва маъқуллайди. Марказий Комитетнинг Пленуми асосий йўлларни белгилайди, қайта қуришнинг энг муҳим принципиал масалаларини муҳокама қилади ва ҳал этади.

Совет Иттифоқи Коммунистик партияси Марказий Комитетининг Пленуми тўғрисида

ИНФОРМАЦИОН БИЛДИРИШ

1962 йил 19 ноябрда Катта Кремль саройида КПСС Марказий Комитетининг Пленуми очилди.

Пленумнинг кун тартибига СССР экономикасини ривожлантириш ва халқ хўжалигига партия раҳбарлиги тўғрисидаги масала қўйилган.

Шу масала юзасидан КПСС Марказий Комитетининг Биринчи секретари, СССР Министрлар Советининг Раиси ўртоқ Н. С. Хрушчев доклад қилди.

Марказий Комитет Пленумининг ишида қатнашиш учун область партия комитетларининг Марказий Комитет составига кирмаган биринчи секретарлари, КПСС баъзи область ва ўлка комитетларининг саноат ҳамда қишлоқ хўжалиги билан шуғулланувчи секретарлари, йирик саноат марказлари шаҳар партия комитетларининг биринчи секретарлари ва секретарлари, иттифоқчи ва автоном республикалар Министрлар Советларининг раислари, меҳнаткашлар депутатлари область ва ўлка Советлари ижроия комитетларининг раислари, иттифоқчи республикалар Госпланлари ва Халқ хўжалиги кенгашларининг раислари, иттифоқчи республикалар қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш ва тайёрлаш министрлари, қишлоқ хўжалиги, сув хўжалиги ва қурилиш министрлари, иттифоқчи республикалар «Сельхозтехника» бирлашмаларининг раислари, баъзи корхоналарнинг директорлари, саноат ва қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариши илғорлари, СССР ва РСФСР министрликлари, давлат комитетларининг ходимлари, марказий газеталар ва журналларнинг редакторлари, КПСС Марказий Комитети ва СССР Министрлар Совети аппаратининг масъул ходимлари таклиф этилди.

КПСС Марказий Комитетининг Пленуми ўз ишини давом эттирмоқда.

СССР ЭКОНОМИКАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ВА ХАЛҚ ХЎЖАЛИГИГА ПАРТИЯ РАҲБАРЛИГИ

КПСС Марказий Комитетининг Пленумида 1962 йил 19 ноябрда

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ ДОКЛАДИ

Ўртоқлар!

Партиянинг учинчи Программасини қабул қилган XXII съезддан бери орадан бир йилдан сал кўпроқ вақт ўтди. Съезд қарорлари, партиянинг янги Программаси ижтимоий тараққиётни тезлаштирувчи қудратли куч бўлди. Ўтган йил мамлакатимизнинг ички ҳаётида ҳам, халқаро майдонда ҳам катта муваффақиятларга эришдик. Комил ишонч билан шуни айтишимиз мумкинки, бизнинг ишларимиз муваффақиятли бормоқда ва партия ўтказаётган ленинча йўл яхши самаралар бермоқда.

Аввало, партия ва халқнинг асосий иқтисодий вазифаси — коммунизмнинг моддий-техника базасини вужудга келтириш вазифаси қандай бажарилаётганлиги ҳақида гапириб ўтиш керак.

СССР халқ хўжалигини ривожлантиришнинг етти йиллик плани шундай базани вужудга келтириш йўлидаги муҳим босқичдирки, совет халқининг бутун куч ва ғайрати шу планни бажаришга қаратилмоқда. Партиямиз коммунизмнинг моддий-техника базасини вужудга келтириш йўлини тутиб, Лениннинг улуғ таълимотига қатъий амал қилмоқда.

Партиямиз ва Совет давлатининг асосчиси Владимир Ильич Ленин таълим бериб айтган эдики, ишчилар синфи, меҳнаткашлар буржуазия устидан ғалаба қозониб, ҳокимиятни ўз қўлларига олганларидан кейин экономика, халқ хўжалигини ташкил этиш, учёт ва контроль, ишлаб чиқаришни бошқариш масалалари биринчи ўринга қўйилади. Бу фикр Лениннинг «Совет ҳокимиятининг навбатдаги вазифалари» мақоласининг яқинда эълон қилинган бобларида айниқса ёрқин ифодалаб берилган.

«Давлатни бошқариш вазифаси,— деб кўрсатиб ўтган эди В. И. Ленин,— Совет ҳокимияти олдида энди биринчи ўринга қўйилган мана шу вазифа яна шундай хусусиятга эгадирки, энди гап—маданий халқларнинг энг янги тарихида биринчи марта бўлса керак, энди гап шундай бошқариш тўғрисида бораётирки, бу бошқаришда сиёсат эмас, балки экономика биринчи даражадаги аҳамият касб қилмоқда».

Совет халқи Ленин йўлини изчиллик билан амалга ошира бориб, ўз меҳнати билан социализмнинг қудратли экономикасини вужудга келтирди ва эндиликда шу экономикага таяниб коммунизмнинг моддий-техника базасини вужудга келтириш вазифасини муваффақиятли ҳал қилмоқда.

Ўртоқлар! XXII съезд мамлакат халқ хўжалигига раҳбарликни янада яхшилашни партиянинг биринчи навбатдаги ва энг муҳим вазифаларидан бири қилиб қўйди. Коммунизм қурилиши авж олдирилган шароитда саноатга, қурилишга, қишлоқ хўжалигига қилинаётган раҳбарлик олдига янги, тағин ҳам юксак талаблар қўйилмоқда. Энди гап хўжалик ишини шунчаки яхшилаш тўғрисида бормасдан, шу билан бирга партиянинг халқ хўжалигига қилаётган раҳбарлигини партия қарорларини тағин ҳам муваффақиятлироқ амалга оширишни таъминлайдиган қилиб ташкилий жиҳатдан қайта қуриш тўғрисида бораётир.

Съезддан кейин ўтган йил мобайнида Марказий Комитет халқ хўжалигини ривожлантириш манфаатларини кўзлаб ва камчиликларни йўқотиш мақсадида саноатни, қурилишни ва қишлоқ хўжалигини бошқариш системасини такомиллаштириш масалалари билан кўп шуғулланди.

Маълумки, Марказий Комитетнинг март Пленумида қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини бошқаришнинг янги структураси қабул қилинди — колхоз-совхоз ишлаб чиқариш бошқармалари тузилди. Бу органларнинг иши қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини бошқаришнинг хийла мукаммалроқ формаси топилганлигини кўрсатиб турибди.

Саноат ва қурилиш соҳасида янгича раҳбарлик қилишда ҳозир анча кўп тажрибамиз бор — бизнинг халқ хўжалик кенгашларимиз беш йилдан кўпроқ вақтдан бери ишлаб келмоқда. Саноат муваффақиятли равишда ривожланаётганлиги қабул қилинган тадбирларнинг тўғрилигини исботлаб турибди.

Шундай қилиб, партия саноатда, қурилишда ва колхоз-совхоз ишлаб чиқаришида хўжалик органларининг ишини қайта қуриб олди. Лекин турмуш бир жойда турмайди — мамлакат экономикаси тез ўсмоқда, коммунистик қурилиш тобора кенг қулоч ёймоқда, раҳбарлик қилиш вазифалари тобора мураккаблашмоқда. **Партиянинг халқ хўжалигига қилаётган раҳбарлигини қайта қуриш масаласи кун тартибига қўйилмоқда.**

Марказий Комитет Президиуми XXII съезд қарорларига ва партиянинг янги Программасига асосланиб, кейинги йиллардаги тажрибаларни ҳисобга олиб, партиянинг халқ хўжалигига раҳбарлигини яхшилаш, партия ва ҳукумат қарорларининг бажарилиши устидан партия ва давлат контролини ташкил этиш тўғрисидаги таклифларни Марказий Комитет Пленумининг муҳокамасига киритади.

I.

ХАЛҚ ХЎЖАЛИГИНИНГ ЎСИШИ ВА ПАРТИЯ РАҲБАРЛИГИНИНГ ЯНГИ ФОРМАЛАРИГА ЎТИШНИНГ ЗАРУРЛИГИ

Ўртоқлар! Партиямиз кейинги даврда, айниқса XX съезддан кейин ўтган йиллар мобайнида саноатни, қурилишни ва қишлоқ хўжалигини ривожлантиришга катта эътибор бериб келди.

Саноатга, қурилишга ва қишлоқ хўжалигига раҳбарлик қайта қурилганлиги ўзининг сезиларли натижаларини берди. Бу қайта қуриш хўжалик аҳамиятигагина эга бўлиб қолмай, сиёсий аҳамиятга ҳам эга бўлди. Партия бу қайта қуришларни ўтказаётган вақтда Сталин шахсига сиғиниш даврида вужудга келган ва мамлакат экономикасини ривожлантириш йўлида жиддий тўсиққа айланиб қолган, эскирган кўпгина маҳкамачилик-бюрократларча ишлаш формаларини қатъият билан тугатиши лозим бўлди.

Ленинизм руҳига зид бўлган эски раҳбарлик формалари ва методларини сақлаб қолишга уринган антипартиявий группа XX съезднинг ленинча йўлига қутуриб қаршилик кўрсатганлиги ҳамманинг эсида турибди. Партия ва давлат ҳаётининг ленинча принципларини, нормаларини партиямиз изчиллик билан ҳимоя қилиб ва ривожлантириб, эскиликка ёпишиб олган, партияни орқага судраган кишиларни қатъият билан улоқтириб ташлади. Шу туфайли халқ ташаббускорлигини ривожлантириш, миллион-миллион омманинг ижодкорлиги учун кенг майдон очилди.

ЕТТИ ЙИЛЛИК ПЛАННИ БАЖАРИШНИНГ ТЎРТ ЙИЛ ИЧИДАГИ БАЪЗИ ЯКУНЛАРИ

Етти йилликнинг тўрт йили ўтди. Эндиликда бу планнинг ўтган даврда бажарилишига доир баъзи якунлар ҳақида гапириб ўтиш мумкин.

Контроль рақамлар умумхалқ томонидан муҳокама қилинганидан кейин қабул қилинган етти йиллик план мамлакатнинг имкониятлари ва резервлари тўлиқроқ ҳисобга олиб тузилган план эканлигини тажриба кўрсатиб турибди. Партиямиз мавжуд ресурслар ва имкониятларга таяниб, айрим тармоқлар ўртасидаги пропорцияларни хийла оқилона белгилаб, халқ хўжалигини ривожлантиришнинг тамомила реал планини тузиб тўғри иш қилди. Йиллик планларни тасдиқлаш вақтида мамлакат халқ хўжалигини тағин ҳам муваффақиятлироқ ривожлантириш мақсадида бу планларга айрим тузатишлар киритилиб туради, албатта.

Етти йиллик план 1959—1962 йилларда қандай бажарилаётганлигини кўздан кечирайлик:

	Контроль рақамларнинг ҳисобларида тўрт йилга мўлжалланганы	Тўрт йил ичида ҳақиқатда бажарилгани	Контроль рақамларнинг ҳисобларидагига нисбатан тўрт йил ичида ҳақиқатда ошиқ бажарилганлиги	Планнинг тўрт йил ичида бажарилиш проценти
Бутун саноатнинг ялпи маҳсулоти—миллиард сўм	623	651	28	104,5
шу жумладан:				
«А» группаси	420	445	25	106
«Б» группаси	203	206	3	102
Давлат томонидан сарфланган капитал маблағларнинг ҳажми—миллиард сўм	101	107	6	106
Ҳамма турдаги транспортнинг юк обороти—миллиард тонна—километр	7462	7750	288	104
Давлат ва кооператив савдосининг 1958 йилдаги нархлар билан товар обороти—миллиард сўм	314	317	3	101

Кўриниб турибдики, етти йиллик планнинг топшириқлари асосий кўрсаткичлар бўйича ошиғи билан бажарилмоқда.

Саноат маҳсулотининг 1959—1962 йиллардаги ўсиши контроль рақамларда кўрсатилган 39 процент ўрнига 45 процентни ташкил қилади, шу жумладан бу ўсиш «А» группасининг тармоқларида (ишлаб чиқариш воситаларини ишлаб чиқариш соҳасида) контроль рақамларда кўрсатилган 41 процент ўрнига 51 процентни ташкил қилади. Шу давр ичида қора металлургия маҳсулоти 1,4 баравар, рангли металлургия ва нефть саноати маҳсулоти 1,5 баравар, газ саноати маҳсулоти 2,5 баравар, электр энергия ва иссиқлик энергияси ишлаб чиқариш, химия ва резина саноати маҳсулоти 1,6 баравар, машинасозлик ва металл ишлаш саноатининг маҳсулоти 1,8 баравар, бинокорлик материаллари саноатининг маҳсулоти 1,7 баравар кўпаяди.

Шу йиллар ичида белгиланган топшириқдан ошиқ равишда 28 миллиард сўмлик саноат маҳсулоти ишлаб чиқарилади. СССР халқ хўжалиги контроль рақамларда кўрсатилганидан ошиқ равишда 2,5 миллион тонна чўян, 13 миллион тоннага яқин пўлат, 11 миллион тонна қора металлар прокати, қарийб 17 миллион тонна нефть, 850 миллион сўмликдан кўпроқ қишлоқ хўжалик машиналари, 35 мингта трактор, металл қирқадиган 60 мингта станок, 650 миллион сўмлик автоматлаштириш асбоблари ва воситалари олади. Тозаланган мис, алюминий, қўрғошин, рух, никель, синтетик аммиак ишлаб чиқариш соҳасида ва маҳсулотнинг бошқа кўпгина турлари бўйича ҳам етти йиллик топшириқлари ошириб бажарилмоқда.

Оғир индустрия устин даражада ривожлантирилаётганлиги ва қишлоқ хўжалик маҳсулотини етиштириш кўпаяётганлиги асосида ишлаб чиқаришнинг «Б» группаси (истеъмол буюмлари ишлаб чиқариш) ривожланиб бормоқда. Етти йиллик планда дастлабки тўрт йил ичида «Б» группа тармоқлари бўйича ишлаб чиқаришни 33 процент кўпайтириш кўзда тутилган эди, ҳақиқатда эса тўрт йил ичида бу тармоқларда ишлаб чиқариш 34 процент кўпаяди.

Белгиланган топшириқдан ошиқ равишда 1,3 миллиард метр газлама, 189 миллион дона трикотаж буюмлар, 88 миллион жуфт чарм пойафзал, 617 минг дона телевизор, 413 минг дона кир ювиш машинаси, 500 миллион сўмликдан кўпроқ мебель ишлаб чиқарилди. Машиналар, станоклар, аппаратлар, автоматлаштириш асбоблари ва воситаларининг минглаб энг янги типлари яратилди ва ишлаб чиқаришга жорий қилинди.

Умуман саноат яхши ишлаб турибди. Лекин у анча яхшироқ ишлаши мумкин эди. Электр энергия, газ, синтетик тола ва смолалар, пластмассалар, турбиналар, тепловозлар, вагонлар, нефть аппаратлари ишлаб чиқариш топшириқлари, афсуски, бажарилмаяпти. Халқ истеъмол қиладиган бир қанча молларни ишлаб чиқариш контроль рақамларда белгиланган топшириқлардан кейинда қолмоқда.

Биз ютуқларимизнигина қайд қилиб қолмасдан, шу билан бирга камчиликларни ҳам кўришимиз, бу камчиликларга тўғри баҳо беришимиз ва план топшириқларининг ҳамма кўрсаткичлар бўйича бажарилишини таъминлайдиган чораларни амалга оширишимиз лозим.

Халқ хўжалигини ривожлантиришнинг бир муҳим, принципиал томони ҳақида алоҳида гапириб ўтиш керак. Бунда гап ишлаб чиқариш воситалари саноати билан истеъмол воситалари саноатини ривожлантиришда тўғри нисбат белгилаш тўғрисида бораётир.

Ишлаб чиқариш воситаларини устун даражада ривожлантириш соҳасида Ленин кўрсатиб берган йўлдан бундан буён ҳам оғишмай олға бораверамиз. Ишлаб чиқариш воситаларини ривожлантирмай туриб халқ хўжалигида техникани тараққий эттиришни, меҳнат унумдорлигини оширишни, меҳнаткашларнинг моддий ва маънавий эҳтиёжларини тўлиқ қондиришни таъминлаб бўлмайди, мамлакатнинг мудофаа қобилиятини лозим бўлган даражада ушлаб туриб бўлмайди. Шу билан бирга, биз ишлаб чиқариш воситаларини ва истеъмол воситаларини ривожлантиришда пропорцияларнинг тўғри бўлиши ҳақида ҳамиша ғамхўрлик қилишимиз керак. Мен юқорида айтиб ўтдимки, етти йилликнинг тўрт йили мобайнида «А» группасидаги саноат ялпи маҳсулотни контроль рақамларда мўлжалланганига қараганда кўпроқ, 25 миллиард сўм миқдорида ошиқ ишлаб чиқарди, яъни план топшириғидагига қараганда олти процент зиёд ишлаб чиқарди. Айни вақтда «Б» группасидаги саноат маҳсулоти план топшириғидагига қараганда уч миллиард сўмликдан зиёдроқ, ёки ҳаммаси бўлиб 2 процент ошиқ бўлди. Биз халқ истеъмол қиладиган молларни янада жадалроқ суръатлар билан ишлаб чиқариш учун қўшимча чораларни кўришимиз керак. Партия, хўжалик ва планлаштириш органлари халқ истеъмол қиладиган ва ҳозирча етишмаётган молларни ишлаб чиқаришни кўпайтиришни назарда тутиб, моддий воситаларни халқ хўжалигининг тармоқлари ўртасида тағин ҳам оқилона тақсимлашлари керак.

Етти йилликнинг ўтган йиллари мобайнида капитал қурилиш жуда кенг миқёсда авж олиб кетди. Мамлакатнинг шарқий районларида капитал қурилиш айниқса кенг миқёсда авж олди. Умуман мамлакатда 1959—1962 йилларда давлат томонидан капитал қурилишларга сарфланадиган маблағнинг умумий ҳажми 107 миллиард сўмга етади ва шу йиллар учун қилинган мўлжалга нисбатан қарийб 6 миллиард сўм миқдорида ортади. Шу билан бирга давлат томонидан капитал қурилишга сарфланаётган маблағнинг йиллик ўртача ўсиши етти йиллик планда мўлжалланган 8,6 процент ўрнига 11 процентни ташкил қилади. Ҳозирги вақтда халқ хўжалигига бир йилнинг ўзида сарфланаётган маблағ биринчи ва иккинчи беш йилликлар давомида сарфланган жамики маблағдан бир ярим баравар ошиқдир.

Капитал қурилиш кенг авж олдирилганлиги кейинги йилларда халқ хўжалигининг ҳамма тармоқларида ишлаб чиқариш қувватларининг асосий фондларини анча ўстиришни ва янгилашни таъминлади. Етти йилликнинг тўрт йили мобайнида давлат асосий фондлари тахминан 100 миллиард сўм миқдорида, ёки 50 процент кўпаяди, шу жумладан саноатнинг асосий фондлари 40 миллиард сўм миқдорида, ёки ярим баравардан зиёдроқ кўпаяди. Тўрт йил ичида саноатда янгидан ишга туширилган асосий фондларнинг салмоғи 1963 йилнинг 1 январига келиб 42 процентни ташкил этади.

Етти йилликнинг тўрт йили мобайнида давлат саноатининг 3700 тадан кўпроқ янги йирик корхоналари ишга тушди. Саноатда янги ишлаб чиқариш қувватлари вужудга келтирилди. Бу қувватлар ўзининг катталиги жиҳатидан урушдан олдинги беш йилликлар даврида вужудга келтирилган жамики ишлаб чиқариш қувватларидан ошиқроқдир.

Транспорт ва алоқа воситалари янада ривожланди. Темир йўл, сув ва автомобиль транспортининг юк обороти соҳасида ҳамда авиатранспортда пассажирлар ташиш соҳасида етти йиллик топшириқлари ошиғи билан бажарилмоқда. Транспортни техника жиҳатидан реконструкция қилиш соҳасида катта ишлар қилинди. Темир йўлларнинг 8,5 минг километри электрлаштирилди. Энг катта темир йўл магистрали бўлган 5,5 минг километрли Москва—Байкал магистралини, шунингдек Москва—Донбасс магистралини электрлаштириш тугалланди. Ҳозирги вақтда темир йўл транспортидаги юк ва пассажирларнинг 60 процентидан кўпроғи электровозлар ва тепловозлар ёрдами билан ташилмоқда.

Партия ва ҳукумат, бутун совет халқи қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш соҳасида катта тадбирларни амалга оширдилар. Сўнгги йилларда, айниқса қўриқ ерлар ўзлаштирилганидан кейин дон хўжалигини ривожлантиришда жиддий ўзгаришлар рўй берди, бу эса, чорвачиликни юксалтириш учун яхши шарт-шароит вужудга келтирди. Шу йиллар ичида минглаб янги йирик совхозлар ташкил этилди, коммунистик қурилишда совхозларнинг роли беқиёс ошди. Лекин биз шуни унутмаслигимиз керакки, мамлакат тараққиётининг ҳозирги босқичи қишлоқ хўжалиги олдига тағин ҳам юксакроқ талаблар, янги вазифалар қўймоқда. Колхозчиларнинг, совхоз ишчиларининг, барча совет кишиларининг куч ва ғайратини шу вазифаларни ҳал қилишга йўллаш керак.

Саноат ва қишлоқ хўжалик маҳсулоти ишлаб чиқаришнинг кўпайтирилганлиги меҳнаткашларнинг моддий фаровонлигини янада яхшилаш имкониятини вужудга келтирди. Товар оборотининг ўсиб бораётганлиги ва уй-жой қурилиши кенгайиб бораётганлиги тўғрисидаги маълумотларни айтиб бераман.

Етти йилликнинг тўрт йили мобайнида давлат ва кооператив савдосида чакана товар оборотининг ҳажми етти йиллик планда мўлжалланган 30,4 процент ўрнига қарийб 32 процент кўпаяди. Газлама, кийим-кечак, пойафзал, маданий-маиший ва рўзғор моллари сотиш шу йиллар ичида анча миқдорда кўпаяди. Бироқ, бизда бир қанча моллар етишмаётир, шу молларнинг баъзилари ҳали ҳам унчалик сифатли эмас. Шу билан бирга, аҳоли талабига мос келмайдиган нохарид молларни чиқариш сингари ҳоллар ҳам рўй бермоқда.

Уй-жой қурилиши жуда катта ҳажмда олиб борилмоқда. Етти йилликнинг ўтган тўрт йили мобайнида шаҳарларда ва ишчи посёлкаларида умумий саҳни 325 миллион квадрат метрли уй-жой бинолари ёки 9 миллионга яқин янги квартира фойдаланиш учун топширилди. Бундан ташқари қишлоқ жойларида 2 миллион 400 минг уй қурилди. 50 миллион совет кишиси учун уй-жой шароити яхшилаб берилди.

Халқнинг турмуш даражасини муттасил ошириш, совет кишиларининг моддий ва маънавий талабларини тағин ҳам тўлиқроқ қондириш тўғрисида ғамхўрлик қилиш бундан буён ҳам партия фаолиятининг диққат марказида тура беради.

Ўртоқлар! Агар биз халқ хўжалигининг резервларидан тағин ҳам тўлиқроқ фойдаланганимизда эди, иқтисодий қурилишимизнинг муваффақиятлари янада кўпроқ бўлур эди.

Яқинда КПСС Марказий Комитети ва СССР Министрлар Совети етти йилликнинг 1963 йили учун тузилган халқ хўжалиги плани ва Давлат бюджети лойиҳасини кўриб чиқдилар. Бу лойиҳада ялпи маҳсулот ишлаб чиқаришни 8 процент, шу жумладан «А» группа саноатида 8,5 процент ва «Б» группа саноатида 6,3 процент кўпайтириш кўзда тутилади. Давлат томонидан сарфланадиган капитал маблағларнинг ҳажми 33 миллиард сўмдан кўпроқ бўлади. Меҳнат унумдорлигини саноатда 5,6 процент, қурилишда 6,9 процент ошириш мўлжалланади. Партия Марказий Комитети химия, энергетика, машинасозлик, ўрмон ва қоғоз саноатларини, енгил саноатни ва озиқ-овқат саноатини ривожлантиришга, янги қувватларни ишга туширишни жадаллаштиришга, саноат ва қурилишда сифат кўрсаткичларини яхшилашга алоҳида эътибор беради.

Қишлоқ хўжалиги соҳасида экин майдонларининг структурасини янада яхшилаш, дон ва дуккакли экинлар экиладиган майдонни 13 миллион гектар кўпайтириш кўзда тутилади. 1963 йилда 4 миллиард пуд ғалла харид қилиш планлаштириб қўйилди. Бироқ, келгуси йилда дон етиштиришни кўпайтириб, 4 миллиард 200 миллион—4 миллиард 500 миллион пуд ғалла харид қилишга қурбимиз етади. 9,5 миллион тонна гўшт, 35 миллион тоннага яқин сут харид қилиш планлаштирилмоқда.

Кўриб турибсизки, ўртоқлар, етти йиллик планни муваффақиятли равишда тўла ва ошириб бажаришни таъминламоқ учун етти йилликнинг бешинчи йилида қиладиган ишларимиз катта. Агар биз мамлакат халқ хўжалигига партия томонидан қилинаётган раҳбарлик формаларини ва методларини тағин ҳам кўпроқ такомиллаштирсак бу мақсадга, албатта, эришамиз.

ПАРТИЯ ОРГАНЛАРИНИНГ ҲОЗИРГИ СТРУКТУРАСИ ВА ХЎЖАЛИККА РАҲБАРЛИК ҚИЛИШДАГИ КАМЧИЛИКЛАР

Ўртоқлар! Халқ хўжалиги кенгашлари тузилганлиги ва қишлоқ хўжалигида колхоз-совхоз ишлаб чиқариш бошқармалари ташкил этилганлиги яхши натижалар бераётганлигини кейинги вақтларнинг тажрибаси кўрсатиб турибди. Шу билан бирга, халқ хўжалигига раҳбарликни яхшиламоқ учун фақат хўжалик органларини қайта қуриш билангина чекланиб қолаш керак эмаслиги ҳам равшан бўлиб қолмоқда. **Марказда ва жойларда партия органлари томонидан халқ хўжалигига қилинаётган раҳбарликни ташкилий жиҳатдан қайта қуриш зарур бўлиб қолди.**

Район, шаҳар, область, ўлка партия ташкилотлари ҳамда уларнинг раҳбар органлари тузилишининг ҳозирги мавжуд территориал принципи муайян тарихий шароитда вужудга келган эди ва бу принцип ўзининг ижобий ролини ўйнади.

Мамлакат коммунизм қурилишини кенг авж олдириш даврига кирган, мамлакатнинг халқ хўжалиги ниҳоят даражада ўсган ҳозирги шароитда мамлакатнинг бутун ҳаётида, айниқса хўжалик қурилишида партиянинг роли беқиёс ошди. Эндиликда эски ташкилий формалар партиянинг ишлаб чиқаришга раҳбарлик қилишига маълум даражада тўсиқ бўлиб қолмоқда.

Бундай савол туғилиши мумкин—хўш, ҳозир партия органлари халқ хўжалигига раҳбарлик қилмаётирлармн, партия раҳбарлари эса тажрибаси камроқ кишилар бўлиб қолдиларми? Йўқ, ўртоқлар, гап асло бунда эмас. Кадрларимиз анча тажрибали кишилар бўлиб қолдилар ва албатта, улар хўжалик қурилишининг ҳамма томонларига тағин ҳам муваффақиятлироқ раҳбарлик қилишлари мумкин. Бироқ, мамлакат халқ хўжалигининг миқёси, ҳажми шу қадар кенгайиб кетдики, партия органларининг хўжаликка раҳбарлик қилишида илгари вужудга келган формалар эндиликда экономикани ривожлантиришда кун сайин вужудга келаётган жуда муҳим проблемаларни қамраб ололмайди.

(Давоми иккинчи бетда).

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ ДОКЛАДИ

(Боши 1- бетда)

Эски структура, фаолиятимизни бўғиб қўяётгандек бўляпти, қўлларимизни боғлаб қўймоқда, ишлаб чиқаришнинг ҳамма тармоқларига раҳбарлик қилишда партия ташкилотларининг ташаббусини тўла ривожлантиришга имконият бермаётир.

Эндиликда олға боришимизнинг суръатлари биринчи галда партиянинг сиёсий йўлини амалга оширишни ташкил эта билиш маҳоратига боғлиқдир. Шу сабабли, партия органларининг ишлаб чиқаришнинг ҳамма тармоқларига тағин ҳам конкретроқ ва планли равишда раҳбарлик қилишини таъминлайдиган ҳал қилувчи чоралар кўриш зарур.

Халқ хўжалигига партия раҳбарлиги ҳозир қандай аҳволда?

Партия органлари территориал принципда тузилганликлари сабабли, улар саноат билан ҳам, қишлоқ хўжалиги билан ҳам баббаравар шуғулланишлари лозим. Амалда эса кўпинча шундай бўлиб чиқмоқдаки, область, ўлка партия комитетлари ва иттифоқчи республикалар компартияларининг Марказий Комитетлари ўз кучларини сочиб юборишга, ҳали у иш билан, ҳали бу иш билан шуғулланишга мажбур бўлмоқдалар. Мана шуларнинг ҳаммаси партия раҳбарлигида кампаниячилик характерини туғдирмоқда: гоҳ партия органлари ўзларининг куч ва ғайратларини қишлоқ хўжалигига сарфлаб юбориб, саноатга ва коммунистик қурилишнинг бошқа масалаларига эътиборни маълум даражада сусайтириб қўядилар, гоҳ улар нуқул саноатга берилиб кетиб, қишлоқ хўжалигига раҳбарликни сусайтириб юборадилар.

Саноатга ва қишлоқ хўжалигига кампаниячилик билан раҳбарлик қилинаётганлиги, такрор айтаманки, куч ва тажрибали кадрлар етишмаганлигининг натижаси эмас. Ҳозирги вақтда мамлакатимизнинг хўжалик ва маданий қурилишининг ҳамма соҳаларида юқори малакали кадрлар бор. Шу сабабли, раҳбарлик ишидаги кампаниячилик партия органларининг ҳозирги структураси мамлакат иқтисодий тараққиётининг ҳозирги даврдаги вазифаларига мос эмаслигининг натижасидир.

КПСС Марказий Комитети қишлоқ хўжалик масалаларига эътиборни кескин жалб қилганида бутун партия, бутун раҳбарлик — область, ўлка, республика раҳбарлиги — ўзининг бутун эътиборини халқ хўжалигининг мана шу участкасига қаратиб, саноатни ва қурилишни ривожлантириш масалаларини эътибордан четда қолдиради. Корхоналар ва қурилишлардаги партия ташкилотлари раҳбарлик сусайганлигини дарҳол пайқайдилар, албатта.

Ўзларингизга маълумки, партия комитетларининг пленумлари партия ташкилотларининг эътиборини ва кучини энг муҳим вазифаларга йўллаб туради. Хўш, кейинги вақтларда партия комитетларининг пленумларида қандай масалалар кўриб чиқилди? Кейинги йилда иттифоқчи республикаларда Марказий Комитетларнинг 60 та пленуми бўлиб ўтди, бу пленумлар юздан кўпроқ масалани муҳокама қилди, шулар орасида саноат, транспорт ва қурилишнинг иши тўғрисида ҳаммаси бўлиб бешта масала муҳокама қилинди. РСФСРнинг 25 та энг йирик саноат областлари, ўлкалари ва автоном республикаларида область ва ўлка партия комитетларининг пленумларида бир йил ичида 215 та турли масала кўриб чиқилди. Шулар орасида саноатга доир 14 та масала муҳокама қилинди, холос. Гап кўриб чиқилган масалаларнинг сонидагина эмас, албатта. Лекин шу келтирилган рақамлар партия органларининг саноат ва капитал қурилиш ишига эътибор бермаётганликларини яққол кўрсатиб турибди.

Партия органларининг мавжуд структурасидаги камчиликларни Москва области мисолида кўрсатиб бериш мумкин. Область саноати ҳар йил 7-8 миллиард сўмлик ялпи маҳсулот ишлаб чиқаради. Область территориясида бир неча минг корхона, 67 та шаҳар ва 63 та шаҳар типидаги посёлка бор. КПСС Марказий Комитети қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришига эътиборни кучайтирган вақтда Москва обкомининг биринчи ва бошқа секретарлари саноатга раҳбарликдан четлашадилар. Аммо областда қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг салмоғи, айниқса дон етиштириш соҳасида унча катта эмас.

Саноатга ва қишлоқ хўжалигига планли равишда, муайян мақсадни кўзлаб раҳбарлик қилинмаётганлиги қандай оқибатларга олиб келаётганлигини Озарбайжон мисолида ҳам кўрсатиб бериш мумкин. Республика партия ташкилоти ҳали саноат билан, ҳали қишлоқ хўжалиги билан шуғулланишга мажбур. Бироқ, халқ хўжалигининг бу тармоқларидаги камчиликлар секинлик билан тугатилмоқда. Саноат ишида жиддий нуқсонлар бор. Қишлоқ хўжалигида эса бу хўжаликнинг энг муҳим тармоқлари — пахтачилик ва чорвачилик қаровсиз аҳволда қолди. Республикада пахтанинг ҳосилдорлиги ва чорвачиликнинг маҳсулдорлиги мамлакатда энг паст даражада турибди.

Партия органларининг структурасини қайта қуриш тўғрисида гапирганимизда, аввало, биз партия кадрларимиздан тағин ҳам тўғрироқ фойдаланишни, уларни жой-жойига қўйиб яхшироқ ишлатишни назарда тутишимиз лозим. Аммо, партия комитетларининг ҳозирги структурасида ишга бирёқлама қаралмоқда, ишлаб чиқаришнинг гоҳ бир томонига, гоҳ иккинчи томонига: ёки қишлоқ хўжалигига ёки саноатга малакали раҳбарлик қилиш таъминланмоқда.

Бирон бир областнинг партия ёки совет ташкилотига раҳбарлик ишига кўтариш масаласи туғилганида биз у ёки бу ходимнинг сифати баббаравар бўлгани ҳолда, қандай ихтисосдаги ходимни — саноатни яхши биладиган ходимними ёки қишлоқ хўжалигига мутахассис бўлган ходимними — қайси бирини аввал танлаш тўғрисида бошимиз қотиб қолади. Дарҳақиқат, Челябинск, Харьков, Қарағанда сингари саноати катта бўлган ва қишлоқ хўжалигининг аҳамияти ҳам бундан қолишмайдиган областларда партия ва совет органларининг раҳбарлик ишларига кимни кўтариш мақсадга мувофиқроқ бўлади?

Область, ўлка партия комитетлари, иттифоқчи республикалар компартияларининг Марказий Комитетлари ривожланган саноат ва қишлоқ хўжалигига эга бўлган районларда партия райкомларининг биринчи секретарлари тўғрисидаги масалани ҳал қилаётганларида кадрлар танлашда кўп қийинчиликка учрайдилар. Улар ҳам кимни саноатга мутахассис бўлган кадрними ёки қишлоқ хўжалигига мутахассис бўлган кадрними — қайси бирини танлаш устида бош қотирадилар. Шундай практика вужудга келганки, кўпинча бундай районларда саноатни эмас, балки қишлоқ хўжалигини биладиган ходимлар раҳбарлик тепасида турибди. Мана шу ҳолларнинг ҳаммаси истар-истамас шунга олиб келадики, натижада кадрлар танлашда ишлаб чиқаришнинг у ёки бу тармоғига зарар етказилади.

Агар тўғри ташкилий структура топилса, у ҳолда биз мавжуд кадрлар билан экономиканинг ҳамма тармоқларини планли равишда ривожлантириш имкониятига эга бўлиб қоламиз. Ҳозирги вақтда партиянинг сафларида 10 миллиондан кўпроқ киши бор. Мамлакатда комсомолларнинг сони 20 миллионга яқинлашиб қолди. Касаба союзлари 66 миллион меҳнаткашни бирлаштириб турибди. Бизнинг партиямиз ва унинг раҳбарлигидаги ташкилотлар жуда катта кучдир.

Шу йилнинг бошидаги маълумотларга қараганда, саноатда, транспортда ва қурилишда 3 миллион 655 минг коммунист, қишлоқ хўжалигида 2 миллионга яқин коммунист ишлаб турибди. Ҳозирги вақтда саноатда, транспортда ва қурилишда олий ва ўрта махсус маълумотли 2 миллион 546 минг мутахассис ишламоқда, шулардан 2 миллион 99 минг киши инженер ва техниклардир: қишлоқ хўжалигида олий ва ўрта махсус маълумотли 559 минг мутахассис, шу жумладан 412 минг агроном, зоотехник ва ветеринария ходимлари ишлаб турибди.

Вазифа шуки, партия ва совет кадрларидан, илмий техника ходимларидан экономиканинг ҳамма тармоқларида тўғри фойдаланишга, уларнинг ишини яхши ташкил этишга имкон берадиган яхшироқ ташкилий структурани топишимиз керак. Бу чоралар резервларимизни ишга солишга, бу резервларни партия XXII съездининг қарорларини ва Совет Иттифоқида коммунизм қуришнинг шу съездда қабул қилинган Программасини бажариш учун хизмат қилдиришга ёрдам беради.

ПАРТИЯ ОРГАНЛАРИНИ КОММУНИСТИК ҚУРИЛИШ ВАЗИФАЛАРИГА МУВОФИҚ ҚИЛИБ ҚАЙТА ҚУРАЙЛИК

Кейинги вақтда Марказий Комитет Президиуми ҳозирги вақтда партия томонидан халқ хўжалигига қилинаётган раҳбарликнинг ташкилий структурасини қандай қилиб яхшироқ тузиш масаласини Марказий Комитет аъзолари, маҳаллий ташкилотларнинг раҳбарлари билан неча марта ва ҳар томонлама муҳокама қилди.

Марказий Комитет Президиуми партия органларини юқоридан то пастгача **ишлаб чиқариш принципида** тузиш ва шундай йўл билан саноатга, қурилишга ва қишлоқ хўжалигига партиянинг тағин ҳам конкретроқ раҳбарлик қилишини таъминлаш зарурлигига асосланган таклифларни ишлаб чиқди.

Партия ташкилотларини тузишнинг ишлаб чиқариш принципи ҳозирги вақтда бизда фақат бошланғич ташкилотлардагина тўлиқ ўтказилиб келмоқда. Коммунистларни ишлаб чиқаришда ишлаб турган жойларида бирлаштириш партия ташкилотларига асосий эътиборни ишлаб чиқариш масалаларига қаратиш, ишнинг бошқа ҳамма турларини — ташкилий, идеология, маданий-тарбиявий ишларни асосий вазифаларни ҳал қилишга бўйсундириш имкониятини бераётганлигини тажриба кўрсатиб турибди.

Район, шаҳар, область звеноларига келганда, бу звенолар территориал принципда тузилган. Бундай принципда тузилган вақтда партия комитети ҳамма масалалар билан шуғулланишга мажбур бўлади, партия комитети ходимларининг эътибори муқаррар равишда сочилиб кетади ва ишлаб чиқариш масалалари аҳамияти нисбатан камроқ бўлган масалалар билан бир қаторга қўйилиб қолади.

Пастдан то юқоригача партия органларини ишлаб чиқариш принципи асосида тузиш партия ташкилотлари турмуш, маориф, маданият масалалари билан шуғулланмай қўядилар, деган маънони асло билдирмайди. Аксинча, партия ташкилотлари ўз эътиборларини асосий масалага — ишлаб чиқариш масалаларига қаратиб, ҳам саноат ишлаб чиқариши билан, ҳам қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши билан чамбарчас боғланган ташкилотчилик ва ғоявий-тарбиявий ишлар билан янада конкретроқ шуғулланишлари мумкин. **Шундай қилиб, қайта қуришнинг асосий моҳияти — партиянинг ва партия органларининг куч ва ғайратини коммунистик қурилишнинг бош вазифаларини ҳал қилишга қаратишдан иборатдир.** Партиянинг янги Программасида эса коммунизмнинг моддий-техника базасини вужудга келтириш, жамиятнинг моддий ва маънавий неъматларини мўл-кўл қилиш партия ва халқнинг асосий иқтисодий вазифасидир, деб ёзилган.

Район звеносидан торгиб, то иттифоқчи республикалар ва КПСС Марказий Комитетига қадар партия органлари қандай тузилишини бир кўздан кечирайлик.

Партия органлари қишлоқ жойларида шундай бир тарзда янгича тузиладики, бунинг натижасида қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришида, қишлоқ хўжалигига хизмат қилувчи муассасалар ва ташкилотларда, шунингдек қишлоқ хўжалик хом ашёсини қайта ишловчи корхоналарда ишлаб турган коммунистлар битта партия ташкилотида бирлаштирилади. Бу партия ташкилотига қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариш бошқармасининг партия комитети раҳбарлик қилади. Саноат корхоналари, қурилишлар, транспортдаги партия ташкилотларига келганда, уларга саноат ишлаб чиқаришига раҳбарлик қилувчи партия комитети раҳбарлик қиладиган бўлади.

Партия ташкилотларининг ишини ишлаб чиқариш принципида қайта қураётганимизда қишлоқдаги ҳозирги маъмурий бўлиниш қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини бошқариш нуқтаи назаридан мақсадга қанчалик мувофиқ эканлигини кўриб чиқишимиз зарур.

Мамлакатнинг маъмурий бўлинишида районлар 1923 йилда пайдо бўлган эди. Ўша вақтда районлар билан бир қаторда эски маъмурий тузилишлар — волостлар ва уездлар ҳам бор эди. 1931 йилнинг бошига келиб, мамлакат тўла равишда районлаштирилиб бўлди ва мамлакатнинг янги маъмурий-территориал бўлиниши жорий қилинди — уч мингга яқин район ташкил этилди. Мамлакатнинг мана шундай майда районларга бўлиниши ўтмишда ўз вақтининг шароитига мос эди. Ўша вақтда деҳқонлар хўжалиги майда, тарқоқ хўжалик эди. Колхозлар эндигина ташкил этилаётган бўлиб, майда колхозлар эди. Кўп қишлоқларда партия ячейкалари уёқда турсин, ҳатто комсомол ячейкалари ҳам йўқ эди. Қишлоқ аҳолиси орасида сиёсий иш олиб бормоқ учун район ташкилотларини ўша вақтнинг шароитларига мувофиқ қилиб тузиш керак эди. Энди қишлоқ жойларида аҳвол бутунлай бошқача бўлиб қолди. Қишлоқ хўжалигида йирик колхозлар ва совхозлар ўсиб етишди, бу колхоз ва совхозларда партия ва комсомол ташкилотлари бор, мутахассис кадрлар ишлаб турибди. Ҳозирги вақтда қишлоқ жойларида бундай майда маъмурий бўлинишнинг хожати йўқ.

КПСС Марказий Комитетининг сентябрь Пленумидан кейин районларни йириклаштириш ишлари амалга оширилди. Лекин районлар бирмунча йириклаштирилганлигига қарамай, улар ҳали ҳам унчалик катта эмас: мамлакатдаги ҳамма районларнинг қарийб 60 процентининг ҳар қайсисида 40 мингдан камроқ аҳоли яшайди, шу жумладан 14 процент районнинг ҳар қайсисида 20 мингга яқин киши яшайди. Аҳолиси 10 мингдан кам бўлган районлар оз эмас. Мамлакатда ҳар бир районга ўрта ҳисобда 14-15 та колхоз ва совхоз тўғри келади.

Ўртача рақамлар мана шундай. Бироқ, ҳар бирида тўрт-олтита колхоз ва совхоз бўлган районлар оз эмас, аммо район аппаратининг структураси ва штатлари йирик районларда қандай бўлса, кичик районларда ҳам деярли шундай.

Ҳозир колхозлар ва совхозларимизда асосан яхши кадрлар ишлаб турибди. Шу сабабли ҳаддан ташқари катта бошқарув аппарати колхозларнинг правлениеларига, раисларига, совхозларнинг директорларига нисбатан ортиқча васийлик қилишга, уларнинг мустақиллигини, ўз ташаббусларини кўрсатиш имкониятини камайтиришга олиб келмоқда. Улар ҳадиксираброқ ишлашга — районнинг у ёки бу ходими нима дер экан, деб кутиб туришга мажбур бўлмоқдалар.

Ҳозирги шароитда қишлоқ жойларида майда районларнинг бўлиши мақсадга мувофиқ эмаслигини тажриба кўрсатиб турибди. Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини бошқаришни яхшилаш манфаатларини кўзлаб, биз колхоз-совхоз территориал ишлаб чиқариш бошқармасини туздик ва бу билан қишлоқ районларини йириклаштириб қўйдик. Тажриба бу бошқармалар яхши ишлаётганини кўрсатди. СССРда ҳаммаси бўлиб 961 та бошқарма тузилган эди.

Маҳаллий партия органлари мавжуд колхоз-совхоз территориал ишлаб чиқариш бошқармаларининг баъзилари катталашиб кетганлигини ҳисобга олиб, колхоз-совхоз ишлаб чиқариш бошқармаларини бир ярим мингтага етказишни зарур деб топдилар. Албатта, ишлаб чиқариш бошқармаларининг сони доимий ва узил-кесил эмаслигини ҳар бир киши тушунади, чунки ишлаб чиқариш шароити ўзгариши билан бундай бошқармаларнинг сони ва улар бажараётган ишнинг ҳажми ўзгара беради.

Янги қишлоқ ишлаб чиқариш бошқармалари территория ва аҳолисининг сони жиҳатидан, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг ҳажми жиҳатидан ҳозирги мавжуд районлардан анча каттароқ бўлади.

Масалан, Курск областидаги Дмитриев ишлаб чиқариш бошқармаси қуйидагича бўлади. Собиқ Курск губерниясининг территориясида иккита область: Курск ва Белгород областлари тузилган эди, илгари бу губернияда 15 та уезд бор эди, ҳозир эса икки областда 62 та район бор. Дмитриев уезди илгари қандай эди? Бу уездда 18 волость бор эди, бу волостларда 150 мингдан кўпроқ киши яшар эди, 318 минг гектар ери бор эди. Кейин бу ер тўрт районга: Дмитриев, Хомутов, Конишев ва Михайлов районларига бўлинди. Бу районларнинг ҳаммаси колхозларнинг сони, ароқли ерларининг, ҳайдаладиган ерларнинг миқдори жиҳатдан ҳам, шунингдек аҳолисининг сони жиҳатидан ҳам унчалик катта районлар эмас. Лекин шу районларнинг ҳар қайсисида турли район муассасаларининг хийла катта аппарати бор.

Курск ва Белгород областларида, яъни собиқ губерна территориясида 62 та қишлоқ райони ўрнига 22 та ишлаб чиқариш бошқармаси тузиш мўлжалланмоқда. Янги Дмитриев бошқармасида 70 та колхоз ва совхоз бўлади, бу колхоз ва совхозлар қишлоқ хўжалигига ароқли 260 минг гектарга яқин ерга эга бўлади. Бундай чора мақсадга мувофиқ эканлиги очиқ кўриниб турибди, деб ўйлайман. Кадрларимиз ўсиб вояга етди, колхозлар ва совхозлар йириклашди, районлар ичидаги ва районлар ўртасидаги алоқа яхшиланди ва ҳоказо.

Қишлоқдаги партия органлари масаласини олиб кўрайлик. Тажриба шуни кўрсатдики, КПСС Марказий Комитети март Пленумининг қарорига биноан тузилган янги органлар — қишлоқ хўжалигини бошқариш органлари, яъни колхоз-совхоз территориал ишлаб чиқариш бошқармалари ижобий иш қилмоқдалар. Ҳозирги шароитда бу органлар колхоз-совхоз ишлаб чиқаришига амалда муваффақиятли раҳбарлик қилишга ҳамда қишлоқ хўжалигининг ҳамма тармоқларини янада ўстириш ва ривожлантиришга қодирдирлар.

Шунга асосланиб, маҳаллий партия органлари қишлоқ район партия комитетларининг бўлиши бундан буён мақсадга мувофиқ эмас, деган қарорга келдилар. Буларнинг ўрнига колхоз-совхоз ишлаб чиқариш бошқармаларининг партия комитетлари тузиш таклиф қилинмоқда. Колхоз-совхоз ишлаб чиқариш бошқармаларининг партия комитетлари колхозлар, совхозлар, шунингдек қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши билан боғланган илмий тадқиқот, маданий-оқартув, медицина муассасаларига, ўқув юртларига ва бошқа ташкилотларга раҳбарлик қиладилар.

Баъзи ўртоқларда, нега ишлаб чиқариш бошқармаларида илгариги район партия комитети эмас, балки партия комитетининг ўзини тузиш мўлжалланмоқда, деган савол туғилиши мумкин. Партия комитетлари биринчи галда қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришига раҳбарлик қилсинлар, деб шундай қилинмоқда.

Ишлаб чиқариш йўналиши — энг асосий масала. Партия комитетларининг ходимлари ана шу асосий масала тўғрисида доимо ғамхўрлик қилишлари, коммунистик қурилишдаги энг асосий масала — экономика эканлиги, ишлаб чиқариш эканлиги, инсон ҳаёти учун моддий ва маънавий неъматлар вужудга келтириш йўлидаги кураш эканлиги тўғрисида ўйлашлари ва бу ҳақда жон куйдиришлари керак.

Колхоз-совхоз ишлаб чиқариш бошқармаларининг партия комитетларини тузиш қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришига партия раҳбарлигини яхшилаши лозим. Ишлаб чиқариш бошқармаларининг партия комитетларидаги ходимларнинг сони ҳозирги район ташкилотларининг аппаратидаги ходимларнинг сонига нисбатан анча кам бўлиши лозим.

Шу нарсани яна бир марта уқтириб ўтиш кераккки, энг муҳими — ишлаб чиқаришдир. Агар ишлаб чиқаришнинг ўзида кадрлар суст бўлса, ташкилотчилар суст бўлса, район деб аталадими ёки ишлаб чиқариш бошқармаси деб аталадими, барибир бу билан иш яхшиланмайди. Энг яхши кишиларни ишлаб чиқариш соҳасига юбориш керак.

Иттифоқчи республикалар компартияларининг Марказий Комитетлари, область, ўлка партия комитетлари колхоз-совхоз ишлаб чиқариш бошқармасининг партия комитетига секретарь бошчилик қилсин, деб ҳисобламоқдалар. Бу партия комитетларида инспектор-партия ташкилотчилари группаси, секретарнинг икки ўринбосари, идеология ва ташкилот бўлимлари бўлиши мўлжалланмоқда. Партия комитетларининг штатлари унчалик катта бўлмаслиги керак. Партком секретарининг ўринбосарлари ташкилот ва идеология бўлимларининг мудирлари бўлиб ишлаши мақсадга мувофиқ бўлса керак.

Инспектор-партия ташкилотчилари группаси колхоз ва совхозларнинг партия ташкилотлари билан шуғулланади, асосий вазифани — қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш вазифасини ҳал қилишда уларга ёрдам бериб туради.

Шаҳарларда ва шаҳар атрофи зоналарида жойлашган саноат корхоналари, транспорт, алоқа ва қурилиш корхоналарининг партия ташкилотларига ҳозирги вақтда бўлганидек шаҳар партия комитетлари раҳбарлик қила беради.

Янги ташкил қилинаётган қишлоқ ишлаб чиқариш бошқармаларининг территориясида жойлашган ва шаҳар партия комитетлари бўлмаган жойлардаги корхоналарнинг партия ташкилотларига раҳбарлик қилмоқ учун иттифоқчи республикалар компартияларининг Марказий Комитетлари, ўлка, область партия комитетлари зона (туркум) саноат-ишлаб чиқариш партия комитетлари тузишни таклиф қилмоқдалар.

Район партия комитетлари эмас, балки саноат-ишлаб чиқариш партия комитетлари, яъни территориал принцип бўйича эмас, балки ишлаб чиқариш принципи бўйича тузилган партия комитетлари бўлиши кераклигини таъкидлаб ўтамэн.

Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариш бошқармаларининг партия комитетлари, саноат-ишлаб чиқариш зоналари (туркумлари)нинг партия комитетлари ўзларининг бутун фаолиятларида КПСС Уставининг шаҳар ва район партия ташкилотлари тўғрисидаги тегишли қоидаларига амал қилишлари ҳамда ҳозирги район, шаҳар партия комитетларининг ҳамма ҳуқуқларидан фойдаланишлари лозим.

Бир қанча областлар ва республикаларда шаҳар ва район марказларидан анча олисда жойлашган йирик корхоналар борлигини ҳисобга олиб, шундай корхоналарнинг 500 дан кўп коммунистга эга бўлган парткомларига Уставда кўрсатилган тегишли ҳуқуқларни бериш ҳамда уларни саноат бўйича тегишли область, ўлка партия комитетига бевосита бўйсундириш таклиф қилинмоқда. Бу таклифни қувватлаш керак. Лекин шуни назарда тутиш кераккки, бу партия ташкилотлари фақат шу корхонада ишлаб турган коммунистларнигина бирлаштиришлари лозим. Бундай парткомларни сунъий равишда, бошқа майда корхоналардаги коммунистларни шу парткомларга бириктириб қўйиш йўли билан тузиш керак эмас.

Маҳаллий партия органларининг қишлоқ ишлаб чиқариш бошқармаларидаги қишлоқ хўжалигига, саноатга ва қурилишга партия раҳбарлигининг янги структураси тўғрисидаги таклифларини мақсадга мувофиқ деса бўлади, чунки бу таклифлар партия ташкилотларини юқоридан то пастгача ишлаб чиқариш принципида тузиш қоидасига тўла равишда мувофиқдир.

Областлар ва ўлкалардаги партия органларини қайта қуриш масаласига ўтайлик. Буни яққол кўрсатмоқ учун, масалан, Москва областини олиб кўрайлик. Областнинг аҳолиси беш миллион кишидан сал кўпроқ бўлиб, бу областда 34 та қишлоқ райони, 67 та шаҳар, 300 та колхоз ва совхоз бор. Москва областининг саноат корхоналари ишлаб чиқараётган ялпи маҳсулотнинг ҳажми нақадар катта эканлигини юқорида айтиб ўтдим. Область партия ташкилотининг сафларида 274 минг коммунист бор. Область колхозлари ва совхозларидаги партия аъзолари ва кандидатлари 32 минг кишига етади. Область партия ташкилотида 22 та қишлоқ райкоми ва 27 та шаҳар партия комитети ишлаб турибди, булардан 12 таси саноат партия ташкилотларига раҳбарлик қилиш билан бирга қишлоқ партия ташкилотларига ҳам раҳбарлик қилмоқда. Областда саккизта колхоз-совхоз территориал ишлаб чиқариш бошқармаси тузилган.

Москва областида иккита область партия комитети тузиш назарда тутилади: булардан бири саноат ишлаб чиқаришига, иккинчиси қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига раҳбарлик қилади.

Саноат ишлаб чиқаришига раҳбарлик қилувчи область партия комитети саноат, қурилиш, транспорт корхоналаридаги қарийб тўрт мингга яқин бошланғич партия ташкилотларини бирлаштиради, бу партия ташкилотларида 220 мингдан кўпроқ коммунист бор, шунингдек у 32 та шаҳар партия комитетини ҳам бирлаштиради. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига раҳбарлик қилувчи Москва область партия комитети 50 мингдан кўпроқ коммунисти бўлган бир мингдан кўпроқ бошланғич партия ташкилотларини бирлаштиради. Областда 12 та колхоз-совхоз ишлаб чиқариш бошқармасининг партия комитети бўлади.

Кўриб турибсизки, бунда ҳамма нарса жуда аниқ бўлинган. Область партия комитетларининг ҳар қайсиси учун ҳам етарли иш топилади ва уларнинг ҳар қайсиси ишлаб чиқаришга конкрет раҳбарлик қилишни таъминлаши лозим бўлади.

Область комитетлари аппаратининг янги структураси ҳозирги область комитетларининг структурасидан бошқачароқ бўлади. Ҳозирги вақтда область партия комитетида бешта секретарь ва 10 та бўлим бор. Саноат ишлаб чиқариши билан шуғулланувчи область партия комитетида иккита секретарь ва тегишли бўлимлар бўлса, шунинг ўзи кифоя қилади. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига раҳбарлик қилувчи Москва область партия комитетида ҳам иккита секретарь ва зарур бўлимларнинг бўлиши кифоя қилади. Ҳозирги аҳволда биринчи секретарнинг обкомнинг бошқа секретарларини қабул қилиши учунгина қарийб бутун бир кун талаб этилар экан, ишлаш учун вақт қоладими, ахир?!

Россия Федерациясининг бошқа областлари ва ўлкаларида ҳам саноатга ва қишлоқ хўжалигига партия раҳбарлиги мана шу тарзда иккига бўлинади.

Саноат ишлаб чиқаришига ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига раҳбарлик қиладиган область, ўлка партия комитетлари тузиладиган областлар ва ўлкаларнинг ҳаммасида меҳнаткашлар депутатларининг иккита мустақил совети ва уларнинг иккита мустақил ижроия комитети тузилади. Буларнинг бири саноат ишлаб чиқаришида банд бўлган аҳолига, иккинчиси эса қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида банд бўлган аҳолига хизмат қилади.

Иттифоқчи республикалардаги республика партия органларини қайта қуриш масаласига ўтайлик.

Бутун республикага, бутун экономикага, бутун коммунистик қурилишга ягона раҳбарлик қилишни таъминламоқ учун ҳар бир иттифоқчи республикада аввалгидек битта Марказий Комитет бўлиши керак, албатта.

Саноат ва қишлоқ хўжалик партия ташкилотларига раҳбарлик қилмоқ учун ҳар бир иттифоқчи республика Компартиясининг Марказий Комитетида иккита бюро: саноат ишлаб чиқаришига раҳбарлик қилмоқ учун Марказий Комитетнинг битта бюросини, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришига раҳбарлик қилмоқ учун эса Марказий Комитетнинг яна битта бюросини тузиш лозим. Қишлоқ хўжалиги бўйича бюро ва саноат бўйича бюро Марказий Комитет Президиумининг раҳбарлигида ишлайди. Ҳозир Марказий Комитетнинг Президиуми бўлмаган республикаларда бундай Президиум тузиш керак.

Ишни шундай ташкил этиш кераккки, Президиум саноат бўйича бюронинг ишини ва қишлоқ хўжалиги бўйича бюронинг ишини ўзининг иш тартибига боғлиқ қилиб қўймайдиган бўлсин. Агар биз иккита бюро тузсак-у, лекин иттифоқчи республика компартияси Марказий Комитетининг Президиуми шу бюроларга васийлик қила бошласа, улар қиладиган ишларнинг ҳаммасига аралаша берса, уларга буйруқ бера берса, уларнинг фаолиятидаги хусусиятлар билан ҳисоблашмаса, у ҳолда янги структура яхши самаралар бермайди. Бундай ҳолда ҳар иккала бюро чекланиб қолади, уларнинг ташаббуси бўғилиб қолади. Натижада ишга зарар етади ва қайта ташкил қилиш лозим бўлган натижани бермайди. Ҳар иккала бюрога кенг автономия берилиши лозимлигини албатта ҳисобга олиш керак.

Россия Федерацияси миқёсида халқ хўжалигига раҳбарлик қилиш учун КПСС Марказий Комитетининг мавжуд РСФСР бюросидан ташқари КПСС Марказий Комитетининг саноат ишлаб чиқаришига раҳбарлик бўйича РСФСР бюросини ҳамда КПСС Марказий Комитетининг қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришига раҳбарлик бўйича РСФСР бюросини тузиш кўзда тутилади.

Украина Компартияси Марказий Комитети ўз структурасини худди ана шу тартибда қайта қуришни кўзда тутмоқда. Бошқа иттифоқчи республикалар компартияларининг Марказий Комитетлари ҳам Марказий Комитет структураси тўғрисида худди ана шу хилдаги таклифларни тақдим қилдилар.

Марказий Комитетнинг РСФСР бюросидаги ва Украина Компартияси Марказий Комитетидаги ўртоқлар йириклашган иқтисодий районлар ташкил этиш масаласини қўйдилар. Масалан, Россия Федерациясида мавжуд 67 та халқ хўжалиги кенгаши ўрнига 22-24 та халқ хўжалиги кенгаши, Украинада эса 14 ўрнига 7 та халқ хўжалиги кенгаши тузиш кўзда тутилади. Бу таклифларни қувватлаш мумкин. Саноат ишлаб чиқаришига раҳбарлик қилувчи ва йириклашган иқтисодий районларга кирувчи область партия комитетларининг ишини қандай қилиб яхшироқ координациялаш мумкин, деган савол туғилади. Эҳтимол, бунинг учун РСФСР да Марказий Комитет бюросининг саноат ишлаб чиқаришига раҳбарлик бўйича бўлимларини тузиб, бу бўлимларни йириклашган иқтисодий районларда турадиган қилиш; Украинада эса Марказий Комитет бюросининг саноат ишлаб чиқаришига раҳбарлик бўйича бўлимларини тузиш мақсадга мувофиқ бўлур.

Аммо бу фақат мўлжал. Эҳтимол, бундай бўлимларни тузишимизга амалда эҳтиёж ҳам бўлмас. Бундай бўлимларни тузишда шошилмаслик керак. Ишларни координация қилиш учун бир қанча областлардаги корхоналарни бирлаштирадиган йирик халқ хўжалиги кенгашлари тузилган пайтда бундай бўлимлар зарур бўлиб қолиши мумкин. Ишларни координация қилиш учун зарур бўлиб қолган чоқда Марказий Комитетнинг саноат бўйича бюроси вакилларини жойларга систематик равишда юбориб туришни ташкил этиш балки яхшироқ бўлар.

Компартиялар Марказий Комитетларида тузиладиган органларни ташкил қилиш тартиби, уларнинг вазифалари ва аппарати тўғрисида баъзи бир мулоҳазаларни айтиб ўтишга рухсат бергайсиз.

КПСС Уставига мувофиқ, Марказий Комитет Президиуми ҳозиргидек Марказий Комитет Пленумида сайланаверади. Тармоқ бюроларини Президиум тузади ва Марказий Комитет Пленумининг тасдиқига киритади.

Ҳар қайси республикага доир ҳамма таклифларни алоҳида-алоҳида қараб чиқишнинг зарурати йўқ. Иттифоқчи республикалар компартиялари Марказий Комитетларининг секретарлари ва Пленум ишида қатнашаётган бошқа ўртоқлар ҳар қайси республиканинг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда партия органларининг ташкилий структурасига оид тадбирлар тўғрисидаги таклифларини ўз нутқларида айтиб берсалар керак.

КПСС Марказий Комитети саноат ва қишлоқ хўжалиги ишига тағин ҳам конкретроқ раҳбарлик қиладиган бўлиши учун Марказий Комитет Президиуми Марказий Комитетда саноат ишлаб чиқаришига раҳбарлик бўйича КПСС Марказий Комитети Бюроси ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига раҳбарлик бўйича КПСС Марказий Комитети Бюросини тузишни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблайди.

Ўрта Осиё республикаларининг раҳбар ходимлари билан кенгашлар ўтказилган вақтда Ўрта Осиёдаги ҳамма республикаларнинг саноатига раҳбарлик қилувчи ягона орган — Ўрта Осиё Халқ хўжалиги кенгаши тузиш мақсадга мувофиқдир, деган фикр айтилган эди. Худди ана шундай принцип асосида қишлоқ хўжалигига раҳбарликни яхшилаш учун Ўрта Осиё пахтачилик бошқармаси ва ирригация ва совхозлар қурилиши Бош бошқармаси, шунингдек Ўрта Осиё республикаларида капитал қурилишга раҳбарлик қилувчи ягона орган — «Средазстрой» тузиш мўлжалланмоқда.

КПСС Марказий Комитети Президиумининг фикрига кўра (бу фикрни Ўрта Осиё республикаларининг раҳбар партия ходимлари ҳам қувватламоқдалар), КПСС Марказий Комитетининг Ўрта Осиё Бюроси тузилиши, Бюро бевосита КПСС Марказий Комитети Президиумининг раҳбарлиги остида иш олиб бориши керак. Албатта бу бюро иттифоқчи республикалар партия Марказий Комитетларининг ўрнини сира ҳам босмайди ёки уларнинг вазифаларини ўз зиммасига олиб қўймайди. Мутлақо равшанки, республиканинг бутун ҳаётига раҳбарлик қилиш аввалгидек иттифоқчи республика Компартияси Марказий Комитетининг зиммасида бўлади. Ўрта Осиё Бюросининг асосий вазифаси саноатга, қурилишга ва қишлоқ хўжалигига раҳбарликни яхшилаш, Ўрта Осиё республикаларининг партия органларига ёрдам кўрсатиш, ана шу республикалардаги партия, совет ва хўжалик органларининг фаолиятини координациялаб ва мувофиқлаштириб боришдир.

КПСС Марказий Комитети Ўрта Осиё Бюроси раис, раис ўринбосарлари ва бюро аъзоларидан иборат составда бўлиши кўзда тутилади; Ўзбекистон, Тожикистон, Қирғизистон ва Туркманистон компартиялари Марказий Комитетларининг биринчи секретарлари, Ўрта Осиё Халқ хўжалиги кенгашининг раиси, «Средазстрой» бошлиғи, Ўрта Осиё пахтачилик бошқармаси ҳамда ирригация ва совхозлар қурилиши Бош бошқармасининг бошлиқлари ана шу бюро составига кирадилар.

Янги ташкилий структура саноат ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига раҳбарликни яхшилаш учун бизга қандай афзалликлар беради?

Биринчидан, партия органларининг ишлаб чиқариш принципи асосида тузилиши партиянинг, партия ташкилотларининг бутун куч-қувватларини ишлаб чиқаришни ривожлантириш соҳасидаги энг асосий вазифаларни ҳал қилишга қаратиш имкониятини беради, ҳам саноатга, ҳам қишлоқ хўжалигига планли асосда конкретроқ раҳбарлик қилиш имконини беради.

Иккинчидан, партия органларининг янги ташкилий структураси ишлаб чиқариш экономикаси ва техникасини чуқурроқ ўрганиш ҳамда амалий вазифаларни ишнинг кўзини билиб ҳал қилиш учун партия ходимларига зарур шароитлар яратиб беради.

Учинчидан, партия органларининг ишлаб чиқариш принципи асосида тузилиши халқ хўжалигимизнинг резервлари ва имкониятларидан тўлароқ фойдаланиш учун қулай шарт-шароитлар яратиб беради, саноат ва қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришида янги, илғор нарсаларга йўл очиб беради, фан, техниканинг энг янги муваффақиятларини, илғор тажрибани жорий қилишни жадаллаштиришга имкон беради.

Тўртинчидан, партия органларининг янгича тузилиши ишлаб чиқаришни яхши биладиган ҳамда хўжаликнинг тегишли тармоқларида тажрибаси бўлган ходимларни раҳбар партия ишига тўғрироқ танлаб олиш учун жуда яхши имкониятлар туғдириб беради.

Бешинчидан, партия органларига партия ва ҳукумат директиваларининг ижроси устидан контролни яхшироқ уюштириш имкониятини беради.

Бироқ, шуни қаттиқ эсда тутиш кераккки, агар биз тегишли тарзда саноат ёки қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини яхши биладиган партия иши учун революцион жўшқинлик билан курашишга тайёр турган серғайрат, талантли ташкилотчиларни ишлаб чиқаришга раҳбарлик қилишга қўймасак, партия органларининг, шунингдек саноат ва қишлоқ хўжалигини бошқариш органларининг энг мукаммал структураси ҳам кутилган натижаларни бермайди.

Партия, совет ва бошқа органларни кадрлар билан мустаҳкамлаш соҳасида қилинажак ишлар иттифоқчи республикалар компартиялари Марказий Комитетлари, область ва ўлка партия комитетлари зиммасига алоҳида масъулият юклайди. Улар ходимларни жой-жойига қўйиш ва ходимлардан рационал фойдаланишга сезгирлик билан оқилона муносабатда бўлиб, бу катта ва муҳим ишда хатоларга йўл қўймасликлари керак.

Партия, давлат ва хўжалик қурилишининг айрим участкаларидаги камчиликларга сабаб худди шундаки, биз баъзан кадрларни тўғри танлаш ва жой-жойига қўйишнинг уддасидан чиқа олмаётирмиз.

Лаёқатсиз ходимлар раҳбарлик вазифаларида узоқ вақт туриб қолиши ҳамда ишни тамомила барбод қилганларидан кейингина вазифаларидан бўшатилиш ҳоллари мавжудки, буни мутлақо йўл қўйиб бўлмайдиган ярамсиз практика деб эътироф этмоқ керак. Бир қанча область, ўлка ва республикаларда янгиликни сезиш ҳиссини йўқотиб қўйган бўлса ҳам, «тенгги йўқ» ходимлар даражасига кўтариб қўйилган ходимлар бор. Бундай ходимлар ёмон ишламоқдалар ҳамда ишни яхшироқ ташкил этиш мумкинлигини, саноат ва қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришига муваффақиятлироқ раҳбарлик қила оладиган бошқа ходимлар уларнинг ўрнига кўтариб қўйилиши мумкинлигини фаҳмламаётирлар.

(Давоми учинчи бетда).

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ ДОКЛАДИ

(Давоми. Боши 1 ва 2-бетларда).

Коммунизмнинг моддий-техника базасини яратиш вазифалари махсус маълумоти ва амалий иш тажрибаси бўлган ходимлар партия, совет ва хўжалик органларига бошчилик қилишини тақоза этмоқда. Гап кўп йиллик иш тажрибаси бўлган кадрларнинг серғайрат, ёш ўртоқлар билан биргаликда ишлашларини тўғри ташкил қилиш устида бормоқда. Махсус маълумоти бўлмаган кишиларни раҳбарлик вазифаларидан ёппасига бўшатиб юборишимиз керак эмас. Кўпгина ажойиб практиклар ва ишлаб чиқаришнинг талантли ташкилотчилари борки, уларни бутун чоралар билан қўллаб-қувватлаш, махсус билимларни эгаллаб олишда уларга ёрдам бериш керак.

Мамлакатимиздаги миллатлар бир-бири билан малакали кадрларни муттасил айрибошлаб турибди ва коммунистик қурилиш миқёслари қанчалик кенгайган сайин, бу айрибошлаш шунча кўпаяверади. Кўп миллатли давлатимизнинг тараққиёт тажрибаси шунга ўргатадики, бир-бирига кадрлар билан қардошларча ёрдам бермасдан туриб, ишлаб чиқарувчи кучларнинг рационал ривожланишини таъминлаш, давлат манфаатларини айрим республикаларнинг манфаатлари билан тўғри мослаштириш мумкин эмас. Партия комитетлари ўз ишларида ана шу қоидаларга қатъий амал қилишлари зарур.

Биз шунга чуқур аминмизки, партия органларининг халқ хўжалигига раҳбарлик қилиш бўйича таклиф қилинаётган структураси XXII съезд қўйган вазифаларни тағин ҳам муваффақиятлироқ бажаришда партияга ёрдам беради.

Ўртоқлар! Мен халқ хўжалигига партия раҳбарлигини ташкилий жиҳатдан қайта қуришнинг асосий йўлларини гапириб бердим. Биз бу қайта қуриш ташкилий характерга эга демоқдамиз. Агар коммунистик қурилиш кенг авж олдирилган шароитларда партиянинг ташкилотчилик иши жамият тараққиёти учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга эканлигини назарда тутсак, бу масаланинг жуда катта сиёсий аҳамиятга эга эканлиги аён бўлиб қолади.

Бизнинг ленинчи партиямиз — идора қилувчи партиядир ва коммунистик қурилиш соҳасидаги буюк планларнинг амалга оширилиши партиямиз ўз фаолиятини қандай ташкил этишига, халқ хўжалигини қандай бошқаришига боғлиқдир. Марксча-ленинча илмий принциплар партия сиёсатига негиз қилиб олинган. Партия ижтимоий тараққиётнинг объектив қонуниятларига асосланиб, жамиятга раҳбарлик қилиб келмоқда. Худди шу нарса партиянинг жамият ҳаётидаги янги, прогрессив ҳодисаларни ўз вақтида пайқаб олиб ривожлантиришига, омманинг ижодий ташаббускорлигини қўллаб-қувватлашига имкон бермоқда.

Партиямиз амалга оширишни белгилаган тадбирларни у ёки бу шахсларнинг субъектив истаклари тақозо қилаётгани йўқ, балки партиянинг халқ хўжалигига раҳбарлик қилишда ленинча принципларни тағин ҳам кўпроқ даражада ривожлантириш сиёсий ва иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқ эканлиги, зарур эканлиги тақозо этмоқда.

II.

ТЕХНИКА СИЁСАТИГА РАҲБАРЛИКНИ МАРКАЗЛАШТИРИШ ВА ИҚТИСОДИЙ ҚУРИЛИШНИ БОШҚАРИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Ўртоқлар! Энди техника сиёсатининг, планлаштиришни такомиллаштириш ва хўжаликни бошқариш методларини яхшилашнинг баъзи бир принципиал масалаларига тўхталиб ўтишга рухсат бергайсиз, экономикамизнинг ривожланиш суръатларини жадаллаштириш кўп даражада ана шу масалаларни ҳал қилишга боғлиқ.

Техника тараққиётини максимал жадаллаштирганимиз, халқ хўжалигида фан ва техниканинг энг янги муваффақиятларидан кенг фойдаланганимиз тақдирдагина мамлакатимизда коммунистик жамият қуриш программасини муваффақият билан амалга ошириш мумкин.

Техника тараққиёти соҳасида сўнгги йилларда катта иш қилинди, деб тўла асос билан айта оламиз. Муваффақиятларимиз ҳақида гапириб ўтиришнинг зарурати бўлмаса керак. Бу муваффақиятларимиз ҳаммага маълум. Техника тараққиётидаги ютуқларга муносиб баҳо бериш билан бирга, биз партиянинг эътиборини халқ хўжалигида фан ва техника муваффақиятларидан тўлароқ фойдаланиш масалаларига қаратмоғимиз керак.

САНОАТДА ТЕХНИКА ТАРАҚҚИЁТИ МАСАЛАЛАРИ

Бизнинг саноатимиз энг мукаммал машина ва приборлар билан бир қаторда эскириб қолган ускуна ва материалларни ҳали ҳам кўплаб ишлаб чиқармоқда. Янги техникани, прогрессив технологияни ҳамда илғор тажрибани ишлаб чиқиш ва хусусан ишлаб чиқаришга жорий қилиш кўпинча неча йиллаб чўзилиб кетмоқда. Экспериментал ва тажриба саноат базаларининг ривожланиши халқ хўжалиги эҳтиёжларидан орқада қолмоқда.

Шундай бўлаётганига сабаб нима? Техника сиёсатини пухта ва тўғри амалга оширишга халақит бераётган энг асосий сабабларга эътиборингизни жалб қилмоқчиман.

Саноат ва қурилишга раҳбарликнинг қайта қурилганлиги иқтисодий районларда илмий тадқиқотчилик ва лойиҳалаш-конструкторлик ишларини анча кенгайтиришга имкон берди. Бу эса техника тараққиётини тезлаштиришда, шак-шубҳасиз, ижобий роль ўйнади. Лекин бу тараққиётнинг бошқа бир томони ҳам бор: халқ хўжалиги кенгашларида майда, тарқоқ, кўп тармоқли илмий-техника муассасаларининг ташкил қилиниши илмий ва конструкторлик кучларининг сочиб юборилишига сабаб бўлди. Кўпгина халқ хўжалиги кенгашлари ўз қарамоқларида бевосита тармоқ илмий тадқиқот, лойиҳалаш ва конструкторлик ташкилотлари борлиги учун бу ташкилотларни фақат маҳаллий эҳтиёжларга мослаштириб, мамлакатдаги ягона техника сиёсати манфаатларини, ишлаб чиқаришни ихтисослаштириш ва кооперативлаштиришни унутиб қўйдилар.

Илмий ва лойиҳалаш ташкилотларидаги кучларнинг тарқоқ ҳолда эканлиги халқ хўжалиги тармоқларида ягона техника сиёсати ўтказишни қийинлаштириб қўймаслиги мумкин эмас, бу нарса ишлаб чиқаришни, масалан машинасозликни кенг миқёсларда ихтисослаштиришга ғов бўлиб келмоқда. Бу соҳада тўрт юзга яқин илмий тадқиқот ва лойиҳалаш институтлари ҳамда мингдан ортиқ мустақил конструкторлик бюролари иш олиб бормоқда, шулардан салкам етти процентигина Автоматлаштириш ва машинасозлик давлат комитетининг ихтиёрида, холос. Шундай шароитларда комитет машинасозликнинг техника жиҳатидан зарур даражада бўлишини таъминлай оладими, ўз умрини яшаб, эскириб қолган нарсалар ўрнига янги, прогрессив нарсаларни тез жорий қила оладими?

Илмий тадқиқот ва лойиҳалаш-конструкторлик ташкилотларининг тарқоқлиги муқаррар суратда шунга олиб келадики, улар машиналар яратиш ҳамда технология процессларини ишлаб чиқишда бир-бирларини такрорлайдилар, айни маҳалда ана шу ташкилотларнинг ҳар бири ўзининг махсус конструкциялари ва технологиясини кўпайтира беради, яъни ўзи велосипедлар ихтиро қилаверади. Шундай экан, ускуналарни хиллаштириш ҳамда узел ва деталларни унификациялаш тўғрисида ҳеч қандай гап ҳам бўлиши мумкин эмас. Ваҳоланки бу нарса ишлаб чиқаришни ихтисослаштиришнинг негизидир.

Тракторсозликда бўлаётган ишларга бир назар солинг. Бу соҳада тракторлар, трактор двигателлари ва агрегатлари билан шуғулланадиган 30 та ихтисослашган конструкторлик бюроси бор; ана шу бюроларда уч мингга яқин конструктор ишламоқда. Бу бюролар олтита иттифоқчи республикага жойлашган бўлиб, 18 та халқ хўжалиги кенгашига бўйсунади. Харьков ва Волгоград заводлари ишлаб чиқараётган занжирли тракторларнинг асосий параметрлари ва аҳамияти бир хил бўлса ҳам, уларнинг кўпгина узел ва деталлари бир-бирига сира ўхшамайди. Ҳар иккала тракторга ҳам бир конструкциядаги двигатель ўрнатилган-у, лекин двигателнинг тиргакларини ҳар бир завод ўзича тайёрлаган. Тракторларнинг юриш системалари, занжирлари, осма қурилмалари ва ҳатто кабиналари ҳам ҳар хил.

Автомобиль саноатида ҳам аҳвол бундан яхши эмас. Автомобиль саноатида йигирма тўртта халқ хўжалиги кенгашида қирққа яқин конструкторлик бюроси бор. Бу тармоқда ҳам конструктор кучларининг тарқоқлиги худди тракторсозликда содир бўлаётгани каби иллатларни келтириб чиқармоқда.

Турбина ва генераторларнинг лойиҳаларини тузувчи кучлар марказлаштирилмаганлиги ва бир жойда тўпланмаганлиги орқасида мамлакат кўплаб зарар кўрмоқда. «Электросила», «Электротяжмаш», Новосибирск турбогенератор заводларидаги конструкторлик бюроларининг ҳар бири алоҳида-алоҳида ҳолда «ўз» машинасини яратмоқда, бу эса умуман олганда машиналарнинг, шунингдек бу машиналар учун айрим узелларнинг хиллари кераксиз равишда кўпайиб кетишига сабаб бўлмоқда, электростанциялар қуриш, комплектлаштириш ва улардан фойдаланишни мураккаблаштириб юбормоқда.

Радиоприёмник ва телевизорлар яратиш билан шуғулланувчи конструктор кучлари мамлакатдаги 17 та конструкторлик ташкилотига тарқатиб юборилган. Телевизорлар ишлаб чиқариш 19 та заводда, радиоприёмниклар ишлаб чиқариш эса 32 та заводда ташкил қилинган. Турли шаҳарларга жойлашган заводлар бир хил классдаги телевизор ва радиоприёмникларнинг конструкцияларини ва ҳажмини ҳар хил қилиб чиқармоқда. 1962 йилда 12 типдаги телевизор ҳамда 47 хил радиоприёмник ва радиола ишлаб чиқарилаётир. Бу кўпинча ўзига хос кўзбўямачиликдир. Кўпгина радиоприёмниклар ва телевизорлар аслида ранги ва габарити билангина бир-бирларидан фарқ қиладилар; баъзиларини ёмонроқ, баъзиларини эса яхшироқ ишлайдилар, уларнинг бирига «Беларусь», иккинчисига «Киев» деб ном қўядилар. Бутун фарқ ана шунда.

Типларнинг сира асоссиз равишда бундай кўпайтириб юборилганлиги телевизорлар ва радиоприёмникларни кўплаб ишлаб чиқаришни ташкил қилишда қийинчилик туғдирмоқда, ғоят унумли ишлайдиган механизация ускуналаридан фойдаланишга тўсқинлик қилмоқда, маҳсулот таннархини камайтириш ва унинг сифатини оширишга имкон бермаётир. Бир типдаги приёмник ва телевизорларнинг таннархида кескин тафовут борлигига таажжубланмаса бўлади. Боку радио заводида ишлаб чиқарилаётган «Рекорд» телевизорининг таннархи шу типдаги телевизорларни жуда кўплаб ишлаб чиқаришни ташкил этган Воронеж Халқ хўжалиги кенгашининг радио заводида ишлаб чиқарилаётган телевизорнинг таннархидан бир ярим баравар қимматга тушмоқда. Масалан, айтайлик, Бокуда телевизорларни таннархига қараб, яъни Воронеждагига нисбатан бир ярим баравар қимматроқ сотар эканлар, у ҳолда харидорлар республика раҳбарларига нима дейишлари мумкин?

Конструкторлик кучларининг тарқатиб юборилганлиги, илмий тадқиқот муассасалари, конструкторлик бюролари ва лойиҳалаш ташкилотларининг ишида параллелизм борлигини кўрсатувчи бошқа мисолларни кўплаб келтириш мумкин эди. Менимча бунга зарурат йўқ, чунки Марказий Комитет аъзолари ва Марказий Комитет Пленумининг бошқа қатнашчилари бундай мисолларни жойлардаги практикадан олиб айтиб беришлари мумкин.

Қанчадан қанча илмий ходимлар, конструкторлик бюроларининг ходимлари бир турдаги қишлоқ хўжалик машиналарининг конструкциясини яратиш билан шуғулланяпти, қанчадан-қанча одамлар ишлаб чиқаришнинг ҳар хил тармоқлари учун станок ускуналарининг лойиҳаларини ишлаб чиқиш билан параллел равишда шуғулланяпти! Параллел равишда ишлаб келаётган ўнлаб ва юзлаб конструкторлик муассасалари ҳамма ишни нақ бўлмаса бутунлай бошқатдан бошлашга ҳаракат қилмоқдалар. Агарда ана шу кучларни ишнинг кўзини билиб бирлаштирсак, шу тариқа ҳар бир конструкторлик бюроси, ҳар бир тадқиқот институти ўзининг халқ хўжалигидаги муайян бир тармоқ эҳтиёжларига хизмат кўрсатиш соҳасидаги ишини пухта бир йўлдан олиб борса, шунда биз халқ хўжалигимизни замонавий ускуналар билан қуроллантириш вазифасини тезроқ ҳал қилган бўлар эдик. Биз маблағларни тежаган ҳамда вақтдан жуда кўп ютган, фан ва техниканинг энг янги муваффақиятларини ишлаб чиқаришга тезроқ жорий қилган бўлар эдик.

Маълумки, капитализм экономикаси бизда бўлганига нисбатан бошқачароқ тарзда ривожланиб боради. Лекин капиталистик мамлакатларнинг саноатини ҳатто рақобат кураши кемириб турган бўлса ҳам, уларнинг саноати конструкторлик ва илмий тадқиқот ташкилотларини ихтисослаштириш ҳамда марказлаштириш усулидан кенг фойдаланади.

Капитализм шароитида ишлаб чиқаришга янги техникани жорий қилишга рақобат турткы бериб туради. Капиталистик фирмалар синиб қолмаслик учун ўз корхоналаридаги станок ускуналарини мунтазам янгилаб борадилар. Масалан, баъзи бир фирмалар ўз корхоналаридаги станоклар паркининг ўн йилдан ошиқ ишлашига йўл қўймайди, чунки бу ускуналар ишдан чиқиб, маънавий жиҳатдан эскириб қолади. Капиталистлар эса эскириб қолган ускуналарни ишлатган вақтда мукаммалроқ ускуналардан фойдаланаётган фирмалар билан рақобат курашига бардош бериб бўлмаслигини билади.

Модомики, капиталистлар шундай иш тутаётган экан, бизнинг планли социалистик системамиз ишлаб чиқариш техникасини тезроқ тараққий эттириш учун, маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириш ва унинг сифатини яхшилаш учун ўз афзалликларидан анча муваффақиятлироқ фойдаланиши мумкин.

Ҳар бир корхонадаги инженерлар, конструкторлар, техниклар, ишчилар ўзларининг куч-ғайратлари ва ижодий изланишлари энг яхши мақсадга қаратилган бўлишини, умумий ишга муваффақият келтиришини истайдилар. Лекин кўпгина кишилар ва коллективларнинг куч-ғайратлари бўлиниб, бир-бири билан тўқнашиб қолмоқда, бу эса шу куч-ғайратларнинг умумхалқ учун келтирадиган самарасини кескин камайтириб юбормоқда. Бунга социалистик ишлаб чиқариш шароитида йўл қўйиб бўладими ахир, ўртоқлар? Бу социалистик системанинг ҳамма афзалликларидан охиригача фойдалана олмаётганлигимизнинг, шу жумладан бу афзалликлардан фан-техника тараққиёти соҳасида ҳам охиригача фойдалана олмаётганимизнинг далили эмасми, ахир?

Ўз-ўзидан маълумки, конструкторлик ишига раҳбарлик марказлаштирилгач, конструкторларнинг машиналарнинг энг яхши намуналарини яратишдаги ижодий мусобақасига доир масалалар асло кун тартибидан олиб қўйилмайди. Аксинча, ижодий режаларни ва ташаббускорликни рўёбга чиқармоқ учун кенг имкониятлар яратиб берилиши керак.

Фан ва техника муваффақиятларини жорий қилишдаги сусткашлик фактларини фақат халқ хўжалигида илмий техника ишларини бошқаришда катта камчиликлар борлиги билангина изоҳлаш мумкин.

Конструкторлик кучларини марказлаштириш капиталистларга жуда катта фойда келтирмоқда. Масалан, Америка Қўшма Штатларининг автомобиль саноатида конструкторлик кучлари ва бутун ишлаб чиқаришнинг 90 проценти «Женерал моторс», Форд, Крайслер концернларидан иборат учта етакчи концернда тўпланган. Бу эса иқтисодий жиҳатдан катта самара бермоқда.

Хўш, капиталистларнинг рационал, иқтисодий жиҳатдан манфаатли нарсаларидан биз нима учун фойдаланмаяпмиз? Ахир, планли хўжалик шароитида буларнинг ҳаммасини амалга ошириш капиталистик рақобат шароитидагига нисбатан анча осонроқ ва енгилроқ-ку. Бир замонлар,— мен шахсга сиғиниш даврини назарда тутаяпман,— биздаги ҳамма нарса сўзсиз идеал, чет эллардаги ҳамма нарса эса сўзсиз ёмон, деган фикр зўр бериб пропаганда қилинар эди. Лекин шахсга сиғиниш даври ўтиб кетди-ку. В. И. Лениннинг агар керак бўлса капиталистлардан ўрганишни, уларнинг оқилона ва манфаатли нарсаларини қабул қилишни билиш керак, деган кўрсатмасини эсда тутишимиз лозим.

Шундай ҳам бўладики, машиналарнинг яхши намуналари баъзи бир конструкторлик бюроларимизнинг қўлига тушиб, қайта-қайта ўзгартирила бергач, ёмон бўлиб қолади. Шундай бир мисолни келтираман.

Жуда кўп — 700 мартагача ип тортадиган, яъни бизнинг Ватанимизда кўплаб ишлаб чиқарилаётган машиналарга қараганда 15-18 баравар кўп ип тортадиган асбоблар ўрнатилган йигирув машиналарининг бир қанчаси Япониядан сотиб олиниб, Глухово ип-газлама комбинатида ўрнатилган эди. Японларнинг бу машинасида асосий узелни — ип тортиш асбобини ясаш устида японлар ўн йиллаб ишладилар. Глухово комбинатида япон машиналарини ишлатиш натижасида технология процесси қисқарди. Бизнинг конструкторлик бюроларимиз ўзлари ясаган ип тортиш асбоблари ўрнатилган йигирув машиналарининг нусхаларини яратмоқдалар. Бу асбобларнинг ип тортиши 140-200 мартадан ошмайди ва ёмон сифатли калава ип ишлаб чиқармоқда. Лекин тажриба учун ясалган мана шу машиналар ҳам ҳанузгача тузатиш ва синаш босқичида турибди, саноат 40 мартагача ип тортадиган йигирув машиналари ишлаб чиқаришни давом эттирмоқда. Кўриб турибсизки, бу машиналарнинг иш унуми япон машиналарининг иш унумидан анча камдир.

Яқинда Туркманистондаги нефть конларида менга янги пармалаш агрегати — электробурни кўрсатишди. Мавжуд турбина ва ротор усуллари билан пармалашга нисбатан зўр афзалликларга эга бўлган бу ажойиб машина чуқур нефть ва газ қудуқларини анча тезроқ ва арзонроқ пармалаш имконини беради. Электробур Туркманистон нефтчиларига жуда ёқиб қолибди, улар электробурга юксак баҳо бермоқдалар.

Мамлакатдаги бошқа нефть районларида электробур қандай жорий қилинаётганлигини суриштирсам, электробур яратилганига йигирма йилдан ошган бўлса ҳам, у ишлаб чиқаришга дуруст жорий қилинмаётганлигини айтишди. Халқ хўжалиги учун муҳим бўлган ана шундай ускуна нима учун шу чоққача кенг тарқатилмаяпти? Пармалаш мастерлари электробурнинг конструкциясида баъзи бир чала жойлар бор, шунинг натижасида электробур мураккаб геология шароитида ишлатиш учун ҳали ҳамма вақт ҳам пишиқ эмас, деган гапларни айтишмоқда.

Еттита илмий тадқиқот институти ва ўн учта конструкторлик бюроси электробур конструкциясини мукаммал ҳолга келтириш билан бир неча йилдан буён шуғулланиб келмоқда. Лекин бу иш учун амалда ҳеч ким жавобгар эмас, айбни бир-бирига тўнкашади, кимдан сўрашингни билмайсан, киши.

Ёки бошқа бир мисолни олайлик. Пўлат ишлаб чиқаришнинг кислородли конвертер усули мартен усулига нисбатан тежамлироқ эканини фан ва практика аллақачонлар исботлаб берган. Бу усул капитал ва эксплуатация харажатларини озроқ сарфлаган ҳолда, қисқа вақт ичида пўлат эритишни бир неча баравар кўпайтириш имконини беради, шу билан бирга пўлатнинг сифати мартен печида эритилган пўлатнинг сифатидан қолишмайди. Лекин шундай бўлишига қарамай, бизда кислородли конвертер усулида пўлат ишлаб чиқариш йўл қўйиб бўлмайдиган даражада сусткашлик билан жорий қилинмоқда.

Шу йил февраль ойида ҳукуматнинг қарори қабул қилиниб, бу қарорда металлургия корхоналарида кислородли конвертер цехлари қуришнинг кенг программаси белгиланган эди. Лекин кўпгина халқ хўжалиги кенгашлари ва корхоналар ана шу қарорни бажаришга жуда сусткашлик билан киришмоқдалар. Нижний Тагиль металлургия комбинатида ва Донбассдаги Ильич номли заводда конвертер цехларини қуриш сусткашлик билан олиб борилмоқда, ана шу цехлар учун ускуналарни лойиҳалаш ва тайёрлаб бериш ёмон уюштирилган. Бу масалада ҳам энг асосий сабаб мамлакатда лойиҳалаш ишининг тарқоқ ҳолда эканлигидир.

Конструкторлик, илмий тадқиқот ва лойиҳалаш ташкилотларининг бир-бири билан келишиб ишламаётганлиги саноат ишлаб чиқаришини марказлаштириш ва ихтисослаштириш сусткашлик билан амалга оширилаётганлигининг энг асосий сабабларидан бири ҳисобланади.

Ишлаб чиқаришни ихтисослаштириш меҳнат унумдорлигини ошириш, маҳсулот сифатини яхшилаш учун жуда катта имкониятлар яратиб беради, меҳнатни янада рационал ташкил қилишга имкон беради. Ишлаб чиқариш ихтисослаштирилган тақдирда машиналарнинг деталларини тайёрлашни поток усулига кўчириш, комплекс автоматика ва механизацияни жорий қилиш учун кенг майдон очилади. Раҳбар ходимларимизнинг ишлаб чиқаришни комплекс ташкил этишдан иборат эски усулга бўлган интилиши ҳали ҳам шу қадар зўрки, ишлаб чиқаришни ихтисослаштирган ҳолда ташкил этиш ҳақидаги ҳамма директивалар ва чақириқларга қарамай, универсал корхоналар сони ҳамон кўпайиб бормоқда.

Бу тамомила нотўғри, ярoқсиз йўлдир. Бу йўлнинг нимага олиб боришини қуйидаги мисолда кўрсатиб ўтайин. Тўрт юз мингга яқин ишчи инструментлар ва технология асбоблари тайёрлаш билан банд бўлиб, икки юз мингдан кўпроқ металл қирқувчи станокдан — ишлаб турган бутун паркнинг қарийб 10 процентидан шу ишда фойдаланиб келинмоқда. Айни маҳалда 50 минг ишчи ва 17 минг станокгина ихтисослашган инструментсозлик саноатида ишламоқда. Бошқача қилиб айтганда, биз инструментлар ва технология асбоблари ишлаб чиқаришга сарфлаётган жуда катта куч ва воситаларнинг ўндан бир қисмигина тўғри изга солинган. Инструментсозлик ишлаб чиқаришининг қолган қисми эса тарқоқ ва кам фойда бераётган хўжаликдир. Мутахассисларнинг ҳисоб-китобларига кўра, биз шунинг ўзидан ҳар йили жуда кам деганда 300 миллион сўмни бой бериб қўймоқдамиз. Бу эса барча ихтисослашган инструментсозлик заводларининг асосий фондлари қимматидан икки баравардан зиёд кўпдир.

Ишлаб чиқаришни ихтисослаштиришнинг юксак даражада самарали эканлигини кўрсатиш учун хўжаликнинг ҳар бир тармоғидан мисоллар келтириш мумкин. Италияда битта фирма бутун мамлакатни стандарт шаклдаги идора мебели ва ҳар хил идора анжомлари билан таъминлаб келади. Агар ким ана шу нарсаларни сотиб оламан деса, ўша фирма билан алоқа боғлайди ва бу фирма заказчига ҳамма зарур нарсаларни етказиб беради.

Хўш, бизда нима бўляпти? Қайси мебель фабрикасини кўрманг, ўзининг лойиҳаси, ўзининг мебели бор. Бюрократларга ҳақиқий қулайлик туғдириб бериш деб шуни айтадида — ҳар бир бюрократ ўз кабинетини ўз дидига яраша безатиши мумкин! Қарийб тўрт минг корхона мебель тайёрлаб чиқармоқда, шуларнинг кўпчилиги майда корхоналар ва ярим кустарь типидаги цехлардан иборатдир. Бу корхоналар ихтисослаштирилмаган, улардан баъзи бирлари 20 хилдан ортиқ мебель тайёрлаб чиқармоқда. Шундай уюшқоқсизлик оқибатида бесўнақай, қиммат, кўримсиз ва мўрт мебель кўплаб ишлаб чиқарилмоқда. Россия Федерацияси Халқ хўжалиги кенгашларининг ўзигина 156 хил стул, 116 хил стол, 222 хил кийим-кечак шкафи ишлаб чиқармоқда ва ҳатто 217 хил кровать ишлаб чиқарилмоқда!

Кўряпсизларми, ҳар бир киши хушига келган ишни тутмоқда. Ҳар бир фабрика янги буюмнинг лойиҳасини тузар экан, бу ишни кўпинча эски буюмнинг ёмон бўлганлиги учун қилаётгани йўқ, балки конструктор гарчи ярамас бўлса ҳам, «ўз» стули ёки шкафини яратиб, шу билан номини абадийлаштириб қўйишни истаётганлиги учун қилмоқда!

Хўш, ихтисослаштириш соҳасида машинасозликда нима бўляпти? Бу йил машинасозлик корхоналари халқ хўжалигининг турли тармоқлари учун 125 мингдан кўпроқ хилда машиналар, приборлар ва буюмлар ишлаб чиқармоқда.

Автоматлаштириш ва машинасозлик давлат комитети қандай машиналар ишлаб чиқарилаётганлигини аниқлаш юзасидан иш олиб борган эди, натижада шу нарса маълум бўлдики, техника характеристикалари бир-бирига ўхшаш бўлган ҳамда бир хилдаги технология процессларини бажариш учун мўлжалланганлигига қарамай, конструкциялари ва ҳажми ҳар хил бўлган машиналар, приборлар ва ускуналар мамлакатда жуда кўп миқдорда чиқарилаётган экан.

Социалистик давлатнинг барпо қилиниши ижтимоий ишлаб чиқаришда капитализм бунёдга келтирган ғовларни тугатишга олиб келиши лозим. Биз ишлаб чиқариш воситаларига хусусий мулкчиликни тугатиб, бу ғовларни ҳақиқатан ҳам йўқотдик. 1917 йил октябрь ойида синфий ва социал ғовларни йўқотгач, кейинчалик хўжалик қурилиши жараёнида бир қанча ҳолларда истар-истамас шундай маҳкамачилик ва маҳаллийчилик ғовларини юзага келтирдикки, бу ғовлар тараққиётимиз имкониятларини чегаралаб қўймоқда. Энди бунга тоқат қилиб бўлмайди!

ЯГОНА ТЕХНИКА СИЁСАТИ ЎТКАЗИЛИШИНИ ТАЪМИНЛАЙЛИК

Хўш, мамлакатда техника тараққиётига кенг йўл очиб қўймоқ учун нималар қилмоқ керак?

Аввало, илмий тадқиқот ва лойиҳалаш-конструкторлик ташкилотларига раҳбарликни қайта қуриш ва, мен боя айтганимдек, бу ташкилотларнинг фаолиятидаги тарқоқликка барҳам бериш зарур. Агар биз шу ишни қилмасак, техника тараққиётини жадаллаштириш соҳасида, ишлаб чиқаришни кенг ихтисослаштириш соҳасида партия XXII съезди қўйган вазифаларни бажара олмаймиз.

Марказий Комитет Президиуми бу масалаларни бир неча марта муҳокама қилиб, якдиллик билан шундай фикрга келдики, илмий тадқиқот ва лойиҳалаш-конструкторлик ташкилотларига раҳбарлик тегишли тармоқ комитетларида марказлаштирилмоғи, яъни вертикал бўйлаб уюштирилмоғи керак. Фақат шу йўл билангина ягона, энг оқилона техника сиёсатини ўтказишни таъминлаш мумкин. Мудофаа саноати тармоқларида техника раҳбарлигини ташкил қилишда орттирилган катта тажриба ҳозирги вақтда бу тадбир тамомила самарали бўлиб чиққанлигидан далолат бериб турибди. Биз илмий ва конструктор кучларни мудофаа саноати билан шуғулланувчи тегишли комитетларда ана шу зайлда марказлаштирганимиз ва тўплаганимиз туфайли ҳозир энг мукаммал ҳарбий техника воситаларига эгамиз.

Чамаси саноатнинг бошқа тармоқларида ҳам ана шу принципларга амал қилиш лозим бўладиганга ўхшайди. Заводларнинг етакчи конструкторлик бюроларини, илмий тадқиқот ва лойиҳалаш ташкилотларини уларнинг тажриба базалари билан бирга бевосита тармоқ комитетларининг ихтиёрига топшириш лозим. Ўз-ўзидан маълумки, бу ташкилотларнинг комитетларга бўйсундирилиши уларни Москвага кўчириш керак, деган маънони билдирмайди. Бу ташкилотлар ўзи турган, яъни ўзи учун зарур тажриба саноат базаси яратиб берилган жойларда қола бериши керак.

Давлат комитетларининг ишини яхшилаш, ҳар бир тармоқда ягона техника сиёсатини ўтказишда уларнинг ролини ошириш лозим. Давлат комитетлари янги техника ва технологияни ишлаб чиқаришга ўз вақтида жорий қилиш учун, тегишли тармоқдаги техника савияси учун партия ва ҳукумат олдида тўла масъулият ҳис этишлари керак. Госпланда техника-иқтисодий кенгаш тузиб, тармоқ комитетларининг раисларини, йирик илмий тадқиқот институтларининг директорларини, иқтисодчи олимларни, ишлаб чиқариш новаторларини шу кенгаш составига киритиш ҳақида бир ўйлаб кўрилса бўлмасмикин? Кенгаш халқ хўжалиги планларини тайёрлашга, шунингдек планлаштиришни янада такомиллаштиришга ҳамда янги техникани ривожлантириш ва жорий қилиш планининг проектларига тааллуқли энг муҳим масалаларни муҳокама қилиши мумкин.

Ҳозирги комитетлар, аслини олганда, ҳеч қандай ҳуқуққа эга эмас, улар техника тараққиётига дуруст таъсир ўтказмаётир. Янги техникани ишлаб чиқишга раҳбарлик қилиб келаётган ва шу сабабли мазкур тармоқда ишлаб чиқаришни такомиллаштириш перспективасини бошқа органларга нисбатан яхшироқ биладиган тармоқ комитетлари янги техникага доир планларни тузишда ҳал қилувчи овозга эга эмас. Натижада шундай бўлмоқдаки, портфелида бир талай ишлаб чиқилган янги станоклар, машина-ускуналар, приборлар ва технология процессларининг ҳужжатлари бўла туриб, комитетлар иттифоқчи республикаларнинг госпланлари ва СССР Госпланига илтимос қилиб юради.

Масалан, Автоматлаштириш ва машинасозлик комитетининг раиси Иттифоқ Госпланига келиб, фалон-фалон янги станокларни ишлаб чиқаришга жорий қилишни планда кўзда тутишни илтимос қилади. Унга эса янги станокларни ишлаб чиқаришнинг иложи йўқ, чунки заводлар аллақачон иш билан банд қилиб қўйилган, деб жавоб берадилар. Айни маҳалда заводлар кўпинча ана шу хилдаги, лекин номукаммалроқ турдаги машина-ускуналарни ишлаб чиқариш билан банд қилиб қўйилган бўлади. Шу-шу янги станокларнинг чертёжлари токчага тахлаб қўйилади.

Янги техникани планлаштиришга мана шундай муносабатда бўлингач, яъни янги техника ижодкорлари биринчи галда қайси техникани, қайси жойда жорий қилиш мақсадга мувофиқ эканлигини белгилаш ҳуқуқидан маҳрум қилиб қўйилгач, янги техникага доир планлар айрим саноат корхоналарининг, шунингдек, умуман олганда, саноат тармоқларининг техника тараққиёти қайси йўлдан бораётганлигини пухта акс эттирмаётганлигига ажабланмаса ҳам бўлади.

Мана масалан, мен Клиндаги сунъий тола комбинатини бориб кўрган вақтимда шундай фактга дуч келдим. Бизга узлуксиз суратда вискоза ипаги ишлаб чиқарадиган янги машинани кўрсатишди. Машинани сунъий тола ва тўқимачилик машинасозлиги илмий тадқиқот институтлари ишлаб чиққан бўлиб, уни 1960 йилда Киевдаги экспериментал устахона тайёрлаб берган. Машина бир йўла бешта технология операциясини бажаради. Бундан ташқари, ипни машинадан қўлда олиб беришга ҳожат қолдирмайди. Комбинатнинг ишчилари ва инженер-техник ходимлари янги машинага ижобий баҳо бермоқдалар.

Ана шу машинани биргина Клин комбинатида жорий қилишдан қандай самара олиш мумкинлигини бир кўринг. Агар эскириб қолган мавжуд 280 та машина янги машиналар билан алмаштирилса ана шу ишлаб чиқариш майдонининг ўзида вискоза ипаги чиқариш, мутахассисларнинг ҳисобларига кўра, йилига тахминан 1200 тонна ёки 22 процент кўпаяди. Шунча миқдордаги ипакдан ўн миллион метрга яқин шойи тўқиш мумкин. Айни маҳалда меҳнат унумдорлигини ошириш йўли билан 800 дан кўпроқ ишчи зарарли ва кам малакали ишни бажаришдан бўшатиб олинади. Таннархини камайтириш эвазига йилига бир ярим миллион сўм пул тежалади.

Бироқ, ана шу афзалликларнинг ҳаммаси ҳозирча қоғозда қолмоқда. Менга хабар қилишларича, саноат бундай машиналарни 1965 йилдагина олиши мумкин. Ҳозирги вақтда эса сунъий тола заводлари эскириб қолган техникадан фойдаланишга мослаб лойиҳалаштирилмоқда ва қурилмоқда.

Тармоқ комитетлари янги техниканинг ҳукмдорлари бўлишлари лозим. Биз халқ хўжалигининг барча ҳал қилувчи тармоқларида комитетлар тузиш ишини туғаллашимиз керак.

Комитетларга халқ хўжалигини ривожлантиришнинг перспектив ва жорий давлат планлари доирасида саноат маҳсулоти номенклатурасини белгилаш, маҳсулотларнинг эскириб қолган турларини ишлаб чиқаришни тўхтатиб, уни янги, прогрессивроқ турдаги маҳсулотлар билан алмаштириш, тармоқ корхоналарини ихтисослаштириш, тажриба саноат базаларини, илмий ва лойиҳалаш конструкторлик ташкилотларини ривожлантириш йўлларини белгилаш ҳуқуқи бериб қўйилса, тўғри бўлса керак. Шундай тартиб ўрнатиш лозимки, тармоқ комитетлари планлаштириш ва маҳаллий органлар билан бирга ишлаб чиққан таклифлар ҳамда тавсиялар албатта ҳисобга олиниб, халқ хўжалиги планларига киритиладиган бўлсин. Шунингдек, янги техника соҳасидаги планларни бажариш учун ажратилаётган молиявий ва моддий ресурсларни тақсимлаш вазифасини комитетлар зиммасига юклаб қўйиш керак.

Ўз-ўзидан маълумки, заводлар ва халқ хўжалиги кенгашлари янги техника соҳасидаги планларни тузишдан четда қолмасликлари, аксинча, улар бу ишда ғоят актив иштирок этишлари лозим. Бироқ, янги техника планларини ишлаб чиқишда давлат комитетларининг фикри ҳал қилувчи фикр бўлиши лозим.

Шунингдек, ишлаб чиқариш ва капитал қурилиш планлари тармоқ комитетлари билан келишиб олингандан кейин ҳукуматга тақдим қилиниши зарур. Шундай тартиб ўрнатиб қўйиш лозимки, хўжалик органлари саноат объектларини қуриш лойиҳалари ва сметаларини қайта қараб чиқишни комитетлар иштироки билан ўтказадиган бўлсинлар.

Фанлар академияларининг иши тўғрисида бир неча мулоҳазалар айтиб ўтмоқчиман. Ҳам иттифоқ, ҳам республика академиялари ҳузурида турли-туман илмий тадқиқот муассасалари ташкил қилиниб, уларнинг кўпайтириб юборилаётганлиги тўғрими? Революциядан илгари Россияда Фанлар академияси бирдан-бир илмий тафаккур маркази бўлиб, илмий муассасаларнинг ҳаммаси табиий равишда шу академия теварагига тўпланган эди. Эндиликда эса аҳвол тамоман бошқачадир — илм-фан кун сайин бевосита ишлаб чиқаришга хизмат қилиши лозим. Шу сабабли илмий тадқиқот институтларини академиялар ҳузурида ривожлантириш керак эмас, балки илм-фанни ишлаб чиқаришга яқинлаштирмоқ учун бу институтларни бевосита ишлаб чиқариш билан боғлаган ҳолда ривожлантириш керак. Бу — энг асосий вазифадир. Ана шу илмий тадқиқот институтларида илм-фанни ривожлантириш учун катта аҳамиятга эга бўлган йирик илмий-назарий проблемалар билан шуғулланиш керак.

Республикалардаги фанлар академияларининг ишини координациялаш зарур деган масала ҳам туғилмоқда. Эҳтимол, иттифоқчи республикалардаги фанлар академияларининг ишини координациялаштириб турувчи республикалараро кенгашлар тузиш ҳақида ўйлаб кўриш лозим бўлар. Лекин қандай қилиб бўлса ҳам, умуман олганда, илмий ишларни ташкил қилишни, шу жумладан иттифоқчи республикаларда илмий ишларни ташкил қилишни яхшилаш лозим.

Фан ишлаб чиқаришга таянмай туриб ривожлана олмайди. Ишлаб чиқариш фанга таянмай туриб ривожлана олмайди. Шу сабабли бу икки куч бир-бири билан маҳкам боғланган бўлиб, бири иккинчисини бойитади ва бири иккинчисини самарали қилади. Шундай вазиятдагина фан ва фанга асосланган ишлаб чиқариш ҳақиқатан ҳам олға бора олади.

Саноатдаги техника тараққиётига доир баъзи бир масалаларга нима сабабдан шунчалик муфассал тўхталганимни сизлар тушуниб турибсизлар, албатта. Техника тараққиёти шундай бир асосий позициядирки, унинг ёрдами билан биз коммунизмнинг моддий-техника базасини яратиш ва энг юқори меҳнат унумдорлигига эришиш вазифасини муваффақиятли ҳал қила оламиз.

Техника тараққиёти соҳасида партия олдида турган проблемалар қараб чиқилган масалалар билангина чегараланиб қолмайди. Биз ҳаммамиз пухта ўйлаб кўриб, фан ва техниканинг энг янги муваффақиятларини халқ хўжалигига тезроқ жорий қилишни таъминлайдиган мукаммал системани вужудга келтирмоғимиз керак.

(Давоми тўртинчи бетда).

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ ДОКЛАДИ

(Давоми. Боши 1, 2 ва 3-бетларда)

САНОАТДА ВА ҚУРИЛИШДА ЛОЙИҲАЛАШ ИШИНИ ЯХШИЛАЙЛИК

Ўртоқлар! Бизнинг мамлакатимизда мисли кўрилмаган кенг миқёсда капитал қурилиш ишлари олиб борилмоқда. Саноат корхоналари ва уй-жой бинолари қурилмаётган битта ҳам шаҳар ва район йўқ деса бўлади. Саноатга, қишлоқ хўжалигига ва темир йўл транспортига сарфланаётган капитал маблағларнинг ҳажми жиҳатидан Совет Иттифоқи АҚШ ва бошқа капиталистик мамлакатлардан анча ўзиб кетди.

Лекин шуни айтиш керакки, капитал қурилишда кўпгина катта камчиликлар бор. Баъзи халқ хўжалиги кенгашлари, иттифоқчи республикаларнинг Госпланлари, кўпинча эса маҳаллий партия органлари ҳам умумдавлат манфаатларини ва имкониятларини ўйлаб кўрмай ҳар хил баҳоналар билан янги корхоналар қуришга ҳаракат қилмоқдалар, бу корхоналар учун Ватанимизнинг ўзида ишлаб чиқарилаётган, баъзан эса чет мамлакатлардан олинадиган ва жуда қимматга тушадиган машина-ускуналарни заказ қилмоқдалар. Натижада битмай қолаётган қурилишлар йилдан-йилга кўпайиб кетмоқда.

Лойиҳаси тайёр бўлмаган объектларни материаллар, ишчи кучи ва ускуналар билан таъминлаш имконияти ҳисобга олинмаган ҳолда кўпинча планларга киритилмоқда. Шундай ҳоллар ҳам бўлмоқдаки, машина-ускуналари тахт қилиб қўйилган корхоналар секинлик билан қурилмоқда ёки бутунлай қурилмаётир, кўпгина тайёр ишлаб чиқариш биноларидан эса машина-ускуналар йўқлиги сабабли фойдаланилмаётир.

Капитал қурилишда катта камчиликлар рўй бераётганлигининг сабаби яна шуки, маҳаллий партия ташкилотлари халқ хўжалигининг ривожланиши учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган мана шу жуда муҳим иш билан суст, юзаки шуғулланмоқдалар. Янги қурилишларнинг титуль рўйхатларини тасдиқлаш практикасига қарасангиз партия комитетлари қурилиш учун мақсадга энг мувофиқ жойни танлашда, энг яхши лойиҳани танлашда, қурилиш муддатларини белгилашда ҳақиқатда қатнашмаётганликларини кўрасиз. Контролсизлик шундай ғайри нормал ҳолларга олиб келмоқдаки, хом ашё ва меҳнат ресурслари ҳисобга олинмаган ҳолда саноат корхоналари областъ марказларида кўпайтирилмоқда, бу эса уй-жой бинолари қуришни, аҳолини таъминлаш ва маиший-маданий хизмат кўрсатиш ишини ташкил этишда қўшимча қийинчиликлар туғдирмоқда.

Шу нарсани яхши тушуниб олиш керакки, ўртоқлар, агар партия, унинг жойлардаги органлари бу ишни ўз қўлларига олмаса капитал қурилишнинг жуда катта планини муваффақият билан бажара олмаймиз. Ишлаб чиқариш партия комитетлари, саноат бўйича бюролар янги қурилишларнинг титуль рўйхатларини пишиқ, пухта кўриб чиқишлари, шунинг учун бунгача янги қуриладиган объектни қурилиш бошланмасдан олдин техника-иқтисодий жиҳатдан чуқур ўрганиб чиқишлари ҳамда бу хусусда иқтисодий жиҳатдан асосланган ва масъулиятли хулосалар чиқаришлари лозим. Планлаштирувчи органларнинг капитал маблағлардан тўғри фойдаланиш учун бўлган масъулиятини ошириш керак. Улар капитал маблағларни сира сочмасдан сарфлаш ҳамда халқ хўжалиги учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган корхоналарни ўз вақтида ишга туширишни таъминлаш йўлини охиригача ўтказишлари зарур.

Шу билан бирга саноат қурилиши соҳасида ташкилий масалаларни ҳам ҳал қилиш зарур бўлиб қолганлиги кўриниб турибди.

Ҳозирги вақтда СССР Госстройи қарамоғида қурилиш ишлари билан шуғулланадиган атиги 18 та ихтисослаштирилган лойиҳалаш институтлари бор ва бу институтлар қурилишларни лойиҳалашга доир ишларнинг умумий ҳажмидан атиги 15 процентини бажармоқда, шу ишлар ҳажмининг қолган ҳамма қисмини эса тармоқ технологик лойиҳалаш институтлари ва майда лойиҳалаш ташкилотлари бажармоқда. Госстрой, аслини олганда, бу ишда етакчилик ролини бажармаётир. Типовой проектлар йўл қўйиб бўлмаслик даражада секинлик билан жорий қилинаётганлиги, бу лойиҳаларнинг сифати пастлиги, конструкциялар ва буюмларнинг турли катта-кичикликдаги типлари ниҳоят даражада кўпайиб кетганлиги — мана шуларнинг ҳаммаси Госстрой мамлакатдаги лойиҳалаш ишига раҳбарлик қилишда ўз ролини тузук бажармаётганлигини кўрсатиб турибди. Госстрой ҳамда Қурилиш ва архитектура академияси турли катта-кичикликдаги буюмларнинг, шу жумладан йиғма темир бетондан ясаладиган буюмларнинг типлари сонини камайтириш устида иш олиб бормаётирлар. Бу масала бир неча марта кўтарилганлигига қарамай, турли катта-кичикликдаги буюмлар типларининг сони минглаб ҳисобланади.

Жуда катта қурилиш программасини тағин ҳам муваффақиятлироқ бажариш ва капитал маблағларни ўзлаштириш манфаатларини кўзда тутиб, Госстройнинг функцияларини тубдан қайта кўриб чиқиш керак. Госстрой ўзининг республика органлари орқали капитал маблағлар сарфлаш сиёсатини ҳам белгилаб туриши, янги капитал қурилишларнинг титуль рўйхатларини кўриб чиқиб, тасдиқлаши лозим. У янги қурилишларнинг лойиҳалар ва сметалар билан таъминланиши учун жавобгар бўлиши, капитал қурилишнинг ҳажмлари қурилиш ташкилотларининг қувватларига, қурилишларни бинокорлик материаллари, машина-ускуналар билан таъминлаш имкониятларига қатъий равишда мосланиб белгиланишини кузатиб туриши ва бунинг учун жавоб бериши шарт.

Шундай тартиб ўрнатиш керакки, титуль рўйхатларига киритилган янги объектларга фақат СССР Госстройининг ёки Госстрой республика органларининг рухсати билангина пул бериладиган бўлсин. Шундай тартиб жорий қилинганида капитал қурилишда юлғичликка, маҳаллийчиликка, лойиҳалар билан, пул ва материал-техника ресурслари билан таъминланмаган объектларни титуль рўйхатларига киритиб юборишга имконият қолмайди, буни ўзингиз ҳам тушунасиз.

Саноат объектларининг — фабрикалар ва заводларнинг лойиҳаларини тузиш билан шуғулланаётган барча қурилиш тадқиқот институтлари ва ташкилотларини Госстройга бўйсундириш маъқул бўлар эди. Госстрой иттифоқ-республика органи бўлиши, унинг республикаларда ўз бошқармалари бўлиши ва саноат корхоналарини қуришда бевосита Госстройнинг ўзи, шунингдек республика Госстройлари орқали ягона, марказлаштирилган техника сиёсатини амалга ошириши лозим.

Қурилишдаги лойиҳалаш-конструкторлик ишлари мана шундай марказлаштирилган тақдирдагина саноат корхоналарига доир ҳар хил лойиҳаларнинг ўзига хос кутубхонасини вужудга келтириш мумкин бўлади. Агар завод ёки бошқа бирор объектни қуриш керак бўлиб қолса, кутубхонадан фалон номерли типовой лойиҳани топиб, «мана бу лойиҳани олинг, уни маҳаллий шароитга мослаб, қуришга киришаверинг» деб айтиш мумкин.

Хўш, биз қандай қилмоқдамиз? Корхоналар қуриш масалалари ҳал қилинаётганида мавжуд лойиҳалардан танлаб олиш ўрнига кўпгина лойиҳалаш ташкилотларига нуқул янги лойиҳалар тузиш тўғрисида бир йўла топшириқ берилади.

Характерли бир мисолни айтиб бераман. Қора металлургиянинг бешта заводида шу етти йилликда биттадан совуқ прокат цехи қуришга қарор қилинган эди. Бу қарорни бажаришнинг қандай осон йўли бор? Мана шундай цех биносининг типовой лойиҳасини олиш ёки бундай типовой лойиҳа бўлмаса, лойиҳалаш ташкилотига шундай лойиҳани ишлаб чиқишни топшириш ва бу лойиҳани бешта заводнинг ҳаммасига мослаштириш керак эди. Аммо, бундай қилинмади. Тўртта махсус қора металлургия лойиҳалаш институтига ҳар қайси заводга ўзининг совуқ прокат цехини қуриш учун алоҳида-алоҳида лойиҳа тузиш вазифаси топширилди.

Лойиҳалаш ишидаги бундай нотўғри йўл тарафдорлари одатда бу ҳақда гап борганида, қурилишлар жуда хилма-хил бўлганлиги, турли талабларни қондириш зарурлиги ва ишлаб чиқариш технологияси тез-тез ўзгариб турганлиги сабабли типовой лойиҳалар кўпайиб кетмоқда дейишади. Лекин бу гапга қўшилиш мумкинми, ахир? Мен лойиҳалар универсал ва абадий лойиҳалар бўлсин, деб айтмоқчи эмасман. Типовой лойиҳаларга қурилиш фани ва техникасининг энг янги муваффақиятларини ҳисобга олиб, тегишли ўзгаришлар киритилиши лозим. Лекин лойиҳаларни ҳадеб ўзгартираверишь ярамайди, лойиҳалар оқилона равишда муқим бўлиши лозим.

Барча ишлаб чиқариш биноларини ва иншоотларини ишлаб чиқариш технологиясининг умумийлигини ҳисобга олиб, типларга, туркумларга, группаларга бўлиб қўйиш ва шунга асосланиб, муайян миқдордаги биноларнинг типларини лойиҳалаш керак.

Турли мақсадлар учун қуриладиган жуда кўп завод бинолари ва иншоотлари бир типда, бир хил бўлиши мумкинку, ахир. Масалан, машинасозлик, асбобсозлик ва тўқимачилик корхоналарининг корпуслари амалда бир-биридан ҳеч фарқ қилмайди ва бир хилдаги лойиҳалар асосида қурилиши мумкин.

Стандарт конструкциялар ва элементлардан қуриладиган ва пролетлари унификациялашган типовой секция типовой биноларга асос қилиб олиниши лозим. Типовой секциялар мумкин қадар ҳамма цехларни стандарт конструкциялардан йиғиб қуришга, бир-биридан алоҳида-алоҳида бўлган биноларни кўпайтириб юбормасликка, заводда ясалган ва миқдори чекланган конструкциялар ва деталлардан туташ-йирик блоклар қуришга имкон беради. Агар кичикроқ цех қуриш керак бўлиб қолса, масалан, тўрттабешта секцияни олиш мумкин, йирик цех учун ўнта секцияни, тағин ҳам каттароқ цех учун йигирмата секцияни олиш мумкин, лекин бу цехларнинг ҳаммасини қуришда типовой секция асос бўлиб қолаверади. Ишни бундай ташкил қилиш лойиҳалашнинг ўзида ҳам, қурилишда ҳам катта иқтисодий манфаатлар беради.

Капитал қурилишдаги ишларни батамом тартибга солиб олмоқ учун хўжалик усули деб аталган усул билан иншоотлар қуришдан воз кечиш ва пудратчилик йўли билан иншоотлар қуришга ўтиш керак. Бунинг маъноси шуки, капитал қурилиш масалаларининг ҳаммасини халқ хўжалиги кенгашларининг ихтиёридан ажратиб олиш, республикаларда ва иқтисодий районларда мустақил қурилиш ташкилотлари ёки бирлашмалари тузиш керак. Функцияларни мана шундай аниқ чеклаб қўйиш халқ хўжалиги кенгашларининг ишлаб чиқариш масалалари билан чуқурроқ шуғулланишларига имкон беради, қурилиш ишларига келганда эса халқ хўжалиги ташкилотлари фақат заказчи бўлиб қоладилар.

Қурилишнинг ўзига хос хусусиятлари бор ва қурилишни мустақил тармоққа ажратиш бизнинг умумий ишимизга катта фойда келтиради, ишлаб чиқариш ташкилотларининг ҳам, қурувчиларнинг ҳам масъулиятини оширади.

Шуни айтиб ўтиш керакки, типовой лойиҳалаш саноат қурилишидагига қараганда уй-жой қурилишида кўпроқ қўлланилмоқда. Агар биз бунга эришмаганимизда эди, бу ишга бизнинг вақтимиз ҳам, лойиҳачиларимиз ҳам етишмаган бўлур эди, энг муҳими эса уй-жой қурилишини индустрлаштириш мумкин бўлмас эди.

Бироқ, уй-жой биноларини ва, айниқса, маданий-маиший биноларни лойиҳалаш ва қуришдаги жиддий камчиликларни ҳам кўрмаслик мумкин эмас. Биз қураётган биноларнинг ҳаммаси пишиқ, қулай, чиройли ва айни вақтда, тежамли бўлиши лозим. Афсуски, унчалик қулай бўлмаган, ташқи жиҳатдан кўримсиз, тежамсиз биноларни лойиҳалаш ва қуриш ҳоллари оз эмас.

Совет кишиларининг яшаши ва турмуши учун яхши қулайликлар туғдириш, шу билан бирга давлат маблағларини тежаш талабларига қаттиқ риоя қилиш — архитекторлар, конструкторлар ва барча бинокорларнинг энг муҳим вазифасидир.

Энг яхши новатор архитекторларнинг ишлари шуни кўрсатиб турибдики, биноларни оддий воситалар билан жуда кўркам ва чиройли қилиб қуриш мумкин. Замонавий индустриал конструкциялар ва материаллар вазифани тағин ҳам соддароқ қилиб ҳал этишга ёрдам беради. Архитектура-бадиий формалар оқилона, новаторликнинг ифодаси бўлиши ва иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқ бўлиши лозим, лекин Свердловскда қилинган ишларга сира ўхшамаслиги керак: Свердловскда энг яққол жойда филнинг оёқларига ўхшаш жуда катта колонналн бино қурнишиб, бу бинога «ҳаммом» деб ёзиб қўйишибди.

Иморатларни йирик панеллардан қуриш ривожлантирилаётганлиги муносабати билан айниқса ҳозирги вақтда совет архитекторлари олдига кўпгина янги проблемалар қўйилган. Заводда ясалган панеллардан иморатлар қуриш технологиясининг ўзи формаларнинг содда бўлишини ва шу формаларнинг типлари мумкин қадар камроқ бўлишини талаб қилади. Лекин ўшанда ҳам архитектурадаги хилмахиллик масаласи истисно қилинмайди. Индувидуал архитектура-бадиий хусусиятлар оқилона, имконият доирасида намоён бўлиши лозим.

Уй-жой районларидаги биноларни комплекс равишда қуришнинг шаҳарлар қурилишида катта аҳамияти бор. Мактаблар, болалар боғчалари, яслилар, магазинлар ва бошқа маданий-маиший муассасаларни қуриш ишлари уй-жой биноларини қуриш билан бир вақтда олиб борилиши лозим. Аммо, бизда бундай биноларни қуриш уй-жой биноларини қуришдан одатда орқада қолмоқда.

Лойиҳалашни яхшилаш, бу ишни ихтисослаштириш, янги техника даражасига кўтариш ҳамда шу асосда қурилишнинг сифатини ошириш ва қийматини арзонлаштириш учун лойиҳалаш ташкилотларига қилинаётган раҳбарликдаги тарқоқликни тугатиш, лойиҳаларнинг техника даражасини ошириш, етакчи технологик лойиҳалаш ташкилотларини тармоқ комитетларига тўплаш, умумий қурилиш комплексларининг лойиҳаларини тузиш ишларини қурилиш билан шуғулланувчи ихтисослаштирилган институтларда тўплаш, буларни СССР Госстройига ва иттифоқчи республикаларнинг Госстройларига бўйсундириш керак.

САНОАТ ВА ҚУРИЛИШНИ БОШҚАРИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРАЙЛИК

Ўртоқлар! Саноатга ва қурилишга раҳбарликни яхшилаш соҳасидаги янги талабларни назарда тутиб, халқ хўжалиги кенгашларининг беш йилдан кўпроқ вақтдан бери қилиб келган иш тажрибаларини умумлаштириш зарур. Сизларга маълумки, йирик халқ хўжалиги кенгашлари бор, лекин на ривожланган саноати, на ривожлантириладиган хом ашё базаси бўлган майда халқ хўжалиги кенгашлари ҳам бор.

Ҳозирги вақтда РСФСРда, масалан, 67 та халқ хўжалиги кенгаши бор. Буларнинг кўпчилик қисми нисбатан унчалик катта эмас. Саноат ва қурилишга хўжалик жиҳатдан раҳбарлик қилишни йирик иқтисодий районларда уюштирмоқ учун республика ташкилотлари ҳозир ишлаб турган халқ хўжалиги кенгашларини йириклаштиришни ва йириклаштирилган иқтисодий районларда 22-24 та халқ хўжалиги кенгашини тузишни мақсадга мувофиқ деб топдилар.

Маълумки, йирик иқтисодий районларда хийла тараққий этган ва хилма-хил саноат, хом ашё базаси бор, бу районларда ишлаб чиқариш кооперациясининг шохобчалари кенг тармоқ ёйган. Бундай районлар техникадан, ички резервлардан саноат ишлаб чиқаришини кўпайтириш учун тўлиқроқ фойдаланишлари мумкин. Одатда йирик халқ хўжалиги кенгашлари давлат планларини яхшироқ бажармоқдалар. Уларда қолоқ корхоналар ва қурилишлар кам. Чунончи, Москва, Ленинград, Воронеж ва бошқа баъзи йирик иқтисодий районларда корхоналарнинг 2 процентдан 8 процентгачаси ишлаб чиқариш планларини бажармаётир, аммо Вологда, Кострома, Мордовия сингари халқ хўжалиги кенгашларида ишлаб чиқариш планларини бажармаётган корхоналар 25 процентдан 65 процентгача ва бундан ҳам кўпроқ миқдорни ташкил этади.

Тажриба шуни кўрсатиб турибдики, масалан, Новгород ва Псков областларининг саноати Ленинград иқтисодий районига киритилганлиги шу областлар экономикасини ривожлантиришга яхши таъсир қилди. Новгород ва Псков областларида ялпи маҳсулот ишлаб чиқариш 1957 йилдагига нисбатан қарийб икки баравар кўпайди. Шу йиллар ичида бу областларда радиотехника ва электротехника саноати аслини олганда янгидан барпо қилинди, машинасозлик, ёғоч ишлаш ва саноатнинг бошқа тармоқлари ишлаб чиқаришнинг ҳажми жиҳатидан ҳам, ўзининг малакаси жиҳатидан ҳам анча ўсди. Ленинграддаги илғор корхоналарнинг катта ёрдами билан айниқса дастлабки пайтларда янги корхоналар барпо қилинди ва уларнинг ишлари йўлга қўйилди.

Сўнгра, иқтисодий районлаштиришнинг ҳозирги мавжуд шароитида шундай аҳвол юз бердики, тарихан вужудга келган, муштарак хом ашё ресурслари бўлган ва шу ресурсларга асосланиб ишлаётган саноатга эга бўлган баъзи иқтисодий зоналар турли халқ хўжалиги кенгашларининг қарамоғига ўтиб қолди. Буни Курск ва Белгород областларининг мисолида айниқса яққол кўриш мумкин. Яхлит руда кони — Курск магнитаномалияси бутунлай ғайри табиий равишда Курск ва Белгород халқ хўжалиги кенгашларига тақсимлаб берилди. Бу эса маблағларни, моддий-техника ресурсларини ва инженер кадрларни сочиб юборишга сабаб бўлмоқда, темир рудаларининг кўплиги жиҳатидан ягона бўлган катта конлардан муваффақиятли фойдаланишга ёмон таъсир қилмоқда.

Мана шу фактлар РСФСРнинг иқтисодий районларини йириклаштириш тўғрисидаги таклифларнинг тўғрилигини исботлаб турибди.

Украина ССРда ҳозир 14 та халқ хўжалиги кенгаши бор. Украина Компартиясининг Марказий Комитети уларни йириклаштириб, катта иқтисодий районларнинг еттита янги халқ хўжалиги кенгашларини тузишни таклиф қилмоқда.

Шуни айтиш керакки, йириклашган халқ хўжалиги кенгашлари тузиш масаласи янги масала эмас. Биз 1957 йилда саноатни ва қурилишни бошқаришни қайта қуриш йўлларини муҳокама қилаётган вақтимиздаёқ, масалан, Урал, Ғарбий Сибирь, Марказий саноат райони ва шулар каби йирик иқтисодий районлар негизида халқ хўжалиги кенгашлари тузиш таклиф қилинган эди. Лекин ўша вақтда, етарли тажриба тўпланганидан кейин бу таклифларни кўриб чиқиш керак, деб қарор қилинган эди. Эндиликда бизда мана шундай тажрибалар бор.

Партия ва совет органларининг ишларини қайта қуриш принципларини биз партия Марказий Комитетининг шу Пленумида муҳокама қилишимиз лозим. Бундай қайта қуриш йириклаштирилган халқ хўжалиги кенгашларини ташкил этмоқ ва уларнинг муваффақиятли ишлашлари учун қулай шароит вужудга келтиради. Яна шуни ҳам назарда тутиш керакки, иқтисодий-маъмурий районлар тузилганидан бери ўтган йиллар мобайнида жойларда хўжалик ва техника кадрлари ўсиб етишди, уларнинг малакаси анча ошди.

Бир-бирига қўшни бўлган иттифоқчи республикалар экономикасининг бир-биридан ажралиб қолганлиги ҳам экономикани муваффақиятли ривожлантиришга, ресурслардан тўғри фойдаланишга тўсқинлик қилмоқда. Мен буни, жумладан, яқинда Ўрта Осиёга борган вақтимда яққол кўрдим.

Ўрта Осиёдаги ҳар бир республиканинг саноати қандай саноат? Бу республикаларнинг ҳар қайсисида ҳажми унчалик катта бўлмаган айни бир хилдаги саноат тармоқлари — нефть, химия, кон-руда, рангли металлургия, машинасозлик ва металл ишлаш, пахтани қайта ишлаш, озиқ-овқат саноатлари ва енгил саноат мавжуддир. Ҳар қайси республикадаги халқ хўжалиги кенгашига қарашли корхоналар саноат маҳсулотининг ҳажми ҳам нисбатан унчалик катта эмас. Халқ хўжалиги кенгашлари саноати ишлаб чиқараётган ялпи маҳсулот бу йил тахминан: Туркманистонда 350 миллион сўм, Қирғизистонда 500 миллион сўм, Тожикистонда 500 миллион сўм ва Ўзбекистонда 2,2 миллиард сўмлик бўлиб, ҳаммаси эса 3,5 миллиард сўмдан сал кўпроқ миқдорни ташкил қилади. Бундай аҳвол шу республикалар хўжалигининг сунъий равишда чекланиб қолишига олиб келмоқда, ихтисослаштиришни ва кооперативлаштиришни кенгайтиришга, ишлаб чиқарувчи кучларни энг кўп самара берадиган қилиб жойлаштиришга ва табиий бойликлардан тағин ҳам самарали фойдаланишга халақит бермоқда. Ўрта Осиё республикаларининг партия ва хўжалик активлари шу республикалардаги тўртта халқ хўжалиги кенгаши ўрнига республикалараро битта халқ хўжалиги кенгаши тузилсин деган хулосага келдилар, бу менимча тўғри хулосадир.

Хўжаликка раҳбарликни бир органда бирлаштиришнинг тўғрилигига шубҳаланиш учун асос йўқ. Бу тадбир бутун Ўрта Осиё ўлкасидаги жуда катта ресурсларни хўжалик оборотига тезроқ тортишга ва хўжалик қурилишига раҳбарликни тағин ҳам оқилона ташкил этишга имконият беради.

Йирик иқтисодий районлар тузиш катта кучга эга бўлган, етарли моддий ресурслари ва кадрларига эга бўлган ҳамда капитал қурилишни яхшилаш вазифасини муваффақиятли бажара оладиган территориал қурилиш ташкилотларини вужудга келтиришга имкон беради.

Юқорида айтиб ўтганимдек, қурилиш ташкилотларини халқ хўжалиги кенгашларидан ажратиб олиб, шу районларнинг ўзидаги пудратчи мустақил қурилиш бирлашмаларига топшириш мақсадга мувофиқдир. Халқ хўжалиги кенгашларининг қурилишга заказлар бериш вазифасигина ўзларида қолиши лозим. Бу тадбир қурилишга раҳбарлик қилишнинг ташкилий даражасини оширади, ишларни бажаришдаги пудрат усулини мустаҳкамлайди, қурилиш ташкилотлари билан заказчилар ўртасида ўзаро муносабатларни тағин ҳам пухталаштиради ҳамда уларнинг ҳар қайсисининг зиммасидаги масъулиятни кучайтиради, шунингдек, халқ хўжалиги кенгашларига саноат ишини яхшироқ ташкил этишга ўзларининг асосий эътиборларини қаратишларига имкон беради.

Йириклашган халқ хўжалиги кенгашлари тузиш маҳаллийчилик тенденцияларини, чекланган хўжалик вужудга келтириш, ҳатто заруриятбўлмаган тақдирда ҳам давлат манфаатларига зарар етказган ҳолда капитал қурилиш учун кўпроқ моддий ресурслар ва маблағлар олишга интилиш йўлидаги уринишларни йўқотишга ёрдам беради.

Йирик халқ хўжалиги кенгашларига кенг ҳуқуқлар бериш, майда-чуйда масалаларда уларга васийлик қила бермаслик, уларнинг ташаббусини бўғмаслик, балки, аксинча бу ташаббусларни ривожлантиришга ҳар томонлама кўмаклашиш керак.

Саноатни ва қурилишни бошқаришни такомиллаштириш учун мўлжалланаётган чоралар корхоналар ва қурилишларга раҳбарлик даражасини кўтаришга, бу раҳбарликни тағин ҳам малакалироқ раҳбарликка айлантиришга қаратилган чоралардир.

Ҳозирги вақтда халқ хўжалиги кенгашларининг қарамоғида ўзининг мустақил балансига эга бўлган йигирма мингдан кўпроқ корхона бор. Шу корхоналарнинг тахминан учдан бир қисми ҳар қайсисида юздан ортиқ ишчиси бўлмаган корхоналардир. Халқ хўжалиги кенгашлари ишлаб чиқараётган жами маҳсулотнинг фақат беш процентинигина шундай корхоналар бермоқда. Шундай бўлса ҳам, мана шундай майда корхоналар ўзларининг ташкилий структураларини кўп минг кишилик коллективлари бўлган йирик заводлар ва фабрикаларникига ўхшатиб тузганлар.

Хўш, энди майда ва ўрта корхоналарни нима қилиш керак? Жойлардан кўпгина таклифлар тушмоқда, жумладан турли саноат бирлашмалари — фирмалар ва комбинатлар тузиш тўғрисида таклифлар тушмоқда, бу таклифлар диққатга сазовор таклифлардир.

Турли типдаги ишлаб чиқариш бирлашмалари тузиш истиқболга эга бўлган, иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқ иш деса бўлади. Бироқ, бу тадбирни амалга оширмоқ учун эҳтиётлик билан ва пухта тайёргарлик кўриш керак. Корхоналарни пала-партиш, ўйламай-нетмай бирлаштиришга йўл қўймаслик керак, бундай бирлаштириш фойда ўрнига зарар етказиши мумкин.

Корхоналарни йириклаштириш ва турли ишлаб чиқариш бирлашмалари тузиш муносабати билан корхоналарнинг ҳозирги мавжуд ҳуқуқий қоидаларини қайта кўриб чиқиш зарур бўлиб қолади, маълумки, бу ҳуқуқий қоидалар кўп жиҳатдан эскириб қолди ва экономикани ривожлантиришнинг ҳозирги босқичига жавоб бермайди. Кўпгина заводлар ва фабрикаларнинг директорлари социалистик корхона тўғрисида қонун қабул қилиш зарур деган масалани қўймоқдалар. Бу таклифларни ўрганиб чиқишга тўғри келади.

Маҳаллий саноат корхоналари тўғрисидаги масалани ҳам ҳал қилиш пайти келди. Ҳозирги вақтда бу корхоналар тахминан 20 миллиард сўмлик маҳсулот ишлаб чиқармоқдалар, ёки СССР саноати ишлаб чиқараётган ялпи маҳсулот умумий ҳажмининг 11 проценти миқдорида маҳсулот бермоқдалар. Халқ хўжалиги кенгашларининг корхоналари қандай маҳсулот ва моллар ишлаб чиқараётган бўлса, маҳаллий саноат корхоналари ҳам асосан шундай маҳсулот ва молларни ишлаб чиқармоқдалар, бунинг учун давлат хом ашёсидан фойдаланмоқдалар ва ўз маҳсулотларини планли равишда реализация қилмоқдалар. Фарқ шундаки, маҳаллий саноат корхоналарида меҳнат унумдорлиги халқ хўжалиги кенгашларининг худди шундай корхоналаридагига қараганда 15-20 процент кам, улар чиқараётган маҳсулотнинг сифати ҳам ёмонроқ, ишлаб чиқаришни ташкил этишда жиддий камчиликлар бор. Мана шу фарқни тугатиш керак!

Яқинда СССР Министрлар Совети маҳаллий саноатнинг кийим-кечак, пойафзал тикиш билан шуғулланаётган корхоналарини, кўн заводларини, мебель фабрикаларини халқ хўжалиги кенгашларига ўтказиш тўғрисида қарор қабул қилди. Афтидан, бу ишни охиригача етказиш керак бўлади. Ҳозирги вақтда маҳаллий саноат корхоналари меҳнаткашлар депутатларининг маҳаллий Советлари ихтиёридадир. Маҳаллий Советларнинг асосий вазифаси шуки, улар аҳолига маиший хизмат кўрсатишни яхшилаш тўғрисида ғамхўрлик қилишлари лозим, аҳоли учун мол ишлаб чиқаришни ташкил этиш билан эса, халқ хўжалиги кенгашлари маҳаллий эҳтиёжларни ҳисобга олиб, шуғулланишлари лозим.

ПЛАНЛАШТИРИШ — СОЦИАЛИСТИК ЭКОНОМИКАНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ЎЗГАРМАС ҚОНУНИДИР

Ўртоқлар! Социалистик давлатда экономика қатъий план асосида ривожланади. Биз планлаштиришни ташкил этишни ва унинг практикасини муттасил такомиллаштирмоқдамиз.

Партия планлаштириш масалаларига ҳамиша катта аҳамият бериб келди. Совет ҳокимиятининг дастлабки йилларида мамлакат халқ хўжалигининг негизи қурилаётган вақтдаёқ В. И. Ленин иқтисодий сиёсатни ишлаб чиқишда, хўжаликни бошқаришни планли равишда ташкил этишда планлаштирувчи органларга муҳим роль берилади, деб кўрсатиб ўтган эди. В. И. Лениннинг фикрича, Госплан «билимдон кишиларнинг, экспертларнинг, фан ва техника намояндаларининг уюшган жойи» бўлиши ва «ишлар тўғрисида тўғри фикр юритмоқ учун энг кўп асосларга» эга бўлиши лозим.

Халқ хўжалиги миқёсларининг кенгайиб бораётганлиги, фан ва техника тез тараққий этаётганлиги планлаштиришнинг ролини ва илмий савиясини тағин ҳам кўпроқ оширишни талаб қилади. Мамлакатимизда халқ хўжалигининг ҳамма тармоқларида ишлаб турган олимлар, юксак малакали мутахассисларнинг кўп сонли кадрлари бор, биз планлаштириш фанини ва практикасини анча юқори кўтаришимиз, ишлаб чиқаришга раҳбарлик қилиш ишларининг ҳаммасини социализмнинг иқтисодий қонунлари асосида қуришимиз мумкин. Планлаштириш ишидаги асосий вазифа ҳозир шундан иборатки, моддий, меҳнат ва молиявий ресурслардан, табиий бойликлардан энг рационал равишда ва самарали фойдаланиш, янги техникани ривожлантириш ва жорий қилиш, ишлаб чиқаришдаги ортиқча чиқимларни ва нобудгарчиликларни йўқотиш керак. Ишлаб чиқариш соҳасида сарфларни имкон борича камайтириб, жамият манфаатлари йўлида энг кўп натижаларга эришиш — хўжалик қурилишимизнинг, социалистик хўжаликка раҳбарлик қилишнинг ва планлаштиришнинг қонунидир.

Саноатни ва қурилишни бошқариш, сўнгра эса қишлоқ хўжалигига раҳбарлик қайта қурилганлиги муносабати билан СССР Госпланининг ва планлаштирувчи бошқа органларнинг ишлари қайта қурилди. Лекин бу қайта қуриш кўп жиҳатдан охирига етказилмади.

Шахсга сиғиниш даврида кўпинча планлар иқтисодий жиҳатдан етарли равишда асосланмай тузилар эди, планлар моддий имкониятлар ва ресурслар билан ҳамма вақт ҳам таъминланавермас эди. Бу даврнинг оқибатлари планлаштирувчи органларнинг практикасида ҳали тугатилгани йўқ.

Хўжалик планларимизнинг жиддий камчиликларидан бири шуки, ҳамиша ҳам бу планлар пухталик билан қилинган иқтисодий ҳисоблар ва тадқиқотларга асосланиб тузилмоқда деб бўлмайди: айрим тармоқлар ва иқтисодий районларни ривожлантириш суръатлари мавжуд пропорцияларга қараб, баъзан эса умуман чамалаб кўришга асосланиб белгиланади. Бу тартибда ишлаш планлаштириш ишида янглишишларга олиб келади. Бизда химия саноати илгари қандай ривожланиб келди? Жуда катта истиқболга эга бўлган ҳал қилувчи бу тармоққа ўз вақтида лозим бўлган даражада баҳо берилмади.

Жаҳондаги бутун тажриба, шу жумладан бизнинг кейинги йиллардаги тажрибамиз ҳам шуни кўрсатиб турибдики, химия фанининг энг янги муваффақиятлари, айниқса синтетик материаллар ишлаб чиқаришдаги энг янги муваффақиятлар техникани тараққий эттириш ва мамлакат экономикасини ривожлантириш учун курашда химия индустриясининг ролини беқиёс оширмоқда. Илгари алмаштириб бўлмайди деб ҳисобланиб келган материаллар ўрнида ишлатилаётган химиявий материаллар ўзига тобора кенг йўл очмоқда.

Экономика нуқтаи назаридан қараганда шу факт ҳал қилувчи аҳамиятга эгадирки, ўзининг кўп хоссалари бўйича қора ва рангли металлардан, ёғочдан устунлик қилаётган синтетик материалларни ишлаб чиқаришни ташкил этиш учун камроқ капитал маблағ керак бўлмоқда ва бу материаллар халқ хўжалигига анча арзонга тушмоқда.

Госплан ва Химия комитети қўрғошин, мис, рух, қора металлар, газламалар ва ёғоч материалларнинг ўриндошлари бўлган пластмассаларни халқ хўжалигида қўлланиш қандай иқтисодий самаралар беришини ҳисоблаб чиқиб, бу тўғридаги маълумотларни менинг илтимосимга кўра тайёрлаб беришди. Шу маълумотлардан қуйидагиларни билиб олиш мумкин:

1962 йилда кабель саноатида 67 минг тонна қўрғошин ўрнига полиэтилен ишлатиш мумкин эди. Ҳар бир тонна қўрғошинни ишлаб чиқаришни ташкил этмоқ учун 1630 сўм, ҳар бир тонна полиэтиленни ишлаб чиқаришни ташкил этмоқ учун эса 1000 сўм капитал маблағ сарфланади. Ҳар бир тонна полиэтилен уч тонна қўрғошиннинг ўрнини босади. 67 минг тонна қўрғошин ишлаб чиқара оладиган қувватларни барпо қилиш учун 108 миллион сўм капитал маблағ сарфлаш лозим бўлса, шу миқдордаги қўрғошиннинг ўрнини боса оладиган полиэтиленни ишлаб чиқарувчи қувватларни вужудга келтирмоқ учун эса фақат 23 миллион сўм ёки қарийб беш баравар кам маблағ керак бўлади. Халқ хўжалиги учун капитал маблағлар анча тежалишидан ташқари кабель маҳсулотининг қимматини камайтириш натижасида ҳам кўпгина маблағ тежалган бўлур эди, чунки полиэтилен билан изоляция қилинган кабелнинг қиймати ярим баравар камаяди.

Уй-жой ва саноат қурилишида ҳам газ ва водопровод учун пўлат қувурлар ўрнига полиэтилендан ясалган қувурларни ишлатиш мумкин. Ҳар минг метр пўлат қувур ишлаб чиқарадиган қувватларни барпо қилишга 1300 сўм чамаси капитал маблағ керак бўлади, полиэтилен қувурлар ишлаб чиқарадиган қувватларни барпо қилишда эса тахминан 600 сўм, яъни 2,2 баравар кам капитал маблағ керак бўлади.

Қилинган ҳисоб-китоблар шуни кўрсатиб турибдики, юз миллион метр пўлат қувурлар ўрнига полиэтилендан ясалган қувурлар ишлаб чиқаришни ташкил этишда сарфланадиган капитал маблағлардан 72 миллион сўм тежалади; шу билан бирга полиэтилендан ясалган қувурларнинг таннархи металл қувурларникига қараганда 30 процент камроқ бўлади. Уйларнинг поли тахтадан эмас, полимер материаллардан қоқилганида 30-40 процент арзонга тушади.

Машинасозликда рангли ва қора металлар ўрнида шундай сунъий материаллар ишлатиш эксплуатация харажатларини ҳам, шунингдек капитал маблағларни ҳам кўп миқдорда тежайди.

Масалан, юқори вольтли трансформаторларни ишлаб чиқаришда бир тонна эпоксид смола икки тоннага яқин мисни ва 9 тонна чамаси қиздириб ясалган прокатни тежашга имкон беради. Санитария-техника буюмларини ишлаб чиқаришда бир тонна полиамид смола беш тоннага яқин бронзанинг ўрнини босади.

Машинасозликда, саноатнинг турли тармоқларида ва қурилишда пластмассаларни ишлатиш буюмларнинг вазнини, габаритларини, эксплуатация харажатларини камайтиради ва меҳнат унумдорлигини оширади.

Биз химия саноатини ривожлантириш, пластмассалар, синтетик толалар ва смолалар, минерал ўғитлар, гербицидлар ва қишлоқ хўжалик экинлари зараркунандалари ҳамда касалликларига қарши курашмоқ учун бошқа химиявий воситалар ишлаб чиқариш соҳасида тўғри йўл тутдик.

Партия Программаси тўғрисида XXII съездда қилинган докладда, синтетик смолалар ва пластмассалар ишлаб чиқариш 1970 йилга бориб 5,3 миллион тоннага етказилади деб айтилган эди. Съезддан кейин гарчи жуда оз вақт ўтган бўлса ҳам, лекин химия фани нақадар тез ривожланиб бораётганлигини ва синтетик материаллар ишлатилаётган соҳа нақадар тез кенгайиб бораётганлигини ҳисобга олганда бу рақам камроқ белгиланганлиги ҳозирнинг ўзида равшан кўриниб турибди. Химия саноатининг маҳсулоти тобора кенгроқ ишлатиладиган соҳаларни ҳатто санаб чиқишнинг ўзи ҳам қийин. Бу маҳсулот, жумладан, кўп тармоқларда ёғочнинг ўрнини босиши ҳамда ўрмон ва ёғочсозлик саноатининг чиқитларидан деярли тўла равишда фойдаланиш имкониятини туғдириши мумкин. Биз ўрмонларни сақлаб қолишимиз керак, чунки ўрмонлар халқ бойлигидир, бу бойликдан оқилона фойдаланиш лозим.

Янги химиявий моддалар ишлаб чиқариш учун керак бўладиган хом ашё имкониятлари Совет Иттифоқида чексиз кўпдир.

Агар планлаштирувчи органлар ва хўжалик органлари экономика билан чуқурроқ шуғулланганларида эди, улар қачон ва қанча миқдордаги қора ва рангли металлар ҳамда бошқа материаллар ўрнида синтетик материаллар ишлатиш кераклигини ва бундай материалларни ишлаб чиқаришни бутун чоралар билан ривожлантириш кераклигини белгилаб беришлари лозим эди. Афсуски, хўжалик органлари ва планлаштириш органлари фан ва техниканинг муваффақиятларини етарли равишда ҳисобга олмаётирлар, иқтисодий жиҳатдан энг манфаатли ва истиқболли бўлган ишлаб чиқаришларни ва тармоқларни жадал ривожлантирмоқ учун бу имкониятлардан фойдаланмаётирлар.

Полиэтилен ишлаб чиқарадиган қанча завод қуриш керак? Биз қурилиш ҳажмини шунчаки чамалаб белгиламасдан, балки халқ хўжалигининг эҳтиёжларини ва бор имкониятларни ҳисобга олиб белгилашимиз лозим.

Янги ишлаб чиқаришни ривожлантириш йўли ҳатто белгилаб берилган ҳолларда ҳам одатдаги тасаввурларни тарк қилмоқ учун бир талай куч ва ғайрат талаб қилинади. Бир вақтлар давлатнинг қуввати ишлаб чиқарилаётган металлнинг миқдори билан белгиланар эди. Бу мезон ўз вақти учун тўғри эди. Лекин металл билан рақобат қилаётган бошқа материаллар яратилган ҳозирги вақтда бу мезон энди кифоя қилмайди. Бунинг сабаби шуки, химия арзонроқ, пишиқроқ ва қулайроқ материалларни тайёрлаб бермоқда. Бу материаллар — полиэтилен, стеклопластлар, синтетик смолалар ва толалар, пластмассалар — саноатда ҳам, қурилишда ҳам, рўзғор буюмларини ишлаб чиқаришда ҳам кенг қўлланилмоқда.

(Давоми бешинчи бетда)

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ ДОКЛАДИ

(Давоми. Боши 1, 2, 3 ва 4- бетларда)

Мен етти йиллик планни пўлат бўйича 13 миллион тонна ошириб бажараётганлигимизни айтиб ўтган эдим, аммо химия саноатини ривожлантириш бўйича планни тўлиқ бажараётганимиз йўқ.

Буни ким кузатиб туриши керак? Бунинг учун аввало махсус ишловчи аппарат — Госплан ва Давлат иқтисодий кенгаши тузилган, аммо улар кузатиб турадилар-у, лекин чуқурроқ шуғулланмайдилар.

Пўлат ишлаб чиқариш кўп юрилиб чуқур из қолган йўлга ўхшайди, бу йўлдан кўзи кўрмай қолган от ҳам қоқинмай юра олади, арава четга чиққудай бўлса, ғилдираги синиб кетади. Шунга ўхшаш баъзи ходимлар ҳам «пўлат хомут»ни кийиб олиб, бир вақтлар уларни қандай ўргатган бўлсалар, ана шу зайлда иш тутадилар. Пўлатдан ҳам афзал ва арзонга тушадиган материал топилиб қолди, булар эса ҳамон пўлат беринг! Пўлат беринг! деб бақиравередилар. Агар биз пўлат эритиш бўйича планни бажариб, полиэтилен бўйича ошириб бажарганимизда эди, яхши иш қилган бўлар эдик, анча бадавлат бўлиб қолар эдик. Аммо бундай қилиш қийин, чунки Госпланда шундай кишилар борки, улар пўлат ишлаб чиқариш топшириғини синтетик материаллар ишлаб чиқариш ҳисобига оқилона ўзгартиришни истовчиларнинг жиғига тегадилар.

Бизда исрофгарчиликнинг олдини олиш чоралари, афсуски, ҳали ҳам ёмон қўлланилмоқда. Исрофгарчиликнинг формалари эса жуда хилма-хилдир — металлни, электр энергиясини аямай сарфлаш, меҳнатни ортиқча сарфлаш исрофгарчилик формаларидандир.

Баъзи шаҳарларимизнинг кўчаларида гирлянд лампали фонарлар жуда кўп учрайди. Бу боёнлар замонидан қолган одат. Помешчиклар ўз ҳовлисининг йўлагида бир эмас, бир нечталаб фонарь осиб қўйишарди. Бир помешчик икки фонарь осса, бошқаси учта фонарь осиб қўяр эди. Бунда фонарларнинг яхши ёруғ бериши эмас, балки зеби-зийнати муҳим эди. Бизнинг баъзи шаҳарларимизда ҳам безак учун қандиллар осиб қўйилган. Бизга ёруғлик боёнларча зеби-зийнат учун, электр энергиясини исроф қилиш учун керак эмаску, ахир. Ёруғлик, ўртоқлар, шахтёрнинг меҳнати, нефтчининг меҳнати, газ чиқарувчиларнинг меҳнати самарасидир. Кўчаларга қандиллар осиб қўяётган кишилар нима қилаётганликларини тушунганларида эди, безакларга бошқача қараган бўлур эдилар. Ахир бунда халқ бойлиги исроф қилиняпти-ку.

Ўртоқлар, шуни яна таъкидлайманки, оқилона иш кўрайлик. Бойлигимиз ошиб-тошиб кетганида ҳам, ундан оқилона фойдаланишимиз керак, чунки бу бойликлар кишиларнинг меҳнати, жамиятнинг ғайрати билан бунёдга келади!

Обивателларга ва ҳатто мен айтар эдимки, савдогарларнинг дидига ёқиб тушадиган турли-туман безак ясаш учун рангли металлардан қандай ноўрин фойдаланилаётганлиги сизларга маълум. Кемаларда, метро станцияларида, вокзалларда қанчадан-қанча зил-замин қандиллар ва панжаралар, тутқичлар ўрнатилган. Ваҳоланки буларнинг ҳаммаси пластмассадан ёки бошқа материаллардан тайёрланганида эди, улар бир неча баравар арзонга тушар, қулай ва кўркам бўлур эди. Биз чет эллардан мис сотиб олиш учун олтин тўлаймиз.

Бизда қанчадан-қанча ҳайкаллар ўрнатилганлигига бир назар солинг, бу ҳайкаллар латунь ва мисдан ясалган-ку. Агар Ленин тирилиб, қимматли материалларни ҳайкал ясаш учун қандай исроф қилаётганимизни кўрганида: сизлар ленинизм тўғрисида кўп гапирасизлар, лекин бизнинг буюк ишимизни ҳайкаллар улуғламайди, деган бўлур эди!

Дарҳақиқат, Лениннинг улуғворлиги монументларда эмас, балки, коммунизм қурилишидадир. Коммунизм қурилиши Ленинга энг ажойиб монументдир!

Ҳозирги вақтда мис йиғиш ва уни даркор бўлмаган жойлардан кўчириб олиш шиори майдонга ташланса, менинг фикримча, бу оқилона иш бўлур эди, биз яна неча минг тонналаб мис олган бўлур эдик ва муҳимроқ буюмлар тайёрлаш учун бу мисни қайта эритишнинг ўзигина кифоя қилар эди. Бу ҳар ҳолда миснинг тамомила реал резерви, мис запаси бўладику. Масалан, метронинг «Курская» ёки «Комсомольская» станцияларини безаш учун жуда кўп мис ва бошқа рангли металлар ишлатилган. Шу станцияларни Калужский радиусидаги янги станциялар билан таққослаб кўринг. Менингча, метронинг биринчи станцияларини қурганликлари учун давлат мукофотлари билан тақдирланган архитекторлар Калужский радиусининг станцияларини қурган архитекторларнинг меҳнатидан ибрат олишлари керак. Бу янги станцияларни қуришда архитекторлар янги материаллардан оқилона фойдаландилар ва станцияларни замонавий услубда чиройли қилиб безатдилар.

Химия саноатини ривожлантиришда юзакичилик ва калтабинлик билан ишлашга чек қўйиш, давлат манфаатларини кўзлаб ишлаш ҳамда химия индустриясини ривожлантиришдан халқ хўжалигига келадиган жуда катта манфаатнинг истиқболига иқтисодий жиҳатдан тўғри баҳо бериш пайти келди.

1958 йилдаги май Пленумига қадар бўлган вазият ҳозир орқада қолиб кетди. Ўша вақтда ҳам химия ва синтетик материаллар ишлаб чиқариш тўғрисидаги фан мамлакатимизда юксак даражада эди. Лекин бу материаллар кам миқёсда ишлаб чиқарилар эди, йирик саноат ишлаб чиқариши учун пухта ишлаб чиқилган технология йўқ эди. Энди бизда мукаммал ва пухта ишлаб чиқилган янги технология процесслари ва янги химиявий маҳсулотлар кўп миқдорда бор, химия машинасозлигининг имкониятлари ошиб кетди.

Химия саноатидаги ишларнинг аҳволини, КПСС Марказий Комитети май Пленумининг қарорлари қандай бажарилаётганлигини синчиклаб текшириб чиқиш керак. Планлаштирувчи органлар ва СССР Министрлар Советининг Химия давлат комитети химия индустриясини, айниқса синтетик материаллар ишлаб чиқаришни жадал ривожлантиришнинг конкрет тадбирларини ишлаб чиқишлари зарур. Кўпайган имкониятларни ҳисобга олиб, бу масалани КПСС Марказий Комитетининг навбатдаги Пленумида яна муҳокама қилсак арзийди.

Планлаштирувчи органлар ҳамма вакт ҳам хўжаликни комплекс ривожлантириш зарурлигини назарда тутмаётирлар, энг кўп тежам берадиган тадбирларни ишлаб чиқишда ташаббус кўрсатмаётирлар, халқ хўжалигининг энг муҳим объектларини қуриш навбатларини кўпинча нотўғри белгиламоқдалар.

Ўрта Осиёда йирик гидростанциялар ва катта ирригация системалари қуриш тўғрисидаги Ўрта Осиё республикаларининг таклифларига планлаштирувчи органлар ҳамда СССР Энергетика ва электрлаштириш министрлиги тўғри муносабатда бўлдилар дейиш мумкинми, ахир? Масалан, Норак ва Тўхтағул гидроэлектростанцияларини қуришда улар асло ташаббус кўрсатганлари йўқ, ваҳоланки, Ўрта Осиё экономикасини эмас, ҳаттоки бутун мамлакат экономикасини ҳам ривожлантириш учун бу гидростанцияларнинг катта аҳамияти бор.

Аммо, планлаштирувчи органлар Ўрта Осиёнинг кўп районларида пахтачиликни янада ривожлантириш, боғдорчилик ва токзорчиликни кенгайтириш учун жуда бой имкониятлар борлигини билишга мажбур эдилар. Лекин сув йўқлиги сабабли бу имкониятлардан фойдаланилмаётир. Гидроэнергетика иншоотлари қуриш билан биз дашт районларга сув берамиз ва бу районларга ҳаёт бахш этамиз. Ўрта Осиёнинг иқлим шароити жуда яхши, бу районларда қурилишлар олиб бориш иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқ бўлади, сарфланган капитал маблағларнинг ўрни жуда тез қопланади.

Бундан ташқари, Ўрта Осиё минерал ресурсларга бойдир. Арзон электр энергияси негизида Ўрта Осиёда йирик саноатни ривожлантириш имконияти бор. Планлаштирувчи органлар йирик гидроэнергетика иншоотларини биринчи навбатда Ўрта Осиёда қуриш керакми ёки масалан, Сибирда қуриш керакми деган масалани ҳал қилишда ҳамма нарсани ҳисобга олишга мажбурдирлар.

Днепр дарёсида Киев гидроэлектростанциясини қуриш керакми, йўқми деб кўп мунозаралар бўлди. Ҳозир эса бу гидроэлектростанция қурилаётганлиги сизларга маълум. Днепродзержинский ГЭСи ҳам қурилмоқда. Каневский ГЭСини қуриш навбатда турибди. Аммо Госпландагилар бир вақтлар бу станцияларни қуриш керак эмас, деб ҳисоблаган эдилар. Хўш, нечун? Киев станциясида ишлаб чиқариладиган киловатт-соат энергиянинг таннархини мисол қилиб олиб, уни Братск ГЭСида ишлаб чиқариладиган киловатт-соатнинг таннархи билан таққослаб кўрдилар. Албатта, Днепрдаги станция энергиясининг таннархи бирмунча қиммат. Аммо жиддий ишга бундай юзаки қараш мумкинми, ахир? Украинада Донецк кўмири негизида теплостанциялар қуриш ва саноатни ривожлантириш фойдали бўлур эдими? Мутлақо фойдали бўлмас эди. Донецк кўмири қимматга тушади, чунки у жуда чуқурликдан, юпқа қатламлардан қазиб олинади. Донецк кўмири билан ишлайдиган теплоэлектростанциялардан олинган электр энергия ҳам Днепр гидроэлектроэнергияси билан рақобат қилолмайди. Шунинг учун ҳам чумчуқ билан туяни ёнма-ён қўйиб, буни икки бош туёқ деб ҳисоблаш мумкин эмас.

Баъзи бировлар айни шу «метод» билан ҳали ҳам ҳисоб-китоб юритмоқдалар. Биз ишга аралашиб, Днепр гидростанциялари каскади қурилиши кераклигини қаттиқ талаб этганимизда тахминан қуйидагича фикр юритган «планлаштирувчилар» ҳам топилиб қолди: «Хрушчев Украинани яхши билади, у билан баҳслашиш қийин, аммо маблағлар биринчи навбатда сарф қилиниши лозим бўлган жойларга эмас, балки бошқа жойларга сарф қилинаётир». Нима ҳам дея олар эдинг!

Бундан ташқари, Днепр дарёси тегишинча реконструкция қилинганидан кейин Қора денгизни Болтиқ денгизи билан бирлаштирувчи, ўзани чуқур магистрал бўлиб қолиши мумкин. Бу йўл Волга-Маринск системасига нисбатан анча қисқа йўллир. Бундан ташқари, Днепр-Буг канали ғарб томонроқда жойлашган бўлиб, у ерларда ҳаво иссиқроқ бўлади ва шу сабабли бу каналдан йилига кўпроқ вақт фойдаланиш мумкин бўлади. Бу каналдан кўпгина юклар Ўрта Денгиз ва Гибралтар орқали ўтадиган йўлга нисбатан анча қисқа йўл билан ташилади. Юк ташиш анча арзонга тушади. Қиш мавсумида дарёлар музлаб қоладиган пайтдагина Дарданел ва Гибралтарга эҳтиёж туғилади, қолган вақтларда эса юклар Болтиқ денгизидан Қора денгизга, Қора денгиздан Болтиқ денгизига Днепр ва Неман дарёлари орқали ташилади. Бу эса халқ хўжалиги учун катта аҳамиятга эга.

Тўғри планлаштирмоқ учун келажакка назар ташламоқ керак. Планлаштирувчи органлар кўпинча бундай қилмаётирлар.

Шундай ҳоллар ҳам бўладики, у ёки бу хил таклифларни ишлаб чиқиш вақтида Госпландаги ва Госэконом советдаги ўртоқлар «Чорасини кўрамиз, пул топиб берамиз!» деган принцип билан ҳаракат қилмоқдалар. Аммо, маблағ ҳақиқатан талаб қилинганида пул топилмай қолади. Ана шунда аҳамияти ундан кам бўлмаган объектларни қуриш учун ажратиб қўйилган маблағларни олиб ишлата бошлайдилар. Кўпгина муҳим қарорларнинг бажарилмай қолишига ҳам сабаб шу. Пул ва материал ресурсларини тасарруф қилишни зиммасига олган кишилар юксак масъулиятни ҳис қилишлари лозим, бўлар-бўлмас ишларга ваъда беравермай, балки давлат ва партия манфаатларига қаттиқ амал қиладиган мард кишилар бўлишлари керак.

Шундай бир мисолни олиб кўрайлик. Хўжаликларда жуда кўп автомашиналар шиналари бўлмаганлигидан колодкаларда турибди. Жуда кўп комиссиялар тузилди, бу комиссияларга «шина проблемаси»ни ҳал этиш топширилди. Ҳали ҳам аҳвол ўзгарган эмас, чунки бу комиссиялар ҳам Госпланнинг таъсири остида қолган бўлсалар керак. Фалон йилда фалон миқдорда шина ишлаб чиқариш кўпайтирилсин деб таклиф қилинган эди. Лекин шунга қарамай, автомобиллар ишлаб чиқаришни кўпайтириш тўғрисида қарорлар тайёрланди ва қабул қилинди. Оқибат шундай бўлдики, кўпроқ ишлаб чиқарилган шиналарнинг ҳаммаси янги автомобилларни комплектлашга сарфланди, кўпгина шоферлар эса машина ҳайдаш ўрнига колодкаларда турган автомашиналарнинг атрофида айланиб юришибди.

Буни оқилона иш деб бўладими! Маблағ йўқ деб гапирадилар. Модомики шундай экан, автомобиллар ишлаб чиқаришга сарф бўладиган металл учун ажратилган маблағлар миқдорини камайтириб, автомашиналарни камроқ ишлаб чиқарингиз, лекин шина ишлаб чиқаришни кенгайтириш учун кўпроқ маблағ берингиз, шундай қилганда, айни бир миқдордаги автомашиналарда кўпроқ юк ташиш мумкин бўлади.

Йўқ, бундай қилиш мумкин эмас, дейишади. Хўш, нечун? Шунинг учунки, Госпланнинг ҳар бир ходими ўзига топширилган ишнигина кузатиб боради. Бири автомашиналар билан «шуғулланади» ва у шинани тан олмайди. Иккинчиси эса шиналар устида бош қотиради-ю, бошқа ишлар билан асло қизиқмайди. Ишларни бир-бирига комплекс боғлаб, асосли суратда олиб бориш тўғрисида, экономиканинг тамомила уйғунлаштириб ривожлантирилишига эришиш, ҳамма ишнинг зарур пропорцияларда ривожланиб бориши тўғрисида кам бош қотирадилар. Бу эса планлаштирувчи органларимизнинг ишидаги жиддий нуқсондир.

Планларга жуда кўп ўзгартишлар ва тузатишлар киритиб бериш практикаси шу планларни етарли равишда асослаб ва ўйлаб тузмаслик ҳоллари борлигини кўрсатади. Бунинг учун планлаштирувчи органлар тўла равишда жавобгардирлар. Бундай практика корхона учун қонун бўлган планнинг аҳамиятини пасайтириб юборади, планнинг техника-иқтисодий ҳисоб-китобларига ва уни асословчи материалларга менсимаслик билан қараш кайфиятини туғдиради, давлат интизомини сусайтириб юборади.

Ишлаб чиқариш ва капитал қурилиши планлари кўпинча моддий-техника таъминоти планларига яхши боғлаб тузилмайди. Бир қанча ҳолларда ишни эплаштирмоқ учун хом ашё ва материалларни сарфлаш нормалари сунъий равишда камайтирилади, масалан, учинчи ёки тўртинчи кварталдагина ишга тушадиган корхоналарнинг бериши лозим бўлган материаллар ва ускуналар биринчи кварталга мўлжалланган ресурслар ҳисобига киритиб қўйилади. Ўртача статистика маълумотларига асосланиб планлар тузиш практикаси кенг тарқалган. Бундай ўртача статистика маълумотлари у ёки бу корхонанинг ҳақиқий имкониятларини ҳисобга олишга имкон бермайди.

Планлаштирувчи органларнинг ишидаги бундай жиддий камчиликларнинг сабаби нима?

Бунинг сабаби шу бўлса керакки, планлаштирувчи органларнинг кўпгина ходимлари жойлар билан яхши боғланган эмаслар, халқ хўжалиги тармоқларидаги ишларнинг аҳволини билмайдилар, практика киритаётган янгиликларни кўрмайдилар ва ҳисобга олмайдилар. Планлаштирувчи органларнинг ишларини тубдан қайта қуриш, уларни малакали кадрлар, экономикадан яхши хабардор бўлган, янгиликни кўра биладиган ва қувватлайдиган, саноатда ва қурилишда ишлаб зарур тажриба орттирган мутахассислар билан мустаҳкамлаш керак.

Лекин саноатда ишлаб тажриба орттиришнинг ўзи нима? Корхонада бир қанча йил ишлаган ҳар бир кишини шундай тажрибага эга бўлган киши деб бўладими? Йўқ, биз, коммунистлар тажриба деган тушунчанинг маъносини анча чуқур деб биламиз. Тажрибали киши аввало шундай кишидирки, у ўз ишини яхши билади, бундай киши илғор, прогрессив ташаббуслар учун курашувчи, техниканинг ривожланишини, фан муваффақиятларини кузатиб борувчи, мавжуд технология схемаларини, усулларини тез ва актив қайта қура оладиган новатордир.

«Тажрибали кишилар» деб аталган одамлар планлаштирувчи органларда ишласалар-у, аслини олганда бюрократларга айланиб кетган бўлсалар, бунинг оқибати жуда ёмон бўлади. Одат қаторига кириб кетган эскилик бундай кишиларнинг миясига шундай ўрнашиб қолган бўладики, улар бу эскиликдан қутилолмай қоладилар. Бундай ходим ўзини сира койиткиси келмайди. Ўз лавозимида мустаҳкам ўрнашиб олган, маошини мунтазам олиб туришини яхши билган бундай киши планларни тахминан қуйидаги принципда туза беради: у тегишли тармоқларга бериладиган топшириқларни йилдан-йилга бир неча процент кўпайтириб қўяди-да, хотиржам юраверади. У ўзига топшириб қўйилган ишлаб чиқариш тармоғи истиқболга эгами ёки йўқми ёҳуд турмуш, фан янги кашфиётлар туғдирганми ёки йўқми, ўзининг сифати, иқтисодий кўрсаткичлари жиҳатидан илгариги материалларга қараганда фойдалироқ материаллар пайдо бўлганми ёки йўқми, бу билан у кишининг иши йўқ.

Социалистик система капиталистик системага нисбатан жуда катта афзалликлар беради. Бизнинг тузум шароитида ишлаб чиқарувчи кучларни ўстириш, ташаббускорликни ривожлантириш учун ишлаб чиқариш соҳасида ҳам, ижтимоий муносабатлар соҳасида ҳам чексиз кенг майдон очилмоқда.

Капитализм ўз ишлаб чиқаришини конкуренциянинг шафқатсиз қонунлари шароитида ривожлантиради, агар бу конкуренция курашида капиталист янгиликни биринчи бўлиб жорий қилмаса: масалан, рангли металлни синтетик материал билан алмаштирмаса, нима арзонга тушишини ва фойдали бўлиб чиқишини ҳисоблаб иш кўрмаса, у банкрот бўлади, ўлади. Образли қилиб айтганда, агар у бронзага ва қўрғошинга ёпишиб ўтираверса, ғарқ бўлади, бу сўзнинг айни маъноси билан айтганда ҳам, мажозий маъноси билан айтганда ҳам ғарқ бўлади, айни вақтда агар унинг конкуренти замонавий, синтетик енгил материаллардан фойдаланса, қалқиб юзага чиқади. Мен бу мисолда айтган бронза, қўрғошин ва синтетика жузъий мисоллардир. Ўзларингизга маълумки, бунда гап анча кенгроқ доирадаги масалалар устида бораётир.

Ие, гап буёқда экан-ку, қарангки, социалистик саноатни тезроқ ривожлантириш учун бизга конкуренция курашининг шароити етишмаётган экан-да дейишлари мумкин. Бироқ, мен ҳозиргина айтиб ўтган бюрократларгина шундай деб ўйлашлари мумкин.

Планлаштириш, ишлаб чиқаришни бошқариш соҳасида янги, прогрессив ташаббуслар актив ва ҳар томонлама қўллаб-қувватланиши учун, халқ хўжалигини ривожлантиришда илғор фан ва техника муваффақиятларидан тез ва иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқ фойдаланилиши учун биз нималар қилишимиз зарур? Аввало бунинг учун бутун бошқарув аппарати омманинг доимий контроли остида бўлиши, омманинг ўзи янгиликларни амалга оширишда қатнашмоғи, янгиликларни турмушга татбиқ этиш учун курашмоғи керак.

Турмуш тўхтаб турмайди. Ҳар бир киши буни ўз тажрибасидан яхши билади. Фан, техника, экономика соҳасида ҳам турмуш бир жойда тўхтаб турмайди. Шу сабабли менинг айтмоқчи бўлган гапим шуки, бизнинг олға боришимизга халақит бераётган нарсаларнинг ҳаммасини ғоят зийраклик билан синчиклаб кузатиб туришимиз, кескин танқид қилиб туришимиз керак. Янги, соғлом ниҳоллар бизнинг коммунистик экинзоримизда тез униб-ўсиши ва мустаҳкамланиши учун бу ниҳолларнинг йўлини тозалаб туриш керак. Бизнинг бутун фаолиятимиз мана шу вазифаларга бағишланиши лозим. Ҳамма воситаларимиз, шу жумладан совет социалистик экономикасини ривожлантиришдан ҳар бир кишининг моддий ва маънавий манфаатдор бўлиши сингари, кенг омманинг иштироки билан партия-давлат контролини кучайтириш, танқид ва ўз-ўзини танқид сингари жуда муҳим воситалар ишга солиниши лозим.

Шу муносабат билан планлаштирувчи энг муҳим органларимизда қандай кадрлар ишлаётганлигини жиддий равишда кўздан кечириб чиқиш керак. Кўпинча, бундай органларда университетлар ва институтларда ўқишни тамомлаб чиққан студентлар тўппа-тўғри келиб ишлайберадилар. Буларнинг кўпларида ишлаб чиқариш тажрибаси йўқ, улар хўжаликни бошқаришнинг, меҳнатни ташкил қилишнинг, ҳисоб-китоб системасининг асоси нимадан иборат эканлигини билмайдилар. Бу кишиларнинг қулоғи моторнинг шовқини билан пишган эмас-у, лекин экономикага доир «ҳақиқат»ларни биламиз деб даъво қила берадилар ва Совет Иттифоқи сингари жуда катта мамлакатда ишлаб чиқаришни планлаштиришга уринадилар. Нега шундай бўлаётир? Бундай ҳолларнинг бир қанчасида ошна-оғайнигарчилик ва қариндош уруғчилик иш бераяпти, худди бир масалда айтилганидек, «тулкихон шержоннинг қулоғига шипшитиб қўйиб, иш битирган» сингари одамларни мансабга тайинлаш ҳоллари содир бўляпти.

Албатта, шундай қилиш керакки, олий ўқув юртини тамомлаб чиқаётган ўртоқларнинг ҳаммаси ишлаб чиқариш мактабини ўтиши, турмуш поғонасига қадам қўйиб чиқиши мутлақо шарт бўлсин.

Планлаштириш методикасининг ўзини яхшилаш соҳасида ҳам жиддий иш олиб борилиши лозим. Ҳозирги вақтда қўлланилаётган план кўрсаткичларининг кўпи корхоналарнинг ишига етарли равишда тўла баҳо бериш имкониятини туғдирмаётир, корхоналарнинг берилган капитал маблағларидан ва асосий фондлардан тағин ҳам самарали фойдаланиш учун, керакли ассортиментда маҳсулот чиқариш, маҳсулот таннархини камайтириш, меҳнат унумдорлигини ошириш ва маҳсулот сифатини яхшилаш учун манфаатдор бўлишларини таъминламаётир. Планнинг асосий кўрсаткичи — ялпи маҳсулот — хўжаликдаги ҳақиқий аҳволни тўла равишда акс эттирмайди ва шунга олиб келадики, арзон ва энг мураккаб буюмларни ишлаб чиқариш, планни бутун номенклатура бўйича бажариш корхоналар учун манфаатсиз бўлиб қолмоқда.

Саноат маҳсулотига нархлар белгилаш ғайри нормал аҳволга тушиб қолди. Нархларни вужудга келтириш ва илмий жиҳатдан асосланган нархлар белгилаш проблемасини тўғри ҳал қилмай туриб, ишлаб чиқаришни планлаштиришдаги кўпгина жиддий камчиликларни йўқотиб бўлмайди, корхоналарнинг рентабел ишлаши учун тўлиқ хўжалик ҳисобини амалга ошириб бўлмайди ва шарт-шароитни таъминлаб бўлмайди.

Ишлаб чиқариш планларининг бажарилишини ифодаловчи мавжуд кўрсаткичлар корхоналар ишини етарли равишда тўғри кўрсатиб бермаётир. Бир неча мисол келтираман. Цемент маркалари турлича эканлигини ва шунга яраша ҳар бир тонна цементнинг таннархи бир хилда эмаслигини, чунки цементнинг маркаси нақадар юқори бўлса, уни ишлаб чиқаришга қилинаётган сарф шу қадар кўп бўлишини гарчи ҳамма билса ҳам, лекин бизда ишлаб чиқарилаётган цемент тонна билан ҳисобланади. Ёки темир-бетон буюмлар ишлаб чиқараётган заводларнинг маҳсулотини олиб кўринг. Темир-бетон буюмлар турлича эканлиги ва уларни ишлаб чиқариш учун турли миқдорда меҳнат сарфлаш лозимлиги ҳисобга олинмай, бу буюмлар кубометр билан ўлчанмоқда. Ишлаб чиқарилаётган прокат ҳам тонна билан ҳисобланмоқда. Бунда кўрсаткич бир хилу, лекин айтайлик, оғир заготовкани ишлаб чиқаришга сарфланаётган меҳнат бошқа, аммо майда сортли прокатни, совуқ прокат қилинган қалин темир тахта ёки трубаларни ишлаб чиқариш учун сарф қилинаётган меҳнат бутунлай бошқача. Шу буюмларнинг ҳар бир турини ишлаб чиқариш учун сарфланадиган меҳнат ва маблағнинг миқдори турлича бўлади.

Бундан кўриниб турибдики, буюмларнинг ассортиментини ҳисобга олмаган ҳолда фақат миқдор кўрсаткичларининг ўзигагина қараб корхоналарнинг иши тўғрисида тўғри тасаввур ҳосил қилиб бўлмайди. Кўпинча шундай бўладики, меҳнатни камроқ талаб қиладиган, лекин вазни оғирроқ бўлган маҳсулот ишлаб чиқариш топшириғини ошириб бажариш йўли билан планни тонна ҳисобида бажарган завод мукофот олади-ю, аммо меҳнатни кўпроқ талаб қиладиган, лекин вазни камроқ бўлган маҳсулотни ишлаб чиқараётган ва планни тонна ҳисобида сал бажармай қолган бошқа завод эса мукофотдан маҳрум қилинади.

Саноатнинг турли тармоқларидаги айрим заводларда тегишли экспериментлар ўтказиб, корхоналарнинг ишини энг тўғри тасаввур қилиш имкониятига эга бўлмоқ учун маҳсулот чиқаришни ҳисобга олишнинг ва ишлаб чиқариш фаолиятига баҳо беришнинг мақсадга мувофиқ кўрсаткичларини ишлаб чиқиш керакка ўхшайди.

Шу муносабат билан корхоналар иши сифатининг кўрсаткичи бўлган фойда масаласини қандай ҳал қилаш керак, деган масала туғилади. Социалистик хўжалик системасида фойданинг икки жиҳати борлигини баъзи экономистлар ҳисобга олмаётирлар. Капиталистик жамият шароитида фойда хўжаликнинг аҳволини кўрсатиб туради, лекин агар биз бутун социалистик хўжалик системасини яхлит ҳолда олиб қарасак, иқтисодий категория бўлган фойда бу система учун капиталистик жамият шароитида бўлгани сингари социал маънога эга эмас. Капиталистик ишлаб чиқаришда фойда — ишлаб чиқаришнинг мақсадидир, уни ривожлантиришни рағбатлантиришнинг асосий воситасидир. Социалистик хўжалик системасида асосий мақсад жамият эҳтиёжларини қондиришдан иборатдир. Бизнинг саноатимиз маҳсулотни фойда олиш учун чиқармайди, балки бутун жамиятга зарур бўлганлиги учун чиқаради.

Лекин, айрим корхонанинг иши бошқа гап. Айрим корхона учун фойда масаласи катта аҳамиятга эга бўлган масаладир, чунки фойда шу корхона фаолиятининг қанчалик самарали эканлигини билдирувчи иқтисодий кўрсаткичдир. Корхонанинг қандай ишлаётганлиги зарар бераётирми ёки фойда бераётирми, жамият маблағларини еб қўяяптими ёки бу маблағларни кўпайтиряптими — бу масала жуда катта аҳамиятга эга. Корхона хўжалиги қандай даражада олиб борилаётганлигини ва у жамият фондига қандай ҳисса қўшаётганлигини шу корхона бераётган фойдани ҳисобга олмай туриб белгилаш мумкин эмас.

Хўжаликнинг социалистик системасига баҳо берган вақтда фойда деган тушунчанинг бутун халқ хўжалигига татбиқ қилиниши билан айрим корхоналарга татбиқ қилинишини қориштириб юбориш ярамайди.

Кейинги вақтларда «Правда», «Известия», «Экономическая газета» саҳифаларида иқтисодий масалаларнинг кенг доираси устида жиддий мунозара авж олиб кетди. Бу мунозарада саноат ва қурилишнинг кўпгина мутахассислари, хўжалик ходимлари ва экономист олимлар қатнашди. Мунозара давомида ва бевосита КПСС Марказий Комитетига келган хатларда кўпгина қимматли таклифлар киритилди. Планлаштирувчи органларга, СССР Фанлар академиясининг Экономика институтига бу таклифларни диққат билан ўрганиб чиқишни, амалий ва оқилона таклифларнинг ҳаммасидан планлаштиришни яхшиламоқ учун фойдаланишни топшириш керак. Шу таклифларни анализ қилишга асосланиб, ишлаб чиқаришни планлаштиришни ва меҳнатни илмий асосда ташкил этишни яхшилашга қаратилган иқтисодий характердаги тавсияларни ишлаб чиқиш керак.

Марказий Комитет барча планлаштирувчи органларнинг ишларини яхшилашга, уларни малакали кадрлар билан мустаҳкамлашга, уларнинг топширилган иш учун масъулиятини оширишга катта аҳамият бермоқда. Планлаштирувчи ташкилотлар давлат манфаатларининг посбонлари бўлишлари, ўз ишларида ҳеч қандай идорачилик ва маҳаллийчилик таъсирларига берилмасликлари лозим.

Ўртоқлар! Бутун планлаштириш системамизда лозим бўлган тартиб ўрнатмоқ учун планлаштирувчи ҳар бир органнинг вазифаларини аниқ белгилаб қўйиш, параллелизмга йўл қўймаслик, марказдаги ва жойлардаги планлаштирувчи давлат ташкилотларининг функцияларини қатъий белгилаб қўйиш зарур.

Планлаштиришнинг ҳозирги системасида қандай жиддий камчиликлар бор?

Бир вақтда бутун саноат уч қисмга бўлиниб, иттифоқ саноати, иттифоқ-республика саноати ва маҳаллий саноат деб аталар эди. Ўша вақтларда СССР Иттифоқи Госплани иттифоқ саноатини ривожлантиришни ва маълум даражада иттифоқ-республика саноатини ривожлантиришни планлаштирар эди. Маҳаллий саноатни ривожлантиришни республикалар ва маҳаллий Советлар планлаштирар эди. Халқ хўжалигига раҳбарлик қилишга доир ҳамма ҳуқуқлар кейинги йилларда республикаларга бериб қўйилди. Планлаштириш масалалари ҳам республикаларга топширилди. Шундай қилиб, республика халқ хўжалигини планлаштириш учун бутун жавобгарлик энди республика органларининг зиммасига тушиб қолди.

Шундай қилишга қилдик-ку лекин иттифоқ ва республика планлаштирувчи органларининг ишини ҳақиқатда қайта қурмадик. Бир ишни бир неча органнинг бир вақтда бажариши, параллелизм мана шундан келиб чиқмоқда. Айни бир хилдаги ишни кўпинча марказда ҳам, жойларда ҳам олиб бормоқдалар.

Халқ хўжалигига раҳбарлик қилиш учун ҳам, шунингдек халқ хўжалигини планлаштириш учун ҳам республикаларнинг масъул эканлигини мантиқан охирига етказмоқчи бўлсак, бунинг учун планларни тузишни ва бу планларни амалга оширишни республикаларга, уларнинг Госпланларига ва халқ хўжалиги кенгашларига тўла равишда юклаб қўйиш зарур. Маҳаллий ходимлар хўжаликнинг имкониятларини, республиканинг табиий ресурсларини, ишчи кучи резервларини ва шу кабиларни яхшироқ биладилар.

Планлаштирувчи марказий орган кичикроқ аппаратга эга бўлган ва илмий равишда планлаштириш билан шуғулланадиган юксак малакали орган бўлиши лозим. Бу органнинг функцияси шундан иборатки, у перспектив планларни ишлаб чиқади, партия Программасига асосланиб, халқ хўжалигини қай йўсинда ривожлантиришни кўрсатиб туради. Коммунистик жамият қуришнинг асосий вазифалари партия Программасида белгилаб берилган.

Госплан мамлакат халқ хўжалигининг перспективаларини белгилаш вақтида ҳар бир иттифоқчи республиканинг имконияти ва резервларини, хом ашё ресурсларини, унинг коммунистик қурилишдан иборат умумхалқ ишига қўшадиган ҳиссасини ҳисобга олиши лозим.

Иттифоқчи республикалар умумиттифоқ миқёсида белгилаб берилган мўлжалларга ва топшириқларга асосланиб, ўз республикаларидаги халқ хўжалигини ривожлантиришнинг конкрет планларини ишлаб чиқадилар, бу планларда ресурслар ва имкониятлардан республиканинг ва бутун мамлакатнинг экономикасини муттасил ўстириш манфаатларини кўзлаб, энг тўлиқ фойдаланиш йўлларини кўрсатиб берадилар.

Иттифоқ Госплани республикалар томонидан тақдим қилинган планларни ҳар томонлама ўрганиб чиқиши ва, айтиш мумкинки, бу планларни бир-бирига туташтириши, иттифоқчи республикаларнинг ва умуман бутун мамлакатнинг халқ хўжалик планларида экономикани пропорционал ривожлантириш кўзда тутилишига, партия Программасида, партия съездларининг қарорларида, партия ва ҳукуматнинг директиваларида мамлакат халқ хўжалигини ривожлантириш тўғрисида белгилаб қўйилган талабларга шу планларнинг мос бўлиб тушувига алоҳида эътибор бериб, умумиттифоқ планини тузиши лозим.

Планлаштиришни мана шундай ташкил этиш иттифоқчи республикаларнинг ва маҳаллий органларнинг ҳуқуқларини кенгайтирган ҳолда, меҳнаткашларнинг ижодий ташаббусларини авж олдирган ҳолда халқ хўжалигини планлаштиришда марказлаштирилган асосларни янада ривожлантириш демакдир.

Госплан мамлакат халқ хўжалигини перспектив планлаштириш билан шуғулланиши лозим деганимда, ўртоқлар, мен бу гапни ўйламасдан айтганим йўқ. Иттифоқ планлаштирувчи органларининг функцияларини ва вазифаларини тағин ҳам аниқроқ белгилаб қўйиш пайти келди.

Ҳозирги вақтда Госэкономсовет перспектив планлаштириш масалалари билан шуғулланмоқда, Госплан планларни йиллар бўйича белгилаш ишини олиб бормоқда. Бу органларнинг вазифалари кўпинча бир-бирига тўқнаш келиб қолмоқда. Шундай ҳоллар бўладики, халқ хўжалигини ривожлантиришнинг перспектив масалаларини ишлаб чиқиш Госэкономсоветга топширилиши лозим бўлгани ҳолда Иттифоқ Госпланига топширилади ёки бунинг аксича қилинади. Шундай қилиб, мана шу икки муҳим органни ташкил этишда асос қилиб олинган бош принцип бузилади.

Шу органлар бажарадиган вазифаларни яна ҳам муайян қилиб чегаралаб қўймоқ учун уларни мамлакат халқ хўжалигини планлаштиришнинг ва бошқаришнинг ҳозир вужудга келган структураси билан мувофиқлаштириш зарур. Госплан халқ хўжалигини перспектив планлаштириш билан шуғулланиши, яъни ҳозир Госэкономсоветга юклатиб қўйилган функцияларни бажариши мақсадга мувофиқдир. Ҳозирги вақтда Госплан қилиб келаётган иш — планларни йиллар бўйича белгилаш функцияларини СССР халқ хўжалиги кенгашига юклаш керак.

Иттифоқ Халқ хўжалиги кенгаши халқ хўжалик планини бажариш вақтида туғиладиган масалаларни оператив равишда ҳал қилиб берадиган орган бўлиши учун унга фармойиш бериш функцияларини топшириб қўйиш жуда табиий бўлади. Хўжалик қурилиши масалаларига доир кундалик ишларни ҳозирги вақтда Министрлар Советининг комиссияси ҳал қилмоқда, бу ишларни Иттифоқ халқ хўжалиги кенгашига топшириб, унга баъзи фармойиш бериш функцияларини топширмоқ керак. Тасдиқланган план ва бюджет доирасидан ташқари чиқадиган масалалargina СССР Министрлар Советига ҳал қилиш учун киритилади.

Хўжалик қурилишининг навбатдаги масалалари нима дегани? Булар ҳаёт процессида пайдо бўладиган ва бирор соҳадан бирор нарсани олиб, бошқа бир соҳага кўчиришни талаб этадиган масалалардир. Бу масалалар билан ким шуғулланади? Планларни тузувчи орган шуғулланади. Ҳозирги вақтда бу орган Госпландир, бундан кейин эса бу масалалар билан Иттифоқ халқ хўжалиги кенгаши шуғулланади. Наҳотки, Госплан бу масалаларнинг навбатдаги ишлар бўйича тузилган комиссияда ҳал этилишини кутиб туриши керак? Ахир, бу комиссия ана шу масалаларни Госплансиз ёки Иттифоқ халқ хўжалиги кенгашисиз ҳал эта олмайди-ку. Мана шу билан ортиқча тўсиқ пайдо бўлиб қолади, неча ўнлаб кишилар конкрет ишлар билан шуғулланиш ўрнига мажлисга йиғилишади. Иш моҳирлик билан ташкил этилса, масалаларнинг кўпчилиги Иттифоқ халқ хўжалиги кенгашида мажлисларсиз ҳам ҳал этила беради, деб ўйлайман.

Жойлардан овозлар: Тўғри.

Шундай қилиб, бутун мамлакат миқёсида халқ хўжалигини планлаштириш ва бошқаришнинг мунтазам системаси вужудга келтирилади.

КОРХОНАЛАРНИ БОШҚАРИШДА ДЕМОКРАТИК ПРИНЦИПЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШ. МЕҲНАТ УНУМДОРЛИГИНИ ОШИРИШ УЧУН КУРАШ

Ўртоқлар! Меҳнат унумдорлигини узлуксиз ва тез ўстириш коммунизм қуриш учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Партия Программасида туб вазифа — саноатда меҳнат унумдорлигини биринчи ўн йил ичида икки баравардан зиёдроқ, йигирма йил ичида эса тўрт-тўрт ярим баравар ошириш вазифаси қўйилган.

Етти йилликнинг тўрт йили мобайнида биз мана шу асосий йўлда муайян муваффақиятларга эришдик. Саноат маҳсулоти ишлаб чиқаришда эришилган жамики ўсишнинг учдан икки қисми меҳнат унумдорлигини ошириш йўли билан қўлга киритилди. Лекин эришилган натижаларга ошиқча баҳо бериб юбориш керак эмас. Саноатда, қурилишда ва қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини ошириш соҳасида етти йиллик планда белгиланган топшириқлар бажарилмаётир.

Меҳнат унумдорлиги тўғрисида жуда кўп гапирамиз ва ёзамиз. Лекин шуни айтишим кераккки, ҳар бир меҳнаткашнинг меҳнат унумдорлиги нималигини ва шахсан ўзи учун ҳам, умуман жамият учун ҳам қандай аҳамиятга эга эканлигини яхши тушуниб олишига тўла эришаётганимиз йўқ. Ишлаб турган кишиларнинг меҳнат унумдорлиги ошавермаса, бир нуқтада қотиб қолса, фаровонликнинг ўсишига эришиб бўлмайди. Бундай шароитда халқ талабларини қондиришга сарф бўлаётган ноз-неъматларнинг ҳажми ўсмайди, демак совет кишиларининг фаровонлиги ҳам кўтарилмайди. Агар ишлаб турган киши меҳнат унумдорлигини бир нуқтада ушлаб тураверса, бундай ҳолда турмуш даражаси, аксинча, ҳатто камайиб кетиши мумкин, чунки жамият ўсаберади, хўрандалар, истеъмол қилувчилар кўпаяверади, аммо моддий бойликлар кўпаймайди.

Меҳнат унумдорлигини прогрессив равишда тўхтовсиз ўстиришгина халқнинг турмуш даражасини яхшилашга олиб боришини ҳар бир киши тушуниб олиши зарур.

Кўп корхоналарда, баъзи халқ хўжалиги кенгашларида, ўтган йил эса ҳатто айрим республикаларда меҳнат унумдорлигини ўстириш суръатлари ўртача иш ҳақининг ўсиши суръатларидан орқада қолиб кетдики, бунга асло йўл қўйиб бўлмайди. Меҳнат унумдорлигининг ўсиши билан иш ҳақининг ўсиши ўртасидаги тўғри нисбатнинг бузилиши халқ хўжалигида жиддий диспропорцияларга олиб келиши мумкинлигини исботлаб ўтиришнинг хожати бўлмаса керак.

(Давоми олтинчи бетда)

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ ДОКЛАДИ

(Давоми, Боши 1, 2, 3, 4 ва 5-бетларда)

Бизда меҳнат унумдорлигини ўстириш суръатларини анча ошириш учун имкониятлар борми? Ҳеч шубҳасиз бор. Саноат корхоналари ва қурилишлар янги машина-ускуналар билан йилдан-йилга тобора яхшироқ таъминланмоқда. Ишлаб чиқаришда энергетика қувватлари ўсиб бормоқда. Ишчиларнинг малакаси ва маданий савияси ошмоқда. Хўш, нима етишмайди? Бу ишга доимий эътибор бериш етишмаяпти. Шуни тўппа-тўғри айтиш керакки, кейинги вақтларда кўпгина партия ташкилотлари меҳнатни ва ишлаб чиқаришни ташкил этишдаги, корхоналарни бошқаришдаги катта камчиликларга кўникиб қолдилар.

Меҳнат унумдорлигини ошириш кўпгина турли факторларга боғлиқ. Меҳнатни ташкил этишда тўғри нормалашнинг катта аҳамияти бор. Ишнинг бу муҳим участкасига бизда жуда кам эътибор берилмоқда. Ваҳоланки, меҳнатни нормалаш миллион-миллион кишиларнинг манфаатларига тааллуқли бўлган катта сиёсий масаладир.

Иш нормалари меҳнат унумдорлигининг ва иш ҳақининг зарур даражасини таъминлайдиган бўлиши учун бу нормалар ишни чуқур билиб белгиланиши лозим. Ишлаб чиқариш нормаларини белгилашга ишчиларнинг ўзларини, ишлаб чиқариш илғорларини кенг равишда жалб қилиш керак. Бу ишни шундай ташкил этиш зарурки, нормаларни қайта кўриб чиқиш вақтида меҳнат унумдорлигини ўстиришни таъминлайдиган ташкилий ва техникавий чоралар, албатта, амалга оширилиши керак.

Ўртоқлар, масаладан бир оз четга чиқиб бўлса ҳам Совет ҳокимиятининг дастлабки йилларида хўжаликка раҳбарлик қилиш тажрибасидан баъзи мисоллар келтириб ўтишни истар эдим. Мен ўз сиёсий фаолиятимни Донбассдаги конда бошладим, мен революциядан илгари бу ерда ишчи бўлиб ишлар эдим. Гражданлар уруши тамом бўлиб, яна ўзим ишлаган конга қайтиб келганимдан кейин мени партия-хўжалик ишига, сўнгра партия ишига юбордилар. Мен ўзим билан бирга ишлаган бир қанча ўртоқларни — кон бошқарувчисини, кончилар касаба союзи кон комитети раисини, партия ташкилотларининг секретарларини ҳали эслайман. Биз ўша пайтда нормаларни қайтадан кўриб чиқишга зўр тайёргарлик кўрар эдик, биз бу масалага ғоят жиддий эътибор берар эдик. Биз ишчилар ҳузурига бориб, иш нормасини ошириш тўғрисида улар билан ошкора гаплашар эдик. Менга революциядан илгари шахтада биргаликда меҳнат қилган ишчилар билан шу масалалар ҳақида кўп марта гаплашишга тўғри келган эди.

Бу воқеа 1922 йилда бўлган эди. Биз ишчилар ҳузурига бориб, вайрон бўлган хўжаликни қандай тиклашимиз кераклигини улар билан биргаликда муҳокама қилдик. Ўша даврда ишчиларнинг умумий билим даражаси ва сиёсий онги ҳозиргидан кўра тамомила бошқача эди. Партия қийинчиликларимиз ва вазифаларимиз тўғрисида ишчилар билан маслаҳатлашар эди, ва ишчилар ҳам буни онглаб, бизнинг фикримизга қўшилар эдилар, тўғрироқ, анча юксак иш нормаларини қабул қилар ва бундай нормаларни белгилашда бизга ёрдам берар эдилар.

Ҳозирги вақтда бизда бу иш қандай ташкил этилган? Кўпгина корхоналар ва қурилишларнинг партия ташкилотлари нормаларнинг қачон қайтадан кўриб чиқилиши кераклигини билмайдилар. Бунинг натижасида айрим жойларда нормалаштиришдан иборат ана шу муҳим иш бюрократларча, буйруқбозлик йўли билан ўтказилмоқда. Ишга бундай муносабатга асло йўл қўйиб бўлмайди. Партия ташкилотлари учун меҳнаткашлар ўртасида ишлашдан ҳам муҳимроқ масала йўқ.

Нормаларни қайта кўриб чиқиш билан боғли бўлган бир факт тўғрисида бир неча марта гапирган эдим ва ҳозир яна шу фактни эслатиб ўтмоқчиман. Бу факт Петровский конида юз берган эди. Нормалар қайта кўриб чиқилаётган вақтда мен темирчилик устахонасига томон бораётиб, кекса темирчини учратиб қолдим.

У мендан: менинг гапимга қулоқ сол, Хрушчев. Нега менинг олдимга кизчани юбордиларинг, бу қизча ишлаб турган жойида хронометрни ўйнагани-ўйнаган. Мен бу қизчанинг нима учун келганлигини биламан. у ишлаб чиқариш нормасини текширмоқчи бўляпти. Ундан кўра муддоанг нима эканлигини ўзимга айтиб қўя қолмайсанми. Шунда мен ҳозирги нормам қандайлигини ва уни қандай қилиб ошириш мумкинлигини сенга айтиб бераман. Лекин бу қизчани кўзимдан йўқот. Темирчининг шундай дейишида жон бор эди, ишлаб чиқаришдан хабари йўқ одам ўзининг ишини контроль қилиб, ўзига иш ўргатишини ор деб билар эди. Мен темирчига: ахир ишни бирон тарзда ҳисобга олиш керак-да, деб жавоб бердим. Шунда у: мен бир иш қилдим, мана қулоқ сол, деди:

Қарасам, қизча деталь ишлашга сарф бўлаётган вақтни ўлчаяпти. Мен жўртага дамнинг ўтини пастлатдим (темирчи изоляторлар учун скобалар ясаб берар эди). Мен симни олиб қирқдим, дамга қўйдим, қизитиб, пешладим, кейин иккинчи симни қўйдим. Қиз бўлса тикка турганича ҳамон ўлчар эди, сўнгра вақтнинг ҳисобини чиқаргач, нормани ҳам ҳисоблади-да, кетиб колди.

Қизча кетгач, мен дамнинг ўтини кучайтириб, унга битта эмас, бир нечта темир сим қўйиб қиздирдим. Менинг бир асбобим бор, скобани қизчанинг кўзига кўрсатганимдек, қўлда эгмайман, балки тасма ҳаракатга келтирувчи болғада эгаман. Бир уришда скобани тайёр қилиб беради. Мана сизга ўлчаш-у, мана сизга қизча ҳисоблаб берган норма.

Ўртоқлар, шу гап тўғри. Сиз ишчиларнинг олдига бориб, улар билан ошкора гаплашиб, меҳнат унумдорлигини фалон даражага кўтариш керак ва буни фалон нарсалар эвазига қилиш мумкин, деб кўринг-а. Ишчиларнинг ўзлари бунинг йўлини айтиб беришади, чунки ҳар бир ишчининг ўз резерви бор, мен ўзим ҳам ишчи бўлганман ва ишчи резервсиз яшай олмаслигини яхши биламан.

Ишчилар билан гаплашиб, нима қилиш зарурлигини уларга айтиб берсангиз, ишчилар гапингизни тўғри тушунишади. Лекин ишчининг олдига борганда, баъзи бир маъмуриятчи бюрократ қабилида иш тутманг, балки ана шу ишчининг ўртоғидек гаплашинг; ўшанда ишчи сизга ёрилиб, меҳнат унумдорлигини ошириш ва таннархини камайтириш учун ўзининг қандай имкониятлари борлигини кўрсатиб беради.

Бу, ўртоқлар, меҳнат унумдорлигини ошириш учун курашда энг муҳим масала!

Корхоналар ва қурилишларни бошқаришнинг демократик принципларини янада ривожлантириш масаласи устида бир мунча батафсил гапириб ўтмоқчиман. Бизнинг партиямиз Программасида бош йўл — **корхона фаолияти масалаларини ҳал қилишда ишчилар ва хизматчилар коллективларининг ролини ошириш** кераклиги кўрсатиб берилди.

Саноатни бошқариш қайта қурилганлиги меҳнаткашларнинг ишлаб чиқаришга раҳбарлик қилишга тағин ҳам кенг қатнашишлари учун имконият очиб берди. Бизда еттийиллик план лойиҳасини ишлаб чиқиш вақтида корхоналар ва қурилишларимиздаги ишчилар ва мутахассислар, уларнинг коллективлари ҳар қачонгидан ҳам кўра кенг қатнашдилар. Бизда ишлаб чиқариш кенгашлари, турли комиссиялар тузилди ва ишлаб турибди. Ишчилар ва мутахассислар ишлаб чиқаришни бошқаришда мана шу ишлаб чиқариш кенгашлари ва турли комиссиялар орқали қатнашмоқдалар.

Лекин ҳозир биз жуда илгарилаб кетдик, корхоналарни бошқаришнинг демократик принципларини кенгайтириш ва чуқурлаштириш пайти келди. Масалан, Лихачев номидаги Москва автозаводи, Горький автозаводи, Магнитогорск металлургия комбинати ва ўн минглаб ишчилар ишлаб турган бошқа шулар каби катта корхоналарни олиб кўринг. Албатта, бундай корхонанинг директори қанчалик ўқимишли ва тажрибали киши бўлмасин, у мана шундай катта коллективда кун сайин туғилиб турган ишлаб чиқариш-техника ва моддий-маиший масалаларнинг ҳаммасини қамраб ололмайди.

Бизда корхоналарга раҳбарлик қилишда якка бошчиликдан иборат ленинча принцип асосида иш олиб борилмоқда. Бундай қилиш жуда ҳам тўғридир. Лекин баъзи ўртоқлар якка бошчилик принципларини маъмуриятчилик қилиш, буйруқлар бериб туриш, ишчилар, мутахассислар ва хизматчиларни актив иштирок қилдирмай ишлаб чиқаришни бошқариш тариқасида бир ёқлама тушунмоқдалар. Бу ўртоқлар Ленининг якка бошчилик принципини ишлаб чиқаришни бевосита бошқаришга оммани жуда кенг равишда тортиш билан тўғри қўшиб олиб бориш ҳақидаги кўрсатмаларини унутиб қўймоқдалар.

Биз коммунизм сари бормоқдамиз ва йўлимизнинг муайян бир босқичида давлат, маъмурий бошқарув органлари барҳам топади, лекин иқтисодий бошқарув органлари сақланиб қолади деб таъкидламоқдамиз. Хўш, коммунизмда ҳам нуқсонсиз бир директор ҳамма ишни бошқара оладими?

Бизда партия ўсиб камолга етди, касаба союзлари ўсиб камолга етди, ишчиларнинг қирқ проценти ўрта ва олий маълумотга эга, инженерлардан иборат катта табақа вужудга келди. Мана шу жуда катта ижтимоий куч ишлаб чиқаришни бошқаришда активроқ қатнашмоғи керак. Корхоналарда ва қурилишларда кенг ваколатли органлар — завод, фабрика ишлаб чиқариш комитетлари ва йирик корхоналарда цех ишлаб чиқариш комитетлари тузмасак бўлмайди, бу комитетлар корхонада ёки қурилишда ишловчиларнинг умумий йиғилишларида сайланиши керак. Бу комитетлар ишчилар, инженерлар, хизматчилардан, партия, касаба союз ва комсомол ташкилотларининг вакилларидан иборат бўлиши лозим. Бундай комитетлар планларни муҳокама қилишда, бу планларнинг бажарилишини контроль қилишда, меҳнатни нормалашда, кадрларни жой-жойига қўйишда қатнашишлари лозим. Корхоналарнинг директорлари бунда корхонанинг иши тўғрисида ҳисоб бериб турадилар, ишлаб чиқаришнинг энг муҳим масалалари ҳақида комитетлар билан маслаҳатлашиб ишлайдилар. Бироқ, директор қарорларни мустақил равишда қабул қилиши ва корхонадаги ишларнинг аҳволи учун давлат олдида тўла жавоб бериши лозим. Корхонанинг ишлаб чиқариш комитети маслаҳат органи бўлиши лозим.

Корхоналар ва қурилишларда мана шундай ишлаб чиқариш комитетлари тузишдан кузатилган асосий муддао шуки, корхоналарнинг ишларини бошқаришга ишчиларнинг тағин ҳам кенг доирасини жалб қилиш, тортиш керак. Бундай жамоатчилик органлари сайланиб қўйиладиган органлар бўлиши лозим.

Бунда якка бошчиликдан иборат ленинча принцип бузилмайди. лекин шароит ўзгарганлиги сабабли, коммунистик жамият қуриш даврида жамоатчиликнинг ишлаб чиқаришни бошқаришдаги роли ошади. Шу сабабли, ҳар бир онгли ишчи шуни яхши тушунадики, коллектив ўртоқларча қўллаб-қувватлаб турган корхона раҳбаригина ўз вазифасини яхши бажарадиган раҳбар бўлади. Бундай киши ҳурматга, тақдирланишга сазовор бўлади. Одамлар унинг фармойишларини ва кўрсатмаларини бажарибгина қолмасдан, балки бу ишни мумкин қадар яхшироқ, жон-дил билан бажаришга ҳаракат қиладиган бўладилар. Бундай аҳвол коллективда яхши муносабатларни вужудга келтиради ва коллективдаги ҳар бир кишини ҳам, умуман бутун коллективни ҳам яхшироқ қаноатлантирадиган бўлади.

Баъзи ўртоқлар бу ҳол нималарга олиб келади деб ўйлашлари мумкин? Бу фақат яхшиликка олиб келади. Биз ҳозир шахсга сиғинишнинг оқибатларини тугатиш тўғрисида кўп гапирмоқдамиз. Аммо кўп ходимлар шахсга сиғиниш давридаги одатлардан, ўша даврдаги нотўғри тасаввурлардан ҳали тамомила воз кечган эмаслар.

Кекса авлодга мансуб кишилар революциянинг дастлабки йилларида навқирон чоқларида корхоналарга қандай раҳбарлик қилганликларини, корхоналарни қандай бошқарганлигимизни эсдан чиқарганлари йўқ. Биз уруш натижасида вайрон бўлган саноатни қийин шароитда тикладик. Гражданлар урушидан кейин мен ишлаган конда қазиб чиқарилган кўмир билан ўз электростанциямизнинг эҳтиёжларини таъмин этолмас эдик. Кейинчалик кўмир саноати министрининг ўринбосари бўлиб ишлаган шахтёр Абакумов (ўша вақтларда у махночиларга, бандитларга қарши курашган эди) партия комитетига келиб, бундай деди:

— Йигитлар, бошқа кишилар ҳам бандитлар билан кураша оладилар, сизлар мени кон бошқарувчиси қилиб кўтарсангиз, ўз электростанциямиз учунгина кўмир қазиб чиқариш билан чекланмай, мамлакатга ҳам кўмир етказиб бера оламиз, деб сизларга ваъда бераман!

Ўша пайтда бундай масалаларни ким ҳал этар эди? Партия комитети, зона партия комитети ҳал этар эди.

Партия комитетида қуйидагиларни айтдилар:

— Егор тўғри гапиряпти!

Шу билан Егор Абакумовни кон бошқарувчиси қилиб тайинлашди.

Бундай воқеа менинг бошимдан ҳам ўтган. Армиядан қайтганимдан кейин дарров партия комитетига бордим. Хўш, Никита сени қаерга юборайлик?—деб сўрашди. Кейин Абакумовга муовин қилиб юбора қолайлик, кўмир чиқариш керак, деган қарорга келишди. Абакумов иккаламиз кўмир конини кўтара бошладик.

Хўш, нима учун ҳозир баъзи бир ходимларимиз коллектив билан маслаҳатлашиб олиш учун унинг орасига киришдан чўчийдилар. Бундай одамлар ҳамма нарсани кўриб турибмиз ва нуқул тўғри гапиряпмиз, бошқалар эса гапимизга қулоқ солиб, «Хўп, бўлади!» дейишлари керак, деб ўйлайдилар. Лекин ҳатто ҳарбийлар ҳам ўз қўл остидаги киши «Хўп, бўлади!» деган пайтда хўш сен ана шу «Хўп, бўлади!» деган гапни қандай тушундинг-у, уни қандай бажарасан, шуни бир такрорлаб айтиб бергин деб сўрашади-ку.

Шу сабабдан мен меҳнаткашларнинг корхона ва қурилишларни бошқаришдаги иштирокини кенгайтириш соҳасидаги ана шу тадбирларнинг амалга оширилиши зўр ижобий натижалар беради, деб ҳисоблайман ва бунга чуқур аминман. Марказий Комитет Президиумининг ҳамма аъзолари ҳам шундай деб ҳисобламоқдалар. Рост, ўртоқлар, ишлаб чиқаришга раҳбарлик қилишга оид ҳар хил тадбирларни ишлаб чиқиш вақтида албатта бош қотиришга тўғри келади. Лекин ҳар қандай буйруқни тушунтириб бериш кераклигини, бу буйруқни одамлар тўғри тушунадиган бўлиши лозимлигини сизлар биласизлар-ку, ахир. Агар буйруқ чиқаришдан аввал комитетни бир жойга тўплаб, буйруқда баён қилиниши лозим бўлган ҳамма тадбирларни ишчилар, техниклар ўртасида касаба союз, комсомол, партия ташкилотларининг иштироки билан муҳокама қилиб чиқсангиз, ана шу буйруқнинг аҳамияти ва кучи обдон зўр бўлади. Бундай буйруқни ҳамма яхши тушунадиган бўлади.

Бу билан сизлар минглаб одамларни ўзингиз ишлаб чиққан ва амалга оширишга аҳд қилган янги нарсалар учун курашга отлантирган бўласиз. Агар сиз ҳақиқатан ҳам яхши ишнинг режасини тузган бўлсангиз, шу нарса бу ишнинг муваффақиятини таъминлай оладики, уни бутун коллектив актив қўллаб-қувватлайди. Буни тушунмаган одам давлатимизнинг моҳиятини, ишлаб чиқаришга раҳбарлик қилиш ленинча принципларининг моҳиятини тушунмаган бўлади.

Билмадим, ўзимиз таклиф қилаётган тадбирлар қанчалик етилиб қолганлигини исботлаб бера олдиммикин!

Ишлаб чиқариш комитетлари тажриба тариқасида дастлаб мамлакатнинг турли областларидаги бир неча заводлар ва қурилишларда ташкил этилиши керак. Сўнгра эса, муайян муддат ўтгандан кейин уларнинг ишларини умумлаштириб, бу тажрибани бошқа корхоналарга ва қурилишларга ёйиш масаласини ҳал қилиш керак.

Биз, коммунистлар, марксчи-ленинчилар ягона план асосида олиб борилиши лозим бўлган марказлаштирилган социалистик халқ хўжалигининг тарафдоримиз ва шу билан бирга, биз корхоналарни бошқаришда демократик асосларни кенг ривожлантириш тарафдоримиз. Буларнинг ҳар иккисини тўғри, оқилона қўшиб олиб бориш коммунистик жамият экономикасини ривожлантиришнинг асосидир.

Ўртоқлар! Планни ишлаб чиқиш ва бажаришдан тортиб одамларнинг турмуши ва уларни тарбиялаш масалаларигача корхона ва қурилишнинг ички ҳаёти билан боғлиқ бўлган масалалар комплексининг ҳаммаси партия ташкилотларининг ҳамиша диққат марказида туриши лозим. Бунда майда-чуйда, аҳамиятли ёки аҳамиятсиз масалалар йўқ. Бунда ҳамма нарса муҳим, ҳамма нарса бир-бири билан боғланган.

Кадрларнинг қўнимсизлиги халқ хўжалигига катта зарар етказади. Ишчи кучининг қўнимсизлиги билан қандай курашиш тўғрисида КПСС Марказий Комитетига ва ҳукуматга кўпгина таклифлар тушмоқда. Масалан, квартираларни тақсимлашни ва отпуска муддатларини корхона ва қурилишда иш стажининг узлуксиз бўлишига боғлиқ қилиб қўйилсин, бир корхонанинг ўзида кўп йил ишлаган меҳнаткашларни моддий ва маънавий рағбатлантириш чоралари ишлаб чиқилсин деб таклиф қилинмоқда. Жамият манфаатлари билан меҳнаткашларнинг шахсий манфаатларини тағин ҳам тўғрироқ қўшиб олиб боришни назарда тутиб, меҳнат тўғрисидаги қонунларга, эҳтимолки, жиддий ўзгаришлар киритиш керакдир. Шу билан бир қаторда омма орасида тарбиявий ишларни кучайтириш, юксак ахлоқий принципларни ҳар бир меҳнаткашга сингдириш, ҳар бир кишининг ўз иши учун корхона коллективи олдида, бутун совет халқи олдида масъулият ҳиссини ошириш зарур.

Ишчилар ва хизматчиларни уй-жой билан, болалар муассасалари, маданий-маиший ва медицина хизмати кўрсатиш муассасалари билан таъминлаш кадрларнинг ишлаб турган жойларида мустаҳкам ўрнашиб қолишлари учун катта аҳамиятга эга. Бунда табиий шароитларни ҳам ҳисобга олиш керак. Мамлакатнинг жанубий ва марказий районларида шароит бошқа-ю, шимолий ва шарқий районларида шароит бошқа.

Бу йил ёзда менга Мурманск ва Архангельск областларида бўлишга тўғри келди. Бу областлар иқтисодий ривожланишнинг катта истиқболига эга бўлган жуда бой ўлкадир. Бироқ, бу районларда ишчи кучи етишмаётганлиги сезилиб турибди. Одамларнинг шу районларга кўчиб бориб, ўрнашиб қолишлари учун уларни уй-жой билан таъминлаш, посёлкалар ва шаҳарларда мактаблар, касалхоналар, клублар, магазинлар, болалар муассасалари қуриш зарур. Янги қурилишлар барпо қилинаётган районларда, айниқса Сибирда, Узоқ Шарқда, Шимолда янги саноат корхоналарини қуриш вақтида албатта зарур маданий-маиший муассасалар барпо қилишни қоида қилиб қўйиш керак. Агар шу районларда ишлаш, ўқиш ва дам олиш учун нормал шароитлар вужудга келтирилмаса, одамлар қийин аҳволга тушиб қоладилар...

Бир вақтлар жойларда клубларни ва бевосита ишлаб чиқаришга алоқаси бўлмаган бошқа объектларни қуришга берилиб кетмаслик тўғрисида қарор қабул қилинган эди. Бу тўғри иш эди. Аммо бу ишда амалда хатоларга йўл қўйилди. Бюрократлар ҳатто жуда зарур бўлган жойларда ҳам клубларни ва маданий-маиший муассасаларни қурмай қўйдилар. Театрлар клублар мавжуд бўлган ва шундай биноларни қурмоқчи бўлган шаҳарларда уларни қурмаслик мумкин. Уларга бир-икки йил кутиб туринглар, деб айтилди. Кольск ярим оролида ёки шимолдаги бошқа районларда эса қурмасдан бўлмайди. Одамлар бу ерларга ишлаш учун келадилар, бу ерларда эса на клуб, на бошқа маданий-маиший муассасалар бор. Бюрократлар бўлса, қуриш мумкин эмас, дейдилар. Аммо бунга йўл қўйиш мумкинми? Бундай қилиш—бемаъниликдир! Уй-жой биноларини ва маданий-маиший муассасаларни қуриш планларда кўзда тутилиши ва янги корхоналар барпо қилишнинг ажралмас қисми бўлиб қолиши зарур.

Ягона техника сиёсатини ўтказиш, планлаштиришни ҳамда саноат ва қурилишни бошқаришни такомиллаштириш тўғрисида, меҳнат унумдорлигини ўстириш тўғрисида бу ерда баъзи бир фикрларгина айтиб ўтилди. Мана шуларнинг ҳаммаси ва бошқа чоралар ишлаб чиқаришимизнинг тез олға боришини таъминлашга, халқ турмушини яхшилашга қаратилиши лозим.

III.

ПАРТИЯНИНГ ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК МАҲСУЛОТЛАРИ ЕТИШТИРИШНИ КЎПАЙТИРИШ ТЎҒРИСИДАГИ ҚАРОРЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШ УЧУН АСТОЙДИЛ КУРАШАЙЛИК

Ўртоқлар! Қишлоқ хўжалигини янада ривожлантириш вазифалари Марказий Комитетнинг март Пленумида чуқур ва ҳар тарафлама муҳокама қилинганига бир йил ҳам бўлгани йўқ. Колхоз ва совхозларга раҳбарлик қилишдаги камчиликлар ўша пленумда қаттиқ танқид қилинган эди. Кадрларимизнинг маълум бир қисми орасида манманлик ва хотиржамлик кайфиятлари пайдо бўлиб қолди, улар қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш соҳасидаги энг асосий масалаларни ҳал қилиш учун партия ва халқ олдида дуруст масъулият ҳис қилмай қўйдилар, деб партия Марказий Комитети тўғри кўрсатиб ўтган эди. Юқоридаги ҳол шунга олиб келдики, сўнгги икки-уч йил ичида қишлоқ хўжалиги ўзининг ривожланиш суръатлари жиҳатидан белгиланган топшириқлар даражасидан орқада қола бошлади.

Марказий Комитет Пленуми коммунистик қурилишнинг туб вазифаларига асосланиб, қишлоқ хўжалигини жамиятимиз тараққиётининг бориши, КПСС янги Программаси қўяётган талаблар даражасига кўтариш учун зарур чоралар кўрди.

Партия қишлоқ хўжалигини бошқариш системасини қайта қурди. Биз колхоз ва совхозларга раҳбарлик қилувчи бутунлай янги органлар — территориал ишлаб чиқариш бошқармалари ташкил қилдик. Ҳар бир колхоз ва совхоздаги ишлаб чиқаришни чуқур ўрганишни, фан муваффақиятлари ва илғор иш методларини жорий қилишни, ҳар гектар ердан самарали фойдаланишни партия Марказий Комитети бошқармаларнинг олдига энг асосий вазифа қилиб қўйди. Деҳқончиликдаги ўт-далали системанинг танқид қилиниши қишлоқ хўжалик ходимларига дон ва чорвачилик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтиришда янги катта-катта имкониятларни кўрсатиб берди.

Айни маҳалда партия қишлоқ хўжалигига моддий-техника воситалари билан ёрдам беришни кучайтириш, қишлоқ хўжалик машинасозлигини ривожлантириш юзасидан тадбирларнинг кенг системасини ишлаб чиқди. Бунда қишлоқ хўжалик техникасининг сифатини яхшилашга алоҳида эътибор берилди. Мен тағин ҳам кучлироқ тракторлар ишлаб чиқаришни, кўп қаторларда ишлайдиган терим техникаси ва қишлоқ хўжалигига зарур бўлган бошқа машиналар ишлаб чиқаришни назарда тутяпман.

Яқинда КПСС Марказий Комитетининг Президиуми энг йирик машинасозлик заводларидан бири — Ленинграддаги Киров номли заводни кучли тракторлар ишлаб чиқаришга кўчириш ҳақида қарор қабул қилди. Бу завод қишлоқ хўжалигига ҳар бири 220 от кучига эга бўлган «Кировец» тракторларидан минглаб етказиб беради. Бу — энг кучли ва энг замонавий трактор бўлади. Бундай трактор бизнинг Сибирь, Қозоғистон, Поволжье, Шимолий Кавказ, Украина жанубидаги бепоён даштларда бемалол айраб ишлаши мумкин. Бошқа маркадаги тракторларнинг қуввати ҳам оширилади. Волгоград ва Харьков трактор заводлари янада кучлироқ тезюрар тракторлар ишлаб чиқаришга кўчирилмоқда.

Ҳозир партия Марказий Комитети ва ҳукумат йилига тахминан 100 минг трактор берадиган яна бир йирик трактор заводи қуриш масаласини муҳокама қилмоқдалар. Шундай қилиб, қишлоқ хўжалик машинасозлик саноати колхоз ва совхозларнинг замонавий техникага бўлган эҳтиёжларини тўла қондириш учун ўз қувватларини оширмоқда.

Қишлоқ хўжалигига ёрдам бериш соҳасидаги бошқа вазифалар ҳам ҳал қилинмоқда. Марказий Комитет ва ҳукумат минерал ўғитлар ишлаб чиқаришни кўпайтириш тўғрисида яқинда қарор қабул қилдилар. 1966 йилда 1962 йилдаги 17 миллион тонна ўрнига 41 миллион тонна ўғит ишлаб чиқарилади.

Колхозчиларнинг моддий манфаатдорлигини кучайтириш манфаатларини кўзлаб, бир қанча тадбирлар амалга оширилди. Мен аввало, гўштнинг ва бошқа баъзи бир маҳсулотларнинг харид нархлари оширилганлигини назарда тутяпман. Бунинг натижасида колхозлар бир йилга айлантириб ҳисоблаганда қўшимча равишда 1.200 миллион сўм манфаат кўрадилар.

КПСС Марказий Комитети қишлоқ хўжалик ходимларини, барча совет кишиларини бутун куч-қувватларини тўла ишга солиб, қишлоқ хўжалигини янада юксалтириш учун кураш олиб боришга чақирди. Ҳозирги кунда колхоз, совхоз ишлаб чиқариши — коммунистик қурилишнинг зарбдор фронтидир.

Ўз-ўзидан маълумки, Марказий Комитетнинг март Пленумидан кейин ҳали кўп вақт ўтгани йўқ ва партия қабул қилган қарорлар қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг бу йилги якунларига тўла таъсир қила олади, деб бўлмайди. Шундай бўлса ҳам Марказий Комитет Пленумида шу нарсани мамнуният билан таъкидлаш мумкинки, қабул қилинган қарорларни амалга ошириш учун партия ташкилотлари, қишлоқ хўжалик ходимлари ишчилар синфининг ва бутун совет халқининг актив мададкорлиги билан бу йил бир талай ишлар қилдилар. Йилга якун ясаш, дон етиштириш ва харид қилишни кўпайтириш масалалари ҳақида Марказий Комитет Президиумига ёзилган хат яқинда эълон қилинди. Қишлоқ хўжалиги соҳасидаги планларимизнинг қандай бажарилаётганлигини кўрсатиб берувчи рақамлар ана шу хатда келтириб ўтилган.

Ҳаммангиз биласизки, бу йил қишлоқ хўжалиги учун жуда оғир йил бўлди. Сибирь ва Қозоғистонда айниқса ғалла бошоқ тортаётган пайтда ҳаво жуда ҳам исиб кетди. Айни маҳалда Белоруссияда, Латвия, Литва, Эстонияда, Россия Федерациясининг ғарби-шимолий областларида ёз совуқ келиб, серёмғир бўлганлиги орқасида ҳосилнинг талайгина қисми нобуд бўлди. Украинанинг жанубидаги кўпгина районларда, хусусан кузги буғдой ва маккажўхори дони етиштирадиган районларда қурғоқчилик бўлди.

Қишлоқ хўжалик ходимлари ана шундай оғир шароитларда юксак даражада уюшқоқлик кўрсатдилар. Миллион-миллион колхозчилар, совхоз ишчилари дала ва фермаларда муносиб меҳнат қилдилар. Уларнинг сарфлаган меҳнати катта муваффақият билан якунланди. Колхоз ва совхозлар дон, гўшт, сут, тухум, жун, мева, чой барги ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни ўтган йилга нисбатан кўпайтирдилар.

Бу йил дон етиштириш 1953 йилдаги 5 миллиард пуд ўрнига 9 миллиард пудга етказилди; 1953 йилдаги 5,8 миллион тонна ўрнига 9,2 миллион тонна гўшт; 1953 йилдаги 36,5 миллион тонна ўрнига 64,5 миллион тонна сут етиштирилди; тахминан 950 минг тонна сариёғ етиштирилади, ҳолбуки, 1953 йилда 497 минг тонна сариёғ етиштирилган эди.

Давлат энг муҳим қишлоқ хўжалик маҳсулотларини харид қилишни кўпайтириш имкониятига эга бўлди. Баъзи бир рақамларни айтиб ўтайин. Бу маълумотлар узил-кесил маълумотлар эмас, чунки маҳсулот тайёрлаш давом этмоқда. 1962 йил 15 ноябргача 3 миллиард 442 миллион пуд дон харид қилинди, ваҳоланки, бутун 1953 йил мобайнида 1 миллиард 899 миллион пуд дон харид қилинган эди; 1953 йилдаги 3,6 миллион тонна ўрнига 7,2 миллион тонна гўшт; 10,6 миллион тонна ўрнига 27 миллион тонна сут харид қилинди.

Бизнинг душманларимиз Совет Иттифоқининг қишлоқ хўжалиги тўғрисида кўпинча ғазаб билан таҳқиромиз гапларни ёзадилар. Бизнинг камчиликларимиз ва фойдаланмаётган имкониятларимиз кўп, албатта. Партия бу камчиликлар ва имкониятларни дадил очиб ташламоқда. Лекин қишлоқ хўжалиги соҳасида ҳал қилиб, амалга оширган чинакам баходирона ишларни кўзи ожиз кишиларгина кўрмаслиги мумкин, 1953 йилда 1 миллиард 899 миллион пуд дон тайёрлаган бўлсак, ҳозирдаёқ 3 миллиард 442 миллион пуд дон харид қилган эканмиз, шунинг ўзи ҳам партиямиз сиёсати буюк ғалабага эришганлигининг далилидир. Бу — халқимиз кўрсатган қаҳрамонликнинг, коммунизм ишига чексиз содиқлигининг самарасидир.

Колхоз ва совхозлар дон тайёрлаш соҳасида 1962 йилда муваффақиятларга эришганлиги тасодифий ҳол эмас. Бу муваффақиятларга қандайдир жуда қулай шароитлар бир-бирига мос келиб қолганлиги натижасида ҳам эришилгани йўқ. Ҳа, юқорида айтиб ўтганимдек, бир қанча районларнинг шароити ҳосил учун ноқулай бўлди. Модомики, биз эндиликда донни анча кўп харид қилаётган эканмиз, бу нарса қўриқ ерлар ўзлаштирилганлигининг, маккажўхори экиш кўпайтирилганлигининг натижасидир. Мана баъзи бир рақамлар.

Харид қилинган дон:

1953 йилда — 1 миллиард 899 миллион пуд
1959 йилда — 2 миллиард 847 миллион пуд
1960 йилда — 2 миллиард 853 миллион пуд
1961 йилда — 3 миллиард 181 миллион пуд
1962 йилда — 3 миллиард 442 миллион пуд
(15 ноябргача)

Мен шуни таъкидлаб ўтмоқчиманки, Россия меҳнаткашлари бу йил дон харид қилишни кўпайтиришга ҳал қилувчи ҳисса қўшдилар. Россия Федерациясининг колхоз ва совхозлари давлатга 2 миллиард 216 миллион пуд дон сотдилар. Бу — Марказий Комитетнинг сентябрь Пленумигача урушдан кейинги ҳар қандай йилда умуман мамлакат бўйича тайёрланган дон миқдоридан ҳам кўпдир. Биз Россия Федерациясининг меҳнаткашларини эришган муваффақиятлари билан қизғин табриклаймиз. Ғалла учун курашда жуда ажойиб намуна кўрсатган Россиянинг колхозчиларига, совхоз ишчиларига, мутахассисларига, барча қишлоқ хўжалик меҳнаткашларига шон ва шараф бўлсин!

Россия Федерациясида дон тайёрлашни кўпайтиришда айниқса жуда катта ҳисса қўшган областларнинг номларини Марказий Комитет Пленумида айтиб ўтмасдан бўлмайди. Бу областлар давлатга қуйидаги миқдорда дон сотдилар:

(Миллион пуд ҳисобида)

	1962 йилда	1953 йилда
Волгоград области	214	27
Ростов области	193	48
Саратов области	182	51
Оренбург области	160	68
Краснодар ўлкаси	152	105
Ставрополь ўлкаси	128	45
Бошқирдистон АССР	96	58
Курган области	80	42
Воронеж области	71	17
Куйбишев области	60	46
Татаристон АССР	56	49
Пенза области	44	30
Тамбов области	43	16

Ана шу областлардаги қишлоқ хўжалик ходимларининг меҳнати бутун халқнинг ҳурмати ва таҳсинига сазовор бўлди.

Украина колхозчилари, совхоз ишчилари яхши ишладилар. Украинанинг колхоз ва совхозлари баъзи областларда қурғоқчилик юз берган бир шароитда давлатга ҳозиргача 638 миллион пуд дон сотдилар.

Айни маҳалда кўпгина областлар дон харид қилиш планини анча ошириб бажарди. Ғалла учун курашда қуйидаги областлар айниқса ўрнак кўрсатдилар:

Кировоград области давлатга 62 миллион пуд
Полтава области 50 миллион пуд
Винница области 45 миллион пуд
Черкасси области 36 миллион пуд
Донецк области 32 миллион пуд
Хмельницкий области 29 миллион пуд
Киев области 24 миллион пуд
Суми области 22 миллион пуд
Чернигов области 17 миллион пуд дон сотди.

Шуни айтиш лозимки, Украинада дон етиштириш ва харид қилишда маккажўхори катта роль ўйнади. Республика колхоз ва совхозлари бу йил давлатга 241 миллион пуд, шу жумладан Кировоград области 45 миллион пуд, Полтава области 22, Черкасси области 15, Винница области 14, Донецк области 9 миллион пуд маккажўхори сотди.

Дон харид қилиш планини муваффақият билан адо этган ана шу ва бошқа областларнинг қишлоқ хўжалик меҳнаткашлари бутун Украинага муносиб намуна кўрсатдилар. Ватан олдидаги ўз бурчларини чуқур тушуниб турганликларини намойиш қилдилар. Биз Украина қишлоқ хўжалигининг азамат меҳнаткашларини қизғин табриклаймиз ва уларнинг келгуси йиллардаги ишларига муваффақиятлар тилаймиз.

Қозоғистон тўғрисида бир неча сўз айтмоқчиман. Қозоғистон ССР совхоз ва колхозлари 1962 йилда давлатга 501 миллион пуд дон сотдилар. Бу — республиканинг имкониятларига сира ҳам муносиб эмас. Биз қўриқ ерларда ёз қуруқ келганини эътиборга оламиз, албатта. Лекин гап фақат қурғоқчиликда эмас. Қозоғистон КП Марказий Комитети, республика Министрлар Совети, Қўриқ ўлка партия комитети ва ўлка ижроия комитетининг раҳбарлари, кўпгина колхоз ва совхозларнинг ходимлари қўриқ ерларда деҳқончилик қилиш хусусиятларини ҳисобга олмаётирлар, илғор фан ва практика овозига қулоқ солмаётирлар, ерларни ўз ҳолига ташлаб қўйдилар. Партия XXII съездида ва Марказий Комитетнинг март Пленумида Қозоғистон республикаси ва Қўриқ ўлка раҳбарлари шаънига жиддий мулоҳазалар айтилди. Республика ва ўлка раҳбарлари партия қарорларини амалга ошириш учун кураш олиб боришнинг уддасидан чиқа олишларини амалда кўрсатмоқлари керак.

Қозоғистондаги ишларнинг аҳволини танқид қилар эканмиз, айни маҳалда кўпгина қўриқ ерликлар бу йилги оғир шароитларда меҳнатда шавкат кўрсатганликларини, яхши ишлаб, жиддий ютуқларни қўлга киритганликларини ҳам Марказий Комитет Пленумига маълум қилиб қўйишимиз керак. Бу, бошқалар ҳам яхши натижаларга эришишлари мумкинлигини яна бир марта исботлаб турибди.

Кустаной областидаги Омонгелди райони атиги икки йил муқаддам давлатга 30 минг пуд дон топширар эди. Сўнгги икки йилда районда 400 минг гектардан кўпроқ қўриқ ер очилди. Омонгелди ишлаб чиқариш бошқармасининг (бошлиғи ўртоқ Қўзибоев, партия ташкилотчиси ўртоқ Горбачев) совхозлари бу йил 269 минг гектар майдоннинг ҳар гектаридан 10,2 центнер дон йиғиштириб олдилар. Давлатга 16 миллион пуд, яъни гектар бошига 7,4 центнердан дон сотдилар.

«Сарузен» совхози жами 35 минг гектар ерга дон, шу жумладан 27 минг гектарга буғдой экди. Совхоз коллективи ҳамма майдоннинг ҳар гектаридан 14,1 центнер буғдой олиб, давлатга 2 миллион 359 минг пуд, яъни гектар бошига 11 центнердан дон сотди.

«Кўктов» совхози 44 минг гектар ерга дон, шу жумладан 37 минг гектарга буғдой экди. Ҳамма майдоннинг ҳар гектаридан 13 центнердан буғдой олди. Совхоз давлатга 2 миллион 500 минг пуд, ёки гектар бошига 9,6 центнердан дон сотди. Тағин бундай ҳосил, ўртоқлар, бу йилги ёз шароитида Кустаной областининг энг жанубида етиштирилди!

(Давоми еттинчи бетда)

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ ДОКЛАДИ

(Давоми. Боши 1, 2, 3, 4, 5 ва 6-бетларда).

Целиноград областидаги «Красносельский» совхозининг коллективи 34 минг гектар майдондаги буғдойнинг ҳар гектаридан 9,6 центнер ҳосил олди. Айни маҳалда 5025 гектар шудгорга экилган буғдойнинг ҳар гектаридан 16,7 центнер, шу жумладан «Акмолинка-5» нав буғдойнинг ҳар гектаридан 22,3 центнер; 450 гектар майдонга маккажўхоридан кейин экилган буғдойнинг ҳар гектаридан 13 центнер ҳосил олинди. Саккиз йилдан бери сурункасига буғдой кетидан буғдой экиб келинаётган жойларда эса, гектар бошига 4-6 центнер ҳосил олдилар. Совхозда 1109 гектар майдондаги жавдар ҳосили гектар бошига 13,7 центнер бўлди. 940 гектар ердаги нўхат 10.2 центнердан ҳосил берди. 250 килограмм норма билан экилган «Уладовский-303» нав нўхат эса гектар бошига 16.3 центнер ҳосил берди.

Бу мисоллар нимани кўрсатяпти? Агар совхоз ва колхозлар ерларни бегона ўтлардан топ-тоза қилиб қўйсалар, тупроқдаги намнинг ҳар бир томчиси учун кураш олиб борсалар, сара уруғларни эксалар — яхши ҳосилдан ҳамиша умидвор бўлиш мумкин. Бу ерда гап аввало ерларни ўтга бостирмасликдадир. Бу йилги шароитда маккажўхоридан кейин экилган буғдойнинг ҳар гектаридан 13 центнер ҳосил олиниши ёмонми ахир? Бу жуда соз иш.

Мутахассислар ва практикларнинг фикри билан ҳисоблашмасдан, колхоз ва совхозларга буйруқни ўтказишга уриниш ҳолларига энди барҳам бериш керак. Шу ҳақда гапиришга мажбур бўлаётганимизнинг сабаби шуки, совхоз ва колхозларга нисбатан кўпинча маъмуриятчилик қилинмоқда, экиш муддатлари, агротехника уларга мажбуран қабул қилдирилмоқда. Бу эса фақат зарар келтирмоқда. Мутахассисларнинг фикрига ҳурмат билан қараш фан кашф этган ва практика синовидан ўтган нарсаларни қўллаб-қувватлаш керак.

Партия, совет ходимлари, ишлаб чиқариш бошқармаларининг раҳбарлари илмий муассасаларнинг ўрнини босишга ҳаракат қилиш ва бошқаларга насиҳат қилишдан кўра, аввало ўзлари ўқиб ўрганишлари лозим. Агар биз насиҳатгўйлик қиладиган бўлсак, Ойдан туриб Ердаги агротехникага хўжайинлик қилсак, у ҳолда бизга илмий муассасаларнинг кераги йўқ, фақат маъмуриятчилар бўлса кифоя. Лекин раҳбарликнинг бундай келишмаган «методи»дан рус ёзувчиси Салтиков-Шчедрин биз туғилмасдан илгариёқ кулган эди.

Ўртоқлар! Мамлакатимиз ўтган йиллар ичида дон хўжалигини ривожлантиришда маълум ютуқларга эришди. Биз қўриқ ерларни ўзлаштиргач ва маккажўхори экишни кенг кўламда жорий қилгач, дон етиштириш ва тайёрлашни кескин кўпайтириб, мамлакатнинг донга бўлган эҳтиёжларини тўларoқ қондирабошладик. Лекин вазиятга сергаклик билан баҳо бериш, экономикадаги жиддий ўзгаришларни кўрабилиш керак. Донга бўлган эҳтиёжлар шу қадар ошиб кетдики, агар биз бугун эришилган даражада тўхтаб қолсак, эртага катта-катта қийинчиликларга дуч келишимиз мумкин. Шу сабабдан партия дон етиштириш ва тайёрлашни кўпайтириш йўлини қаттиқ амалга ошириши лозим.

Дон хўжалигида ҳал қилишимиз лозим бўлган вазифалар Марказий Комитет Президиумига ёзилган хатда баён қилиб берилди. Дон тайёрлашни 1963 йилда 4 миллиард 200 миллион-4 миллиард 500 миллион пудга, шундан кейинги икки-уч йил ичида эса 5 миллиард пудга етказишни умумпартия ва умумдавлат аҳамиятига эга бўлган вазифа қилиб қўйишимиз ва уни амалга оширишимизни мамлакат тараққиётининг ҳозирги босқичи қаттиқ тақозо этмоқда.

Ана шу маррага эришиш мумкинми? Ҳа, гарчи бу иш осонлик билан амалга ошмаса ҳам, унга эришиш мумкин.

Умумдавлат миқёсида харид қилинадиган дон миқдорига республикаларнинг қўшадиган ҳиссаси қандай бўлади?

Россия федерацияси	2.500 — 2.600 миллион пуд
Қозоғистон	950 миллион — 1 миллиард пуд
Украина	700 — 800 миллион пуд
Молдавия	35 — 40 миллион пуд
Белоруссия	25 — 30 миллион пуд дон қўшади.

Ўз-ўзидан маълумки, бошқа республикалар — Ўзбекистон, Грузия, Озарбайжон, Литва, Латвия, Қирғизистон, Тожикистон, Арманистон, Туркманистон, Эстония ҳам ўз имкониятларига муносиб даражада муайян ҳисса қўшмоқлари керак.

Колхоз ва совхозлар қўшимча миқдордаги донни қандай йўллар билан етиштиришлари мумкин? Аввало, ерлардан яхшироқ фойдаланиш йўли билан, шунингдек ҳосилдорликни ошириш йўли билан етиштирадилар. Марказий Комитет март Пленумидан кейин партия ташкилотлари, совет ва қишлоқ хўжалик органлари, колхоз ва совхозларнинг раҳбарлари экин майдонларининг структурасини яхшилаш соҳасида маълум ишларни қилдилар. Бир неча миллион гектар ердаги ўтлар бузиб ҳайдалиб, ўрнига буғдой, жавдар, нўхат, маккажўхори, қанд лавлаги, арпа экилди. Бу иш шу йилнинг кузида ҳам давом эттирилди. Масалан, Россия федерациясининг колхоз ва совхозлари кузги экинларни ўтган йилдагига нисбатан 4 миллион гектар кўп экдилар.

Бу нимани билдиради? Агар кузги экинларнинг ўртача ҳосили гектар бошига 15 центнер бўлади, деб ҳисоблаганимизда ҳам ана шу майдондан 360 миллион пуд дон олинади. Бу доннинг кўпчилик қисмини товар дон деб ҳисоблаш мумкин. Ана шунча миқдордаги донни бу йил Россия федерациясида тайёрланган дон миқдорига қўшингчи. Натижада ҳаммаси тахминан 2,5 миллиард пуд бўлиб чиқади.

Лекин Россия федерациясининг имкониятлари бу билан чегараланмайди. Республика колхоз ва совхозлари бир неча миллион гектар ердаги камҳосил ўтларни бузиб ҳайдашлари ва тоза шудгор майдонларини камайтиришлари ҳамда ана шу ерларга баҳори буғдой, нўхат, арпа ва бошқа қимматли экинлар экишлари мумкин. Россия федерациясида дон харид қилишни 2 миллиард 500 миллион-2 миллиард 600 миллион пудга етказишнинг реал имкониятлари ана шундай. Бу—имкониятларнинг ҳисобидир. лекин имкониятларни ҳақиқатга айлантирмоқ учун астойдил зўр бериб курашмоқ керак.

Кўпгина фактлар қимматлироқ ва серҳосилроқ экинларни экиш қандай роль ўйнаши мумкинлигидан далолат бериб турибди. Киров областининг Вятские Поляни районидаги «Победа» колхози ўтган йил кузида кўп йиллик ўтларнинг бир қисмини бузиб, ўрнига жавдар эккан. Жавдар ҳосили гектар бошига 35 центнер бўлди. Айни маҳалда қолган майдондаги кўпйиллик ўтларнинг ҳар гектаридан колхоз атиги 11 центнердан пичан ўриб олди. Ана шу райондаги Ленин номли колхоз кўпйиллик ўтлардан бўшатиб олинган ерларнинг ҳар гектаридан 20 центнердан жавдар олди, кўп йиллик ўтларнинг пичани эса гектар бошига 18 центнер бўлди.

Тула областидаги Совет-Чехословак дўстлиги номли колхоз кўпйиллик ўтларнинг бир қисмини бузиб, ўрнига арпа экди. Арпа ҳосили гектар бошига 27 центнер бўлди, қолган майдондаги себарганинг ҳар гектаридан 20 центнер хашак ўриб олинди. 15-20 центнер хашак ўриб олгандан кўра 25-30 центнер дон етиштириш анча манфаатлироқ эканлиги ҳар бир кишига аён. Шундай бўлса ҳам колхоз ва совхозларда бир талай ерларни ҳали ҳам кўпйиллик ўтлар ва тоза шудгор банд қилиб ётибди. Бундай ерларга серҳосилроқ экинларни экмоқ керак. Ҳозирги кунда бу нарса — дон етиштиришни ва чорвачилик учун ем-хашак етиштиришни кўпайтиришнинг энг муҳим резервидир. Ўтларнинг маълум бир қисмини қолдириш керак, албатта. Беда ва себарга колхоз ва совхозларга керакли нарса. бу экинларни ўрни билан сақлаб қолиш ҳамда уларнинг ҳосилдорлигини ошириш чораларини кўриш лозим.

Бирор республикада қанча ердаги ўтларни бузиб ҳайдаш ҳамда уларнинг ўрнига қандай экинлар экиш кераклиги ҳақидаги рақамларни айтиб бермоқчи эмасман. Менимча, республикалар компартияларининг Марказий Комитетлари, Министрлар Советлари, ўлка ва область партия комитетлари буларнинг ҳаммасини ишлаб чиқариш бошқармалари билан, колхоз ва совхозларнинг раҳбарлари, қишлоқ хўжалик мутахассислари билан биргаликда ҳисоблаб чиқадилар, ҳамма имкониятларни пухта чамалаб кўрадилар.

Дон етиштиришни кўпайтириш вазифасини ҳал қилар эканмиз. бугун биз партия ташкилотларининг, колхозчилар, совхоз ишчилари, мутахассисларнинг эътиборини қишлоқ хўжалигининг бошқа энг муҳим масалаларига ҳам қаратмоғимиз керак.

Пахтакор республикалар халқдан кўп пахта қарздор бўлиб қолишмоқдалар. Бу республикалар етти йиллик планда белгиланган даражадан пастда боришмоқда.

Бизда пахта майдонларини кенгайтириш ишлари олиб борилмоқда, янги ирригация иншоотлари барпо қилинмоқда. Лекин бу, ишнинг бир томони, холос. Биз пахта етиштиришни нуқул янги ерларни ўзлаштириш йўли билан кўпайтираберишга кўз тутиб тураолмаймиз. Ҳамма суғориладиган ерларда ҳосилдорликни ошириш чораси кўрилиши зарур ва бу ўринда ишнинг муваффақияти партия ташкилотларининг ташкилотчилик ишига, ишлаб чиқариш бошқармалари, мутахассислар, олимларнинг фаолиятига боғлиқдир. Афсуски, бу соҳада ҳали ҳамма ишни кўнгилдагидек деб бўлмайди. Шу сабабдан бир хил шароитда ҳосилдорликда катта тафовутлар мавжуддир. Бир хил колхоз ва совхозлар гектар бошига 30-50 центнердан пахта териб олаётгани ҳолда, бошқа бир колхоз ва совхозлар 12-15 центнердан пахта териб олмоқда. Агар ана шу колхоз ва совхозлар ақалли гектар бошига 25 центнердан пахта олаётган ўртача колхозлар даражасига кўтарилса, ҳозирги майдонларнинг ўзидан ҳозир сарфланаётган меҳнат, маблағ, минерал ўғитлар билан умуман мамлакат бўйича пахта ҳосилини кўпайтириб, етти йиллик планда белгиланган даражага етказа олиш мумкин бўлур эди.

Биз қанд лавлаги, кунгабоқар етиштиришни кўпайтириб, бу экинларнинг ҳосилдорлигини оширишга алоҳида эътибор беришимиз керак. Колхоз ва совхозларнинг боғларни, резаворзорларни кенгайтириш йўлидаги ташаббусини бутун чоралар билан қўллаб-қувватлашимиз лозим.

Чорвачиликни ривожлантириш масалаларини бутун партиянинг диққат-марказида тутмоқ керак. Россия федерациясида, Украинада, Қозоғистонда, Белоруссияда, Литвада, Латвияда, Эстонияда, хуллас, Совет Иттифоқининг ҳамма республикаларида гўшт ва сут етиштиришни янада кўпайтириш тадбирлари амалга оширилиши зарур. Шуни айтиш керакки, бу йил колхоз ва совхозлар ўз имкониятларидан фойдаланмадилар. Область ва республикалар бўйича анализ қилиб ўтирмайман. Ким қандай ишлаганлигини ўзларингиз биласизлар. Чамаси, мол, чўчқа, қўй, парранда гўшти етиштиришни кўпайтириш имкониятларини конкрет шароитларга қараб, ҳар қайси область ва республикада қайта-қайта ўрганиб чиқиш лозимга ўхшайди.

Чўчқа гўшти етиштиришни кўпайтиришга эътиборингизни жалб қилмоқчиман. 1961 йил декабрь ойида Украинада сўзга чиқиб, республиканинг кўпгина колхозларида ҳайдаладиган ерларнинг ҳар икки гектари ҳисобига вазни тахминан юз килограмм келадиган битта чўчқани бўрдоқига семиртириб, давлатга сотиш имконияти бор, деган эдим. Украинлар бу фикрни қувватлашди. Кўпгина районлар яхши ишлаб, ҳар икки гектар ер ҳисобига биттадан чўчқани бўрдоқига боқиб семиртириб, давлатга сотишди, энг яхши хўжаликлар эса ҳайдаладиган ерларнинг ҳар гектари ҳисобига ўртача олганда биттадан чўчқани семиртириб давлатга сотишди.

Лекин, умуман олганда, республика бундай кўрсаткичлардан ҳали анча йироқда туради. Украина колхоз ва совхозлари 1 ноябргача 6.2 миллион бош чўчқани, ёки ҳайдаладиган ерларнинг ҳар 6 гектари ҳисобига биттадан чўчқани бўрдоқига боқиб семиртириб, давлатга сотишди. Бу, албатта узил-кесил якун эмас, йил охиригача яна маълум миқдордаги чўчқа бўрдоқига боқиб семиртирилиб, давлатга сотилади. Лекин украин ўртоқлар, бу ҳам ҳали кифоя қилмайди. Республикада ҳайдаладиган ерларнинг ҳар олти гектарига, ҳатто ўн гектарига биттадан чўчқани бўрдоқига боқиб семиртираётган колхоз ва совхозлар борки, бунга сира ҳам тоқат қилиб бўлмайди.

Украина шароитида чўчқа гўшти етиштириш аввало, маккажўхори, қанд лавлаги, нўхат етиштириш деган гапдир. Маккажўхори дони бўлса, лавлаги бўлса — гўшт ҳам, ёғ ҳам бўлади. Украина 3 миллион гектар майдоннинг ҳар гектаридан 50 центнердан маккажўхори дони олиши мумкин, деган гапни бир неча марта айтган эдим.

Кўпгина колхоз ва совхозларнинг. юзлаб ва минглаб бригадаларнинг тажрибаси бу вазифанинг реал эканлигини тасдиқлаб турибди. Яқинда Винница область Бершадск районидаги Партия XXII съезди номли колхоздан партия Марказий Комитетига хат келди. Колхоз раиси ўртоқ Кавун колхозчилар минг гектар майдоннинг ҳар гектаридан 71 центнердан маккажўхори дони олганликларини маълум қилган.

Ўртоқ Гиталов Кировоград область, Новая Украина районидаги Партия XX съезди номли колхоз 1080 гектар майдоннинг ҳар гектаридан 60 центнердан маккажўхори дони йиғиштириб олганлигини партия Марказий Комитетига хабар қилди. Ўша Кировоград областининг Новоархангельск районидаги «Заря коммунизма» колхози 1400 гектар ернинг ҳар гектаридан 63 центнердан маккажўхори дони йиғиштириб олди. Кировоград областининг Компанеев районидаги Димитров номли колхоз (раиси ўртоқ Ветер) минг гектар майдоннинг ҳар гектаридан 67 центнердан дон олди.

Украинадаги айрим колхозларгина эмас, балки бутун-бутун районлар ва ҳатто областлар маккажўхори ҳосилдорлигини гектар бошига 50 центнерга чиқаришга яқинлашиб бормоқдалар. Винница областидаги Бершадск райони 14 минг гектар ернинг ҳар гектаридан 49 центнердан дон олди; Чернигов области гектар бошига 39,6 центнердан маккажўхори дони олди.

Лекин 60-70 центнердан ҳосил олаётган илғор колхоз ва совхозлар билан бир қаторда атиги 20-25 центнердан маккажўхори дони йиғиштириб олаётган колхоз ва совхозлар ҳам бор. Чунончи, Хмельницкий области бу йил ҳар гектаридан атиги 22,5 центнер маккажўхори дони олди. Ваҳоланки, ана шу Хмельницкий областининг Городок районидаги «Украина» колхози (раиси ўртоқ Ткачук) бу йил 230 гектар майдоннинг ҳар гектаридан 60 центнердан маккажўхори дони олди.

Фактлар ана шундай. Украинанинг маккажўхори етиштиришда тажрибаси бор, бўлганда ҳам ажойиб тажрибаси бор-у, лекин ана шу тажрибани ишлаб чиқаришга жорий қилиш соҳасидаги ташкилотчилик иши жуда оқсаётганга ўхшайди.

Қанд лавлагидек ҳосиятли экин Украинада ва мамлакатнинг бошқа кўпгина районларида маккажўхори билан бир ўринда туради. Бу экин чорвани озуқа билан таъминлашда, гўшт ва сут етиштиришни кўпайтиришда катта роль ўйнамоғи керак. Мен шу йил кузда ўртоқлар билан бирга Москва ёнидаги Тельман номли совхозда бўлдим, у ердаги ажойиб қанд лавлагини кўриб жуда хурсанд бўлдим. Москва областида оғир шароит юз берганига қарамай, совхоз 34 гектар ернинг ҳар гектаридан 380 центнер лавлаги ва 250 центнер лавлаги барги йиғиштириб олибди, совхоз коллективи жами майдондан эса гектар бошига 196 центнердан лавлаги олибди. Тельман номли совхознинг ерлари дарё ёқасидаги яхши ерлар-да, дейишлари мумкин. Лекин биз Ленинские Горкидаги академик Т. Д. Лисенко ишлаётган хўжаликда оғир захкаш тупроқли ерларда қанд лавлаги жуда яхши ўсаётганини кўрдик, рост, ана шу ерлар яхши ўғитланган экан. Бу хўжаликда лавлаги ҳосили қандай бўлди деб ўйлайсиз? Гектар бошига 523 центнер бўлди ҳисоб! Тағин, ўртоқлар, ёз ноқулай келган шароитда ана шундай ҳосил олинди.

Колхоз ва совхозлар қанд лавлаги майдонларини кенгайтириш ва ҳосилдорлигини ошириш билан, шу асосда чўчқачиликни ҳамда сут ва гўшт берадиган чорвачиликни ривожлантира оладилар.

Партия Марказий Комитети қишлоқ хўжалик ходимлари олдига янги катта-катта вазифалар қўймоқда. Шундай шароитларда партия қарорларининг бажарилиши учун ҳамма кадрларнинг жавобгарлигини тағин ҳам кўпроқ ошириш зарур. Бизда шундай ходимлар борки, қабул қилинган қарорларни бажонидил табриклайдилар-у, лекин ана шу қарорларни амалга оширишга келганда масъулиятсизлик кўрсатадилар ва ожизлик қилиб қоладилар. Икки йилча муқаддам қишлоқ хўжалик ходимларининг Ростов-Донда ўтказилган кенгашида йирик шаҳарлар ва саноат марказлари теварагида ихтисослаштирилган сутчилик совхозлари ташкил қилиш масаласи кўтарилган эди. Партия Марказий Комитети сутчилик хўжалигини кустарчилик билан бошқариб бўлмайди, бир шаҳарни таъминлаш учун область ёки республиканинг ҳамма томонидан сут йиғиб юриш ярамайди, деган фикрга асосланган эди. Ҳисоб-китоблар қилиниб, қанча совхоз тузиш кераклиги, бу совхозларда қанча сигир боқилиши, озуқа базаси қандай бўлиши Ростов-Дон шаҳрининг мисолида кўрсатиб берилган эди.

Бу таклифлар қўллаб-қувватланди. Тегишли қарорлар қабул қилинди. Орадан икки йилча вақт ўтди. Лекин, Ростов областида сутчилик хўжалигини ташкил қилишда деярли ўзгариш бўлмади. Аввалгидек, шаҳарга сутни ҳамма районлардан ташиб келтирмоқдалар. Сутчилик совхозлари бошқа хўжаликлардан фақат ўз номи билангина фарқ қилади. Уларнинг сигири ҳали оз, механизациялаш даражаси паст. Аксай районидаги Карл Маркс номли совхознинг ҳар юз гектар ер ҳисобига 12 та сигири бор. Сигирлар боғлаб боқилмоқда, 880 та сигир шу чоққача қўлда соғиб келинмоқда. Бундай совхозлар эса оз эмас.

Сутчилик совхозларидаги бундай аҳволдан Ростов область партия комитети ва область ижроия комитети хабардорми? Хабардор бўлса керак. Ундай бўлса, умумпартия аҳамиятига эга бўлган ишга нима учун мана шундай масъулиятсизлик билан қаралмоқда? — деган савол туғилади.

КПСС Марказий Комитетининг РСФСР Бюроси бундай масъулиятсизликка тоқат қилиб турмаслиги керак. Партия Марказий Комитетининг қарорларини бажариш учун амалда кураш олиб бориш лозим. Мен-ку Ростов-Дон тўғрисида гапиряпман. Москва, Ленинград, Донецк, Днепропетровск ва бошқа баъзи бир йирик шаҳарлар ёнидаги айрим сутчилик совхозлари тўғрисида ҳам худди ана шу гапларни айтиш мумкин.

Картошка ва сабзавот етиштириш билан шуғулланувчи ихтисослаштирилган совхозларнинг иши тўғрисида бир неча сўз айтиб ўтмоқчиман. Йирик шаҳарлар ва саноат марказлари теварагида ана шу типдаги хўжаликлар барпо қилиш соҳасида партия тутган йўл самарали бўлиб чиқди. Иш манфаатлари шуни тақозо этмоқдаки, шаҳарлар ва саноат марказларининг аҳолисини картошка ва сабзавот билан таъминлаш вазифалари ғоят собит қадамлик билан ҳал қилинмоғи керак.

Бу йилги сабоқлар нимани кўрсатмоқда? Москва областининг совхоз ва колхозлари Москва шаҳрига картошка келтириб бериш соҳасидаги мажбуриятларини бажармадилар. Улар пландаги 230 минг тонна ўрнига 111 минг тонна картошка бердилар ёки планнинг ярмини ҳам адо этмадилар. Бу эса Москвани картошка билан таъминлашда қийинчиликлар туғдириши мумкин эди. Октябрь ойининг ўрталаригача пландаги 520 минг тонна ўрнига пойтахтга 255 минг тонна картошка келтириб берилди. Шошилинч тарзда бошқа областларга қўшимча топшириқлар беришга тўғри келди ва картошка келтириш плани ҳозир деярли тўла бажарилди.

Ахир, ишни шу тариқа олиб бориб, Москвани ҳамда бошқа йирик шаҳарлар ва саноат марказларини картошка билан таъминлашни хавф остига солиб қўйиб бўладими, шошма-шошарлик билан бир иш чиқариб бўладими? Менимча, ўз иқлим шароитларига кўра Москва областининг ўзи етиштирган аъло сифатли картошка билан пойтахт аҳолисини таъминлашни гарантиялаш амри маҳолдир. Москва областида сут чорвачилигини тағин ҳам жадал суръатда ривожлантирмоқ керак. Москва ва бошқа шаҳарлар ҳамда саноат марказлари учун картошка етиштиришни эса Тула, Рязань, Орел, Курск, Белгород, Брянск, Чернигов, Суми ва бошқа баъзи бир областлардаги ихтисослаштирилган совхоз ва колхозларда йўлга қўймоқ керак.

Москва, Ленинград, Свердловск ва бошқа баъзи бир йирик шаҳарлар учун сабзавот етиштиришга келганда эса, бошқа областларда ана шу маҳсулотларни етиштирадиган хўжаликлар ташкил қилиш лозим. Шундай қилинганда, йил ёмон келган тақдирда (масалан, 1962 йил Москва атрофи учун ана шундай бўлди) шаҳарлар ва саноат марказларини сабзавот билан тўхтовсиз таъминлаб туриш учун гарантия яратилади. КПСС Марказий Комитети Президиумига ёзган хатимда бу ҳақда гапирган эдим ва ана шу таклифларни Марказий Комитет Пленумига маълум қилишни зарур деб ҳисоблайман.

Партия Марказий Комитетининг март Пленуми қишлоқ хўжалигини бошқаришнинг мукаммал ва, менинг назаримда, яхши системасини ишлаб чиқди. Колхоз ва совхозларга бевосита раҳбарлик қилиш учун ишлаб чиқариш бошқармалари ташкил этилди. Қишлоқ хўжалик министрлиги маъмурий-идора ишидан озод қилиб қўйилди. Бу министрликка ўзининг бутун куч-қувватини фанни ривожлантириш, фан муваффақиятларини ва илғор тажрибани ишлаб чиқаришга жорий қилиш масалаларига қаратиш имконияти бериб қўйилди.

Қишлоқ хўжалик министрлиги ўз фаолиятининг кўрсаткичи қандай бўлиши, бу министрлик ўз ишининг самаралари учун партия ва халқ олдида қандай ҳисоб бериши керак? Илмий муассасалар ишининг самаралари, практикага жорий қилинадиган илмий кашфиётлар ва таклифларнинг сифати министрликнинг ҳисоботи учун асосий кўрсаткич бўлиши лозим. Фан муваффақиятлари практикага қандай жорий қилинаётганлиги, бирон илмий кашфиётни ишлаб чиқаришга жорий қилганда у қандай самара бераётганлиги министрликнинг ҳисоботи учун асосий кўрсаткич бўлиши керак. Бу — фанимизнинг, бинобарин, СССР Қишлоқ хўжалик министрлиги ва республикалар қишлоқ хўжалик министрликларининг энг асосий вазифасидир.

Мамлакат зоналарида уруғчиликнинг яхши йўлга қўйилиши, селекциячилик, наслчилик ишининг даражаси, деҳқончиликда, чорвачиликда, паррандачиликда гибридлаштиришни авж олдириш Қишлоқ хўжалик министрлиги ишининг кўрсаткичи бўлиши лозим. Қишлоқ хўжалик министрлиги ўз куч-ғайратларини қишлоқ хўжалигида химияни — самаралироқ минерал ўғитларни, гербицидларни, захарли химикатларни, ўстирувчи моддаларни, ҳар хил биохимик препаратларни кўпайтириш ва ишлатишга сарфлаши керак.

Мен асосан илм-фандаги шундай масалаларни олиб гапиряпманки, бу масалалар практика билан, илм-фаннинг маҳсулот етиштиришни кўпайтиришга ҳамда халқ моддий фаровонлигини оширишга кўрсатадиган таъсири билан бевосита боғлангандир. Жамият тараққий этган сайин қишлоқ хўжалик фанининг роли ошаберишн табиий бир ҳолдир. Қишлоқ хўжалик министрлиги СССРда қишлоқ хўжалик фанининг ривожланиш даражаси мамлакатимиз коммунизм томон илгарилаб борган сайин пайдо бўлаётган юксак вазифаларга ҳамиша муносиб бўлиши тўғрисида ғамхўрлик қилиши керак.

Бу гаплар «Союзсельхозтехника» бирлашмасига ҳам тааллуқлидир. Бирлашма ходимлари техникадан яхшироқ фойдаланишга эришишда, меҳнат унумдорлигини анча оширишга ёрдам берувчи янги машиналарни ишлаб чиқаришга жорий қилишда колхоз ва совхозларга актив ёрдам бермоқлари керак.

Қишлоқ хўжалигини ривожлантиришга доир бошқа масалаларга муфассал тўхталиб ўтишнинг зарурати йўқ. Бу вазифалар КПСС XXII съезди қарорларида, партия Марказий Комитети март Пленумининг қарорида жуда мукаммал кўрсатиб берилган. Биз ана шу қарорларни қатъият ва изчиллик билан амалга оширишни, мамлакатнинг қишлоқ хўжалик маҳсулотларига бўлган эҳтиёжларини тўлароқ қондиришни ўзимизнинг вазифамиз деб билмоғимиз керак.

IV.

ПАРТИЯ-ДАВЛАТ КОНТРОЛИ ЛЕНИНЧА ПРИНЦИПЛАРИНИ ТИКЛАЙЛИК ВА БУ ПРИНЦИПЛАРГА ҚАТТИҚ РИОЯ ҚИЛАЙЛИК

Ўртоқлар! Халқ хўжалигига партия раҳбарлигини ташкилий жиҳатдан қайта қуриш масаласини қараб чиққан пайтда партия, давлат ва жамоат контролини яхшилашга ва такомиллаштиришга алоҳида эътибор бериш зарур. XXII съезд Марказий Комитетга бу соҳадаги амалий тадбирларни ишлаб чиқиш ва турмушга татбиқ этишни топширган эди.

Бизда партия директивалари ва ҳукумат қарорларининг ҳақиқатда қандай бажарилаётганлигини контроль қилиш ва текширишни ташкил этиш намунали йўлга қўйилганида эди, коммунистик қурилиш соҳасидаги муваффақиятларимиз янада кўпроқ бўлур эди.

Контроль қилишни ва ижрони текширишни тўғри йўлга қўйиш—партия фаолиятининг, бутун давлат фаолиятининг энг муҳим ленинча принципи бўлиб, партия ва давлат раҳбарлигини такомиллаштириш, партиянинг меҳнаткашлар билан алоқасини мустаҳкамлаш, жамият ишларини бошқаришга оммани жалб этишнинг қудратли воситасидир.

КИШИЛАРНИ ТЕКШИРИШ, ИШНИНГ ҲАҚИҚИЙ ИЖРОСИНИ ТЕКШИРИШ КЕРАК

В. И. Ленин Совет давлати ташкил топган биринчи кунларданоқ юқоридан пастгача контролни ташкил қилиш ва ижрони текширишга ғоят катта аҳамият берди. Ленин бундай деган эди: **«Кишиларни текшириш ва ишнинг ҳақиқий ижросини текшириш керак,** — бутун ишнинг, бутун сиёсатнинг моҳияти энди ана шундадир, фақат ва фақат шундадир». (Асарлар, 33-том, 227-228 бетлар).

Владимир Ильич партия ва давлат контроли зиммасига юксак ва масъулиятли вазифаларни юклаган эди. В. И. Ленин ўз ҳаётининг сўнгги даврида яратган ва партия XII съездига аталган «Рабкрини қандай қилиб қайтадан ташкил этишимиз керак» ва «Оз бўлсин-у, соз бўлсин» деган асарларида Совет давлатида контролни ташкил этиш принципларини ҳар томонлама ишлаб чиқди. Партия ва давлат контролини бирга қўшиб олиб бориш зарур эканлиги тўғрисидаги идея ана шу принципларга асос қилиб олинди. Бу идея кейинчалик партия томонидан Марказий Контроль Комиссияси ва Ишчи-Деҳқон Инспекциясини (ЦКК — РКИ) бирлаштириш йўли билан амалга оширилди.

«Мен,—деб кўрсатган эди Владимир Ильич,—ишимиз, сиёсатимиз, тактикамиз, стратегиямизнинг умумий плани қайтадан тузилган Рабкрининг вазифалари билан... боғланиши керак, деб ўйлайман. Менингча, мана шулар бизнинг Рабкринга алоҳида ғамхўрлик қилишимиз, унга айрим диққат қилишимиз, Рабкрини жуда юқори даражага кўтаришимиз лозимлигини тақозо қилади...» (Асарлар, 33-том, 525-бет).

Ленин асарларида партия сиёсатининг, унинг жамиятни қайта қуриш соҳасидаги фаолиятининг доимо амал қилувчи энг муҳим принципи сифатида контролнинг моҳияти ва вазифалари белгилаб берилди. Лениннинг фикрига кўра, контроль фавқулодда чора бўлмай, балки доимий тадбир бўлиши, меҳнаткашларга таяниши ва бошқарувнинг бутун механизмини такомиллаштиришда партия ва давлатнинг ишончли қуроли бўлиб хизмат қилиши лозим. Хўжалик ҳаёти мураккаблашиб бориши ва ишлаб чиқарувчи кучлар ғоят кенг миқёсда ривожланиб бориши билан оммавий контролнинг роли ҳамиша ортиб боради.

Бизнинг мамлакатимизда Ленин раҳбарлигида Марказий Контроль Комиссияси — Ишчи-Деҳқон Инспекцияси бошчилигида партия-давлат контролининг мунтазам системаси вужудга келтирилди. Контролни ташкил этишда кенг меҳнаткашлар оммаси актив қатнашди. Бу, контролнинг энг демократик системаси бўлиб, бундай система жаҳондаги биронта ҳам давлатда йўқ эди. Бу система бюрократларга ва сансалорчиларга қарши, ҳокимиятни суиистеъмол қилишга қарши, текинхўрларга ва халқ мулкини талон-торож қилувчиларга қарши курашда партия ва давлат қўлида ўткир қурол бўлди. Контроль органларининг ҳамма иши матбуот орқали кенг маълум қилинарди, социализм душманлари, текинхўрлар ҳамда бюрократлар революцион жамоатчиликнинг ана шу буюк кучи олдида даҳшатга тушар эдилар.

Партия-давлат контролини ташкил этишнинг ленинча принципини Сталин қўпол равишда бузди. Совет ҳокимиятининг дастлабки йилларида таркиб топган контролнинг жуда яхши системаси шахсга сиғиниш даврида амалда улоқтириб ташланди ва оммадан ажралиб қолган бюрократик контроль системаси билан алмаштирилди.

Партия ва давлат контролига шу тариқа муносабатда бўлиш тасодифий бир ҳол эмас эди. Ленин ҳаёт вақтидаёқ Сталиннинг контролнинг роли ва аҳамиятига нотўғри қараганлиги маълум бўлиб қолган эди, унинг ана шу нотўғри қарашлари ленинча принципларга хилоф эди. Шу муносабат билан жуда муҳим бир ҳужжатни — В. И. Лениннинг контролни ташкил этиш тўғрисида Сталиннинг иштироки билан тайёрланган директивалар лойиҳалари юзасидан 1920 йил 24 январда ёзган хатини эслатиб ўтишга тўғри келади. Ленин лойиҳаларда кенг меҳнаткашлар оммасини контролда қатнашишга жалб этиш ҳақида ҳеч нарса дейилмаганлиги сабабли, бу лойиҳаларни қайтадан ишлаб чиқишни таклиф этган эди. В. И. Лениннинг мактубида контролни ташкил этишдан кузатилган энг асосий мақсад кўрсатиб берилди. Бу мақсад «меҳнаткашлар оммасининг **ҳаммасини,** эркакларни ҳам, **айниқса хотин-қизларни** ҳам Ишчи-деҳқон инспекциясида қатнаштиришдан иборат» (Асарлар, 30-том, 324-бет).

Ленин ҳаёт чоғида ва унинг вафотидан кейинги дастлабки йилларда ленинча контроль системасига амал қилинди. Кейинчалик Сталин бир қанча тадбирларни амалга оширдики, бу тадбирлар амалда ленинча контроль принципларидан воз кечиш деган гап эди. 1934 йилда партиянинг XVII съездида Сталиннинг таклифига мувофиқ, партия-давлат контролининг ягона органи бўлмиш Марказий Контроль Комиссияси — Ишчи-Деҳқон Инспекцияси ўрнига икки контроль маркази — партия Марказий Комитети ҳузурида Партия контроль комиссияси ва СССР Халқ Комиссарлари Совети ҳузурида Совет контроль комиссияси тузилди. Сталиннинг ана шу таклифи Лениннинг партия ва давлат контролини бирга қўшиш тўғрисидаги кўрсатмаларига тамомила хилоф эди.

Шундай қилиб, икки контроль маркази тузилиши билан ягона партия-давлат контроли принципи бузилди. Ленин худди ана шу принципни партия XII съездига тақдим этган таклифларда қаттиқ туриб ҳимоя қилган эди. Маълумки, партиянинг XII съезди ана шу масала юзасидан махсус қарор қабул қилиб, ягона партия-давлат контролини ташкил этиш тўғрисидаги ленинча идеяларни якдиллик билан маъқуллаган эди.

Сталин яна бир энг муҳим ленинча принципни, яъни кенг меҳнаткашлар оммасини контроль органлари ишига жалб этиш тўғрисидаги принципни ҳам бузди. Совет контроль комиссияси тўғрисидаги низом билан (1934 йил) Давлат контроли органларида ёрдам бериш юзасидан илгари мавжуд бўлган кўп тармоқли группа шохобчалари амалда тамомила бекор қилинди. Давлат контроль Халқ комиссарлиги тўғрисидаги низомда эса (1940 йил) меҳнаткашларни контролда қатнаштиришга жалб этиш умуман кўзда тутилмаган эди. Собиқ давлат контроли министри Мехлис 1948 йилда шундай буйруқ чиқарган эдики, бу буйруқ аслида давлат контроль аппаратини бошқа совет ташкилотлари ва муассасаларидан тамомила ажратиб қўйган эди. Бу буйруқда бундай дейилган эди: «Барча ревизиялар ва текширишлар СССР ва иттифоқчи республикалар Давлат контроль министрликларининг контролерлар состави кучлари билангина ўтказилсин. Ҳар қандай важлар билан бирон бир ревизия ва текширишларда бошқа ташкилотларнинг ходимларини қатнаштиришни тақиқлайман». Контроль органларининг ишларини ташкил этиш ва уларнинг иш методлари тўғрисидаги ленинча идея ана шу тариқа қўпол равишда бузилган эди.

Шахсга сиғиниш даврида, хусусан оммавий репрессиялар бошланган чоқда контролнинг кўпгина муҳим функциялари давлат хавфсизлиги органларига топширилди. Маълумки, бу органларнинг раҳбарлари ўзларини партиядан юқори қўйишга уринган эдилар. Ленинча тушунилган контроль идеяси шахсга сиғиниш идеологияси билан асло сиғишолмаслиги маълум бўлди.

Кейинги йилларда, хусусан XX съезддан кейинги даврда партия, жумладан контролни ва ижрони текширишни кучайтириш соҳасида ҳам шахсга сиғиниш оқибатларини тугатиш чораларини кўрди. Аммо контролни ташкил этишдаги катта камчиликларни охиригача йўқотиш учун керакли ҳамма чораларни ҳали кўрганимиз йўқ. Контроль органларининг ташкилий структураси ҳали ленинча идеяларга мувофиқ суратда тиклангани йўқ. Биз яна қайтадан Ленин маслаҳатларига амал қилмоғимиз зарур ва ҳозирги шароитни эътиборга олиб, юқоридан пастгача партия-давлат контроль органларини тузмоғимиз керак.

XXII съезднинг Марказий Комитет ҳисоботи юзасидан қабул қилинган резолюциясида айтиладики, ишни тўғри ташкил қилиш устидан, ҳар қандай вазифада турган ҳар бир ходим томонидан КПСС Программаси ва Устави талабларининг, партия ва Совет ҳукумати директивалари ва кўрсатмаларининг аниқ бажарилиши устидан партия, давлат ва жамоат контроли олиб бориш ҳозирги шароитда биринчи даражали аҳамиятга эгадир.

Мавжуд контроль системамиздаги асосий камчиликлар нималардан иборат?

Аввало шундан иборатки, бизда марказда ва жойларда партия ва давлат йўли билан ягона контролни амалга ошира диган контроль маркази йўқ.

Партия контроли қандай аҳволда эканлигини олиб кўрайлик. Партия контролини ташкилий жиҳатдан қониқарли деб ҳисоблаб бўлмайди. Иттифоқчи республикалар Компартиялари Марказий Комитетлари, ўлка, область партия комитетлари жойларда ишнинг қандай аҳволда эканлигини текшириш билан суст шуғулланмоқдалар, партия қарорларининг бажарилишини етарли даражада контроль қилмаётирлар, бизда махсус партия контроль органлари эса аслида йўқ. КПСС Марказий Комитети ҳузуридаги Партия контроль комитети ва жойлардаги партия комиссиялари асосан коммунистларнинг шахсий ишлари ва аризаларини кўриб чиқиш билан шуғулланмоқдалар.

Давлат контроли тўғрисида гапирганда, унинг органлари ҳали ҳам ёмон ишлаётганлигини таъкидлаб ўтиш керак. Бу органларнинг ҳаёт билан, меҳнаткашлар оммаси билан алоқаси бўш контроль асосан штатли аппарат кучлари билан ўтказилмоқда ва бу ишга кенг жамоатчилик жалб этилмаяпти. СССР Министрлар Советининг Давлат контроль комиссияси (Госконтроль) ва унинг органлари йирик халқ хўжалиги масалаларини КПСС Марказий Комитети ва Министрлар Советининг муҳокамасига онда-сондагина қўядилар, жиддий суиистеъмоллар, кўзбўямачилик, ошириб ёзиш, порахўрлик, давлат моддий бойликларини талон-торож қилиш ва шу сингари фактларни кўпинча эътиборсиз қолдирадилар.

Ҳозирги вақтда Госконтроль аслида милиция функцияларини бажармоқда. Бунда фарқ фақат шундан иборатки, у суиистеъмол ёки жиноятни фош қилгани ҳолда дарҳол жавобгарликка тортмайди, балки ишни милицияга ёки прокуратура органларига ҳавола қилади. Госконтроль энг яхши деганда суиистеъмол ёки жиноятларни қайд қилади, лекин бундай воқеаларнинг содир бўлишининг олдини оладиган чораларини кўрмайди. Контролни ташкил этишдаги катта камчиликлар хўжалик қурилишимизнинг боришига, экономиканинг ривожланишига раҳбарлик қилиш практикасига жиддий таъсир кўрсатмоқда.

(Давоми саккизинчи бетда)

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ ДОКЛАДИ

(Давоми. Боши 1, 2, 3, 4, 5, 6 ва 7-бетларда).

Шундай савол туғилиши мумкин — партиянинг хўжалик масалалари юзасидан директиваларининг бажарилишини, халқ хўжалик планининг бажарилишини суриштириб туриш контроль органларининг вазифасими? Ҳа, ўртоқлар, бу партия-давлат контролининг вазифаси. В. И. Ленин масалани худди шу тарзда қўйган эди, бизлар ҳам шундай қилмоғимиз керак. Кенг миқёсда яхши йўлга қўйилган партия-давлат контроли план органлари, халқ хўжалиги кенгашлари, корхоналар ва қурилишларнинг ишини яхшилашда партияга ёрдам бермоғи лозим.

Контроль органларининг муҳим вазифаси — кўзбўямачилик, ошириб ёзиш, маҳаллийчилик, порахўрлик, исрофгарчилик ва давлат моддий бойликларини талон-торож қилиш ва ҳоказоларга йўл қўймасликдан иборат.

Афсуски, шу хилдаги фактлар кўп учраб туради. Калинин областидаги колхоз ва совхозларда 1962 йилнинг биринчи кварталидагина давлат ҳисоботларида ошириб ёзиш ва бузиб кўрсатишдан иборат 140 факт аниқланди; Запорожье областидаги колхоз ва совхозларда шу йилнинг олти ойи мобайнида 116 та шундай ҳол рўй берди. Грузия ССР, Душет район, Иоджи қишлоғидаги бир колхозлагина 1962 йил 1 январгача тузилган йиллик ҳисоботда 46 қорамол, 50 чўчқа, 226 қўй ва эчки ошириб ёзилган.

Чита Халқ хўжалиги кенгашига қарашли қурилиш ташкилотларида тахминан бир йил ичида бажарилган ишларни 180 минг сўм миқдорида ошириб ёзиш каби 38 ножўя иш фош қилинди. Бу, онда-сонда учраб турадиган арзимас ҳодиса дейишлари мумкин. Аммо бундай ҳоллар ўз вақтида очиб ташланмаса ва йўқотилмаса, улар тараққиётимизга тўсқинлик қилувчи жиддий ғов бўлиб қолиши мумкин.

Давлат, кооператив маблағларини ва моддий бойликларни ўғирлаш ҳамда растрата қилиш халқ хўжалигига катта зарар етказади. 1962 йилнинг биринчи ярмида судларга ҳавола қилинган ишлар юзасидангина ўғирлик орқасида етказилган зарар 56 миллион сўмдан кўпроқ маблағни ташкил этган.

Ваҳоланки, кўпгина маҳаллий ташкилотлар ҳар қандай муттаҳам ва фирибгарларга қарши қатъий кураш олиб бормаётирлар. Қирғизистон ССРдаги трикотаж фабрикаларига суқулиб кириб олган муттаҳамлар давлат мол-мулкларини узоқ вақт талон-торож қилиб келганлар. Улар давлатнинг жами уч миллион сўмликдан кўпроқ моддий бойликларини ўғирлаганлар. Совет суди жиноятчиларни қаттиқ жазолади. Аммо бу муттаҳамлар бир неча йиллар мобайнида партия, совет ташкилотлари ва бошқа ташкилотларнинг кўз ўнгида қандай қилиб бу ишларни қилаолдилар деган савол туғилади?

Ўзбекистон ССРнинг енгил ва озиқ-овқат саноати корхоналарида кўп ўғирликлар фош қилинди. Тўқимачилик фабрикаларида жойлашиб олган бир тўда муттаҳамлар давлат корхоналари ниқоби остида хусусий корчалонлик ишларини авж олдириб юборганлар, кўп миқдорда маҳсулот чиқарганлар, савдо ходимлари билан биргаликда бир неча йил мобайнида давлатнинг жуда кўп маблағларини ўғирлаб келганлар. Ана шу ўғрилар «конторасинининг накадар кенг қулоч ёйиб кетганлигини шундан ҳам билиш мумкинки, бу иш юзасидан 150 дан кўпроқ киши жавобгарликка тортилди.

Ҳозирги вақтда Қозоғистон, Литва, Украина ССРдаги ва РСФСРнинг бир қанча областларидаги хўжаликларда дон ва дон чиқиндилари кўп миқдорда ўғирланганлиги ва талон-торож қилинганлиги тўғрисидаги иш юзасидан тергов ўтказилмоқда. Ана шу жиноятларда айбдор бўлган шахслар қарийб тўрт миллион пуд донни талон-торож қилганлар. Муттаҳамлар ҳосилни йиғиштириб олиш пайтида донни ҳисобга олиш тегишинча йўлга қўйилмаганлигидан, донни ташиш, шу жумладан темир йўлда ташиш ишларининг уюштирилиши контроль қилинмаганлигидан фойдаланиб келганликлари аниқланди.

Ўтмишнинг разил мероси бўлган порахўрлик фактлари барча совет кишиларининг қаҳр-ғазабини оширмоқда. Ана шу иллат баъзи марказий бошқармалар ва муассасаларга юқиб, чўнтагида партия билети бўлган айрим раҳбар ходимларни заҳарлаган. Порахўр халқ меҳнати билан яратилган ноз-неъматни олди-сотди буюмига айлантиради. Пора эвазига давлат фондлари талон-торож қилинмоқда. Қонунга хилоф суратда квартираларга ордерлар берилмоқда, ер участкалари ажратиб берилмоқда, пенсиялар тайинланмоқда, олий ўқув юртларида ўқишга қабул қилмоқдалар ва ҳатто дипломлар ҳам бермоқдалар.

Владимир Ильич Ленин порахўрликни революциянинг энг ёвуз душмани деб атаган эди. КПСС Марказий Комитети шу йилнинг бошида порахўрлик ва халқ бойлигининг талон-торож қилинишига қарши курашни кучайтириш зарур эканлиги тўғрисида махсус мактуб билан партия ташкилотларига мурожаат қилди. Биз порахўрликка ва бошқа шармандали ҳолларга узил-кесил хотима бера оламиз ва беришимиз лозим. Биз шундай жамоатчилик муҳитини вужудга келтиришимиз кераккки, бундай вазиятда муттаҳамлар, ўғрилар ва порахўрлар ўзларининг жиноий кирдикорларини қила олмайдиган бўлсинлар.

Айрим партия комитетлари коммунистларнинг хизмат вазифаларини суиистеъмол қилишлари каби фактларга тоқат қилиб келаётганликлари ва, бунинг устига, баъзан уларни ўз паноҳларига олиб, ҳимоя қилиб келаётганликлари асло йўл қўйиб бўлмайдиган бир ҳолдир.

Маълумки, В. И. Ленин қонунбузарларни улар партия аъзолари бўлганлари учунгина ҳимоя қилишнинг ҳамиша душмани эди. В. И. Ленин идора қилувчи партиянинг мавқеидан Совет ҳокимияти қонунларини бузгани учун коммунистларнинг жавобгарлигини сусайтириш мақсадида фойдаланишнинг ҳар қандай имкониятини бартараф этишни талаб қилар эди.

Ленининнинг 1922 йил 18 мартда Сиёсий бюро аъзолари учун ёзган хати унинг коммунистлар жавобгарлигини камайтириш фактларига муросасиз бўлганлигидан далолат беради. Ленин бу хатида партия ва совет ташкилотларининг жиноий иш қилган партия аъзоларини ҳимоя қилиш йўлидаги уринишларини қаттиқ қоралади. Лениннинг бу хати эълон қилинмаган эди. Аммо бу хат шу қадар муҳим ва шу қадар мароқли бир ҳужжатдирки, уни тўла келтириб ўтишни истайман.

Қуйидаги факт шу хатни ёзиш учун сабаб бўлган. Москва Совети уй-жой бўлимининг ишидаги камчиликлар тўғрисида Ленин номига шикоятлар келиб турган. Владимир Ильич Халқ Комиссарлари Советининг Иш бошқармасига текшириб кўришни топширган. Текшириш натижалари Москва партия комитетининг бюроси ва Москва Совети Президиумида қараб чиқилган.

Владимир Ильичнинг мен ҳозир ўқиб бермоқчи бўлган хатида айтган мулоҳазаларига сабаб шу эдики, Москва комитети бюроси ва Москва Совети Президиуми Халқ Комиссарлари Совети Иш бошқармасининг ходими ўртоқ Дивильковский ўтказган текшириш вақтида аниқланган фактларни рад этишга уринганлар, энг муҳими шуки, Москва комитетининг бюроси ва Москва Советининг Президиуми хизмат вазифасини ўташ вақтида жиноят қилишда айбдор бўлган коммунистларнинг суд жавобгарлигига тортилишига қарши чиққанлар. Шу муносабат билан Владимир Ильич Марказий Комитет Сиёсий бюросининг аъзоларига қуйидаги хатни ёзган:

«Москва Комитети (шу жумладан ўртоқ Зеленский ҳам)» — у, ўша вақтда РКП(б) Москва комитетининг секретари эди — «дорга осилиши керак бўлган жиноятчи коммунистларга амалда **юмшоқ** чора кўраётганлари биринчи марта эмас». Ильич ана шундай жуда аниқ гапирган эди!

«Хатолик билан» шундай қилинмоқда, аммо бундай «хатолик» жуда катта хавф туғдиради. **Таклиф этаман:**

1) Ўртоқ Дивильковскийнинг таклифи қабул қилинсин.

2) Коммунистларга **юмшоқ чора кўрганлиги учун** Москва комитетига қаттиқ виговор эълон қилинсин (алоҳида комиссия — юмшоқ чора кўришнинг тури).

3) Коммунистларнинг жавобгарлигини «юмшатиш» маъносида судларга «таъсир кўрсатиш» йўлида қилинадиган андаккина уриниш учун Марказий Комитет **партия сафидан ўчириш** чорасини кўражаги барча губерна комитетларига таъкидлаб ўтилсин.

4) Судлар коммунистларни коммунист бўлмаган кишиларга қараганда **қаттиқроқ** жазолаши зарур эканлиги Юстиция халқ комиссарлигига циркуляр йўли билан маълум қилинсин (копияси губерна партия комитетларига юборилсин).

Буни бажармаганлиги учун халқ судьялари ва Юстиция халқ комиссарлигининг коллегия аъзолари **ишдан ҳайдаб юборилиши керак.**

5) Москва Совети Президиумига матбуот орқали виговор эълон қилиб **танбеҳ бериш** Бутунроссия Марказий Ижроия Комитети Президиумига топширилсин.

ЛЕНИН».

18—III—22 й.

Ленин хатининг охирида қуйидагиларни илова қилади: «Ҳокимият тепасида турган партиянинг «ўз» аблаҳларини ҳимоя қилиши ўтакетган шармандалик ва бемаънилик-ку»!

Ленинга қойил қолиш керак! Владимир Ильич Ленин коммунист деган юксак номга доғ туширувчиларга нисбатан мана шундай қаҳр-ғазаб ва муросасизлик билан қараган эди. Айни вақтда, партиянинг обрўси ҳамда халқ манфаатлари тўғрисидаги масалани шу қадар зўр меҳр-муҳаббат ва ғамхўрлик билан ўртага қўйган эди. Биз Ленин таълим берганидек иш кўришимиз зарур.

Биз В. И. Лениннинг партия аъзолари бошқа меҳнаткашларга нисбатан ҳеч қандай имтиёз ва устунликларга эга эмас, уларнинг зиммасига юксакроқ бурчлар юклатилади, холос, деган кўрсатмаларига доим амал қилмоғимиз лозим.

ЯНГИ ШАРОИТДА ПАРТИЯ-ДАВЛАТ КОНТРОЛИ

Ўртоқлар! Коммунизм қурилиши кенг авж олдирилган даврда, КПСС Программасида таъкидлаб ўтилганидек, давлатимиз системасида Коммунистик партиянинг роли ва аҳамияти ўса боради. Шунинг учун ҳам социалистик жамиятда энг обрўли жамоат ташкилоти бўлган партия бутун контроль ишига бошчилик қилмоғи, бу ишнинг ташкил этувчи ва йўналтирувчи кучи бўлмоғи керак.

Партия ва давлат контролини бирга қўшиб олиб бориш, ғоят кенг меҳнаткашлар оммасининг иштироки билан ягона, кенг, доим амал қилувчи контролни вужудга келтиришдан иборат ленинча идея юқоридан пастгача мунтазам контроль системасини вужудга келтириш учун асос қилиб олиниши лозим.

Ўртоқлар! Бизда 10 миллион партия аъзоси, 20 миллион комсомол, 66 миллион касаба союз аъзоси бор. Агар биз ана шу кучларнинг ҳаммасини ҳаракатга солиб, улардан контроль мақсадларида фойдалансак, ҳатто пашшанинг учиши ҳам сезилмай қолмас эди. Баъзан муттаҳамлар ташкилотларимизнинг тумшуғи тагида ўғирлик қилиб, халқ бойлигини талон-торож қилиб юради. Омма контролдан четлаштириб қўйилган жойларда ана шундай ҳоллар содир бўлмоқда. Шундай ҳам бўладики, контроль қилиб турган кишининг ўзи ўғирлик қилинаётганини кўрганда, баъзан юзини тескари ўгириб олади, чунки у ҳам ана шу муттаҳамлар билан бирга давлат молини ўғирлаётган бўлади. Контроль қилишнинг ленинча принципини қатъиян тиклаш керак.

Сталин оммага ишонмас эди. У, ишчилар партиясининг аъзоси бўлса ҳам, ишчиларни ҳурмат қилмас эди. Ишчилар орасидан чиққан кишиларни назар-писанд қилмасдан улар ҳақида: бу қайси станок остидан чиқиб қолди! Ахир, орага суқилиб нима қилади! — дер эди.

Владимир Ильич Ленин оммани чуқур тушунар, ҳамиша ишчилар билан бирга эди. Ленин революциядан кейин кўп умр кўрмади, лекин унинг омма билан нақадар чамбарчас боғланганини бир кўринг. Деҳқонларнинг вакиллари, ишчиларнинг, солдатларнинг делегатлари Ленин ҳузурига мунтасил келиб турар эдилар. У, электростанциянинг очилиш маросимида қатнашмоқ учун неча ўн километр йўл босиб қишлоққа борди. У, одамлар, деҳқонлар ҳузурига бориб, уларни кўришни, уларнинг сўзларини ўз қулоғи билан эшитишни хоҳлар эди, уларнинг кайфиятлари ҳақида айтилган гапларга қараб ҳукм чиқармас эди. У гоҳ у, гоҳ бу митингда чиқиб нутқ сўзлар эди. Бошқа нотиқлар йўқ эди деб ўйлайсизми? Бор эди. Аммо, Ленин заводларда бўлишни хоҳлар эди, гапиришнигина эмас, балки одамлар қандай яшаётганлигини ўз кўзи билан кўришни хоҳлар эди, ишчиларнинг руҳини билишни ва сезишни хоҳлар эди, у, ана шу ишчиларни деб яшар ва ишлар эди.

Хўш, Сталин қаерда бўлди? Бир марта «Динамо» заводига борди. Шунда ҳам троцкийчи ва зиновьевчилар билан кураш кетаётган пайтдагина бориб қўйди. Шундан кейин у заводларга бормади. Унинг бориб келадиган жойи нуқул дача билан Кремль бўлди. Кремлга ҳеч ким йўлатилмасди. У шаҳарда юришдан ҳам қўрқар, одамлардан қўрқар эди. Бу одам ўзини зирҳланган қутига қамаб қўйди. Халқ билан боғланмагандан кейин бу қанақа турмуш бўлди!

Сталин нима учун шундай қилди?

У омма билан алоқа боғлаш учун эҳтиёж сезмади — деҳқонлардан ўзини бир чеккага олди, ишчилардан ўзини бир чеккага олди. Шу сабабдан у партияга ҳам таянмади. Унга давлатнинг жазолаш органлари керак эди. Унга шугина керак эди!

Унга тўрачилик асосига қурилган Давлат контроли керак эди ва ҳамма нарса ҳақида ана шу Давлат контролининг текширишларига қараб ҳукм чиқарар эди.

Ахир, буларнинг ҳаммаси ишчилар синфининг манфаатларига, омма манфаатларига ҳақиқатда мувофиқ келармиди? Йўқ. Бу фақат бир шахснинг манфаатларига мувофиқ келар эди. У (Сталин) — нуқул — ўлиб кетсам ҳаммаларингиз ҳалок бўласизлар, империалистлар сизларни бўғиб ташлайди, дер эди.

Лекин биз мана ўлганимиз йўқ, балки яшаяпмиз ва ишлаяпмиз! Бунинг устига империализмни қисиб қўйяпмиз ва қисганда ҳам жуда боплаб қаттиқ қисиб қўйяпмиз!

Ленин билан Сталин ўртасидаги тафовут мана шундадир. Биз Ленин ишига содиқмиз ва Ленин йўлидан бормоқдамиз!

В. И. Ленин ягона контролни амалга ошириш мақсадида партия ташкилотларини совет ташкилотлари билан бирга қўшиш вазифасини илгари сурганида бунда йўл қўйиб бўлмайдиган ва иложи бўлмайдиган ҳеч нарса йўқ деб ҳисоблади. Ленин айтган эдики, бу нарса манфаат келтирар экан, иш манфаатлари шуни талаб этар экан, бундай қўшиб олиб бориш зарурлиги ҳеч қандай шубҳа туғдирмаслиги керак. **В. И. Ленин совет ишларини партия ишлари билан пухта қўшиб олиб боришни муваффақиятли ишлашнинг гарови, сиёсатимизнинг ғоят кучли эканлигининг манбаи деб ҳисоблади.**

Ленин кўрсатмаларига асосланиб, шунингдек ҳозирги замон шароити, талаблари ва тажрибаларини эътиборга олиб, партия-давлат контролини ташкил этиш чораларини амалда қай тариқа юзага чиқариш кўзда тутилади?

Бизнинг фикримизча, ягона контроль марказини — Партия-давлат контроль комитетини ва жойларда бу комитетнинг тегишли органларини вужудга келтириш мақсадга мувофиқдир.

Партия-давлат контроль органлари амалда партия қўлида қудратли восита бўлиб қолмоғи учун улар тегишли ваколат ҳамда ҳуқуқларга эга бўлишлари лозим. Айни замонда ишни шундай йўлга қўйиш кераккки, барча контроль органлари ўзларига берилган ҳуқуқдан моҳирлик билан фойдалансинлар, маъмурий тадбирларни қўллашда чегарадан чиқиб кетмасинлар. Улар партия аъзолари ва барча совет кишилари назарида шундай органлар бўлишлари кераккки, бу органлар текшириш ва жазолаш билан чекланиб қолмай, балки энг муҳими — суиистеъмоллар бўлиши эҳтимолининг олдини олсинлар, кадрларни тарбияласинлар ва ишда камчилик ва хатоларга йўл қўймаслик тўғрисида кадрларни огоҳлантириб турсинлар, уларни партия ва ҳукуматнинг директиваларини бажаришга отлантирсинлар.

В. И. Ленин масалани қандай донолик билан ўртага қўйганлигини эсларингизга тушириб ўтаман. «Ишчи-деҳқон инспекциясининг вазифаси,— деган эди В. И. Ленин,— фақатгина «тутишдан», «фош қилишдан» иборат эмас (бу — суднинг вазифаси бўлиб, Ишчи-деҳқон инспекцияси у билан яқин алоқададир, лекин айнан унга ўхшаган эмас) ва ҳаттоки асосан бундан иборат эмас,— балки **тузатабилишдан** иборатдир.

Ишчи-деҳқон инспекциясининг асосий вазифаси ўз вақтида усталик билан тузатишдан иборатдир» (Асарлар, 33-том, 24-бет).

Партия-давлат контроли органларининг ва аввало Партия-давлат контроли комитетининг асосий вазифалари нимадан иборат?

Марказдаги ва жойлардаги контроль органлари КПСС Марказий Комитетининг бўлимлари ва СССР Министрлар Советининг аппарати, маҳаллий партия комитетлари, партия ва совет ташкилотлари билан биргаликда партиянинг Программасини амалга оширишда, коммунистик қурилишга раҳбарликни яхшилашда, КПСС XXII съездининг қарорларини бажаришда партияга актив ёрдам беришлари лозим. Уларнинг вазифаси — партия ва ҳукумат директиваларининг амалда бажарилишини текшириб боришдан иборат. Саноатда, қурилишда ва қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни кенгайтириш учун, маҳсулотнинг сифатини яхшилаш, унинг таннархини камайтириш ва меҳнат унумдорлигини ошириш учун ички резервлар қандай қидириб топилаётганлиги ва улардан қандай фойдаланилаётганлигини кун сайин контроль қилиб туриш ғоят муҳимдир.

Маҳсулотнинг сифати учун, брак маҳсулот чиқарувчиларга қарши кураш олиб бориш масалалари алоҳида эътибор қилишга сазовор масалалардир. Брак маҳсулот чиқарувчилар умуман бутун жамиятга, шунингдек, ҳар бир меҳнаткашга ҳам зарар етказадилар.

Марказий Комитет ва Министрлар Советига саноат буюмлари ва халқ истеъмоли товарларининг сифати паст эканлиги тўғрисида кўп шикоятлар келмоқда. Иккита кичкина мисолни келтириб ўтаман. Херсон Халқ хўжалиги кенгашига қарашли Жданов номли Николаев тикувчилик фабрикасида, масалан, аҳвол шу даражагача бориб етганки, текшириб кўрилган ҳар 100 та буюмнинг 15 тасигина сифатли тайёрланган. Ахир ўйлаб қаранг, ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг 85 проценти ҳам сифатсиз маҳсулот бўладими!

Ёки Минск радио заводи ишлаб чиқараётган «Неман-3» маркали телевизорларни олиб кўрингиз. Ўртоқ Шаповал бу заводнинг директоридир. «Неман-3» маркали телевизорни сотиб олган ўртоқ Красованинг Рига шаҳридан ўртоқ Шаповалга ёзиб юборган бир хатини ўқиб бераман:

«Мен анчадан бери телевизор сотиб ололмаган эдим. Аммо давлатимизнинг ғамхўрлиги туфайли менинг орзум рўёбга чиқди ва ҳақини бўлиб-бўлиб тўлаш шарти билан телевизор сотиб олдим. Мен ўзимни моддий жиҳатдан қисиб бўлса ҳам телевизор учун 293 сўм тўладим.

Сизнинг корхонангизда ишлаб чиқарилган «Неман-3» маркали телевизорни 1962 йил 3 февралда сотиб олган эдим. 28 февралда эса телевизор ишламай қўйди ва менинг оворагарчилигим бошланди.

Телевизор ишламаяпти. Ўз заводингизда шундай қимматбаҳо маҳсулот тайёрлаганингиз ҳолда кишиларни хурсанд ва мамнун қилиш ўрнига дилини сиёҳ қилаётганингизни наҳотки сира ўйламасангиз! Мен бу хатни тасодифан ёзаётганим йўқ, чунки корхонангизда ишлаб чиқарилган телевизорни сотиб олганимдан кейин бу телевизор эмас, балки телевизорларни тузатадиган ателье «менинг эрмагим бўлиб қолди».

Телевизион ательега иши тушган одамнинг аҳволи нима кечишини сизлар тасаввур қиласизлар, албатта! Бундай хатни олиш завод директори учун шармандалик-ку! Бундай бемаънигарчиликларга барҳам бериш лозим, ўртоқлар. Бизнинг маҳсулотимиз жаҳонда энг яхши маҳсулот бўлиши керак деб оғиз кўпиртирсалар ҳам, ўзлари брак маҳсулот ишлаб чиқараётган кишиларни корхоналарга раҳбарлик қилишга сира ҳам яқин йўлатмаслик керак!

Контроль органлари идора-бошқарув аппаратини тобора такомиллаштириш ва уни арзонлаштиришда партияга катта ёрдам бера оладилар. Бюрократизм ва сансалорлик бизнинг ишимизга шу пайтгача ҳам катта зарар етказмоқда. Партия-давлат контроли органлари бюрократизмга қарши қатъий кураш олиб боришни ташкил қилишда, бюрократларга, сансалорчиларга қарши, хизмат вазифаларини суиистеъмол қилувчи шахсларга қарши жамоатчиликни отлантиришда партияга ёрдам берсалар, бу билан улар ўзларининг муҳим вазифаларидан бирини бажарган бўладилар.

Биз ишчилар, колхозчилар, интеллигентларнинг ва жамоат ташкилотларининг актив ёрдами билангина муттаҳамлар, порахўрлар, текинхўрлар, бюрократлар, давлат мулкига қўл чўзадиган барча шахслар суқулиб кирадиган йўл ва туйнукларнинг ҳаммасини маҳкам бекита оламиз. Меҳнат ўлчови ва истеъмол ўлчови устидан жуда қаттиқ контроль ўрнатиш керак. Аҳолининг маиший ва маданий эҳтиёжларига хизмат кўрсатадиган умумий овқатланиш корхоналари, савдо муассасаларининг ишларини контроль қилишга меҳнаткашларни кенг жалб этиш юзасидан қўшимча тадбирлар тўғрисида ўйлаб кўришга тўғри келар.

Партия-давлат контроль комитети ва унинг органлари жойларда директиваларнинг бажарилишини текшириш натижаларини умумлаштириш асосида умумдавлат аҳамиятига эга бўлган масалаларни КПСС Марказий Комитети ва СССР Министрлар Совети муҳокамасига қўйишлари керак.

Партия-давлат контроли органларида, афтидан, порахўрлик, ўғирлик, спекуляция билан боғлиқ бўлган ишларни текширувчи малакали инспекторлар группалари тузиш керак бўлади.

Ўз-ўзидан маълумки, Партия-давлат контроли комитетининг бутун иши КПСС Марказий Комитети ва СССР Министрлар Советининг раҳбарлигида олиб борилиши лозим.

Контроль органларининг ташкил этилиши партия ва ҳукумат қарорларининг амалга оширилиши учун барча партия ташкилотларининг, барча партия комитетларининг масъулиятини янада кўпроқ ошириши лозим. Бу гап муайян контроль қилиш функцияларига эга бўлган, лекин бу функциялардан ҳамма вақт ҳам моҳирлик билан фойдалана билмаётган давлат органларига ҳам баббаравар тааллуқлидир.

Бизнинг фикримизча, республикаларда, ўлка ва областларда ҳам партия-давлат контроли комитетларини тузиш керак бўлади. Бу комитетлар Партия-давлат контроли комитетининг жойлардаги органлари бўлиб қолиши лозим.

Мамлакатда контроль системасини ташкил этиш тўғрисидаги баъзи мулоҳазалар шулардан иборат.

Ўртоқлар! Партия-давлат контроли комитетигагина бутун умидни боғлаб қўйиш ва бу комитет тузилиши билан камчиликлар, шамол учириб юборгандек, дарҳол барҳам топади ва партия ҳамда ҳукумат директиваларининг қандай бажарилаётганлигини текшириш ўз-ўзидан изига тушиб кетаверади, деб ўйлаш хато бўлур эди. Бу тадбирни амалга оширмоқ учун муайян вақт ва бутун партиянинг ҳамда совет органларининг зўр ғайрат билан ишлаши талаб этилади. Зиқналик қилмасдан, энг яхши коммунистларни ана шу органларда ишлаш учун юбориш, партиясиз ўртоқларни бу ишга кенг жалб этиш, контроль органларига доим ёрдам кўрсатиш уларга зўр эътибор бериш ва уларни қўллаб-қувватлаш керак.

Контроль системасини қайта қуриш билан бир қаторда партия ва ҳукумат директиваларининг ижроси учун, топширилган ишнинг бажарилиши учун катта ва кичик ишдаги ҳар бир ходимнинг жавобгарлик туйғуларини ва интизомини оширишнинг бошқа чораларини ҳам кўриш керак, токи ҳар бир ходим чинакам революцион жўшқинлик кўрсатсин, ўзининг бутун куч-ғайратини коммунизм қуришдан иборат буюк ишга батамом бағишласин.

Халқ хўжалигига партия раҳбарлигини қайта қуриш, мамлакатда партия-давлат ва жамоат контролини такомиллаштириш соҳасида белгиланган тадбирларнинг турмушга татбиқ этилиши коммунистик жамият қурилишининг улуғвор программасини амалга оширишда партиямизнинг, халқимизнинг кучига-куч қўшади.

* * *

Ўртоқлар!

Кўриб турибсизки, Марказий Комитет Президиумининг докладда баён қилинган таклифлари партия ва давлат қурилишининг, мамлакат халқ хўжалигига раҳбарлик қилишнинг туб, энг муҳим масалаларини ўз ичига олади. Булар, ҳаёт талабларидан келиб чиққан масалалар бўлиб, XXII съезднинг қарорларини тезликда амалга оширишга, партиямиз Программасини бажаришга қаратилган.

Улуғ Ленин, унинг фаолияти, доно идеялари, маслаҳат ва кўрсатмалари партиямиз учун, унинг Марказий Комитети учун, барча коммунистлар учун энг мураккаб вазифаларни ҳал этишда революцион ижодкорлик намунасидир.

В. И. Ленин тарихий тараққиётнинг боришини жуда олдиндан кўриб, экономика масалаларини, мамлакатнинг халқ хўжалигига раҳбарлик қилиш вазифаларини доим биринчи ўринга қўйиб келди, у бу масалаларнинг мамлакатнинг ички ҳаёти учунгина эмас, балки халқаро миқёсда ҳам жуда катта сиёсий аҳамиятга эга эканлигини таъкидлади.

Владимир Ильич бундай деган эди: «... агар рус пролетариатига ҳозирча ёлғиз ўзининг етарли бўлмаган кучлари билан бажаришига тўғри келадиган ниҳоятда катта ва жаҳоншумул-тарихий ишга озгина чуқурроқ ва кенгроқ назар ташланса, у вақтда бошқарманинг турли системаларини, интизомни йўлга қўйишнинг турли нормаларини яна кўпроқ марта қайтадан тузиб чиқиш ва тажрибада синаб кўриш иши муқаррар бўладиган иш эканлиги дарҳол равшан бўлиб қолади ва биз илгаритдан чизиб берилган қандайдир бир йўл-йўриқ бўйича янги жамиятнинг ташкилот формаларини бирданига туза оламиз ва бир зарб билан қура оламиз деб ҳечқачон даъво қилган эмасмиз, ва келажакнинг перспективаси ҳақида ёзган биронта ҳам ақли расо социалист бундай деб ўйлаган ҳам эмас». (Асарлар, 27-том, 432-бет).

Владимир Ильич ташкилий ишларда бошқарувнинг уставлари, нормалари, қонунларини баъзан уч марта қайтадан ўзгартириш керак бўлади, партия ҳокимият тепасида турган бир шароитда ташкилий иш партиянинг энг муҳим, туб ва асосий вазифаси бўлади, бу иш натижасида кўп тажриба тўплаймиз, кўп қадамлар қўямиз, кўп нарсани ўзгартирамиз, деб кўрсатган эди.

Партия фаолиятининг кейинги йиллардаги тажрибаси, саноат, қурилиш, қишлоқ хўжалигига раҳбарликни қайта қурганлигимиз ташкилий масалаларни ҳал этишда ленинча принципларни тиклаш, бу принципларни янги шароитларда ривожлантириш самарали бўлиб чиққанлигини кўрсатади.

Хўжалик қурилишимизнинг миқёслари беҳисоб кенгайди, бу қурилишнинг жаҳон тараққиётининг боришига таъсири анча ўсди. Эндиликда Совет Иттифоқи билан биргаликда бутун инсониятнинг учдан бир қисмини бирлаштирган социалистик лагерь халқлари социализм қурилишини амалга оширмоқдалар.

Жаҳон тараққиётида икки тенденция аниқ намоён бўлди. Биринчи тенденция шундан иборатки, социалистик мамлакатларнинг миллий хўжаликлари бир-бири билан тобора мустаҳкамроқ яқинлашмоқда, уларнинг ишлаб чиқарувчи кучларини интернационаллаштиришдан иборат прогрессив процесс содир бўлмоқда. Иккинчи тенденция — капиталистик «интеграция» дан иборат бўлиб, у ўсиб бораётган жаҳон социализм системасига қарши курашда турли мамлакатлар монополистик капиталининг кучларини бирлаштиришни ўз олдига мақсад қилиб қўяди. Аммо монополияларнинг бирлашиш йўлидаги интилиши билан бир вақтда муқаррар равишда империалистлар ўртасидаги зиддиятлар, низолар, конфликтлар ғоят кескинлашиб бормоқда.

Фақат социализмгина хўжалик ҳаётини чинакам интернационаллаштириш вазифасини ҳал эта олади. Буни ишлаб чиқарувчи кучларнинг ҳозирги даражаси тақозо этади. В. И. Ленин айтган эдики, умумий план асосида ривожланиб борадиган ягона жаҳон хўжалигини вужудга келтириш тенденцияси «капитализм давридаёқ тамомила очиқ ва равшан юз берди ва социализм даврида, шубҳасиз, янада ривожланади ва батамом тугалланади» (Асарлар, 31-том, 141-бет).

Социалистик мамлакатлар энг бошданоқ ўз миллий экономикаларини бутун чоралар билан мустаҳкамлаб, иқтисодий алоқаларни ҳар томонлама ривожлантирдилар, бир-бирларига ёрдам кўрсатдилар ва бу йўлда катта муваффақиятларга эришдилар.

Ҳозирги замон шароитида жаҳон социалистик системаси мавжудлиги фактидан келиб чиқадиган жуда катта афзалликлардан фойдаланиш учун бизнинг масъулиятимиз ошиб бормоқда. Шу сабабли социалистик мамлакатларнинг пролетар интернационализми принципларига асосланган иқтисодий ҳамкорлигини янада ривожлантириш алоҳида аҳамият касб этмоқда. Жаҳон социалистик системаси жадал суръатлар билан жаҳоннинг йирик индустриал марказига айланиб бораётганлигини назарда тутиш керак. Ҳозирги вақтда жаҳон социалистик системасининг жаҳон ишлаб чиқаришидаги ҳиссаси ортиб, тахминан 37 процентга етди. Социалистик мамлакатларнинг миллий саноати социалистик меҳнат тақсимоти асосида бундан буён ҳам янада тез суръатлар билан ривожлана олади. Бу эса жамият ҳаётининг ҳал қилувчи соҳаси бўлган моддий бойликларни ишлаб чиқаришда социализмнинг капитализмга нисбатан устунликка эришувини кўп марта тезлаштиради.

Жаҳон социалистик системаси социализм экономикасининг олға қараб гармоник ривожланиб боришини таъминлабгина қолмай, балки кам тараққий этган мамлакатларнинг халқларига, тинчлик, социал тараққиёт ва демократия учун курашаётган барча кучларга қудратли мадад ҳам кўрсатмоқда.

Биз планли социалистик хўжалик системасининг барча афзалликларидан моҳирлик билан фойдаланишимиз керак. Кооперативлаштириш ва ихтисослаштириш саноатнинг ҳамма тармоқларида замонавий методларни қўлланиб, кенг миқёсда автоматлаштирилган ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш имконини беради. Фан ва конструкторлик фикри янги методларни ва мукаммал машиналарни ишлаб чиқаришга доимий жорий қилиш учун, саноатнинг эски, ишдан чиқай деб қолган, маънавий жиҳатдан эскирган машина-ускуналар билан ривождан тўхтаб қолмаслиги учун шарт-шароит вужудга келтиради. Бу — ўз ишимизда амал қилишимиз лозим бўлган қонундир.

Бизнинг мамлакатимиз бепоёндир. У битмас-туганмас ресурсларга эга. Мамлакатимиз доирасида поток ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг янги, замонавий методларини муваффақиятли суратда қўлланиш мумкин, албатта. Аммо биз ўз мамлакатимиз тўғрисидагина ва ўзимизнинг социалистик хўжалигимизни ривожлантириш тўғрисидагина ўйламаслигимиз керак. Биз ўз хўжалигимизни қардош социалистик республикалардан, хусусан чекланган хом ашё ресурсларига, унча катта бўлмаган саноат ишлаб чиқаришига эга бўлган қардош социалистик республикалардан айрим ҳолда ривожлантиришимиз керак эмас. Агар ҳар бир социалистик мамлакат ўзи тўғрисидагина ғамхўрлик қилганида, кенг миқёсдаги поток ишлаб чиқариш берадиган иқтисодий натижаларга эришиш имкониятларига эга бўлмай, оғир аҳволга тушиб қолган бўлур эди.

Маълумки, ҳатто капиталистик мамлакатлар ҳам ишлаб чиқаришни кооперативлаштириш ва меҳнатни тақсимлаш ўзлари учун кўпроқ фойда келтиришини билиб, ишлаб чиқаришни кооперативлаштириш ва меҳнатни тақсимлаш йўлидан бормоқдалар.

Умумий идеологияга эга бўлган, сиёсий қарашлари бир бўлган социалистик мамлакатларнинг ўз социалистик хўжалигининг афзалликларидан тўла фойдаланишлари айниқса зарур. Эндиликда иқтисодий ўзаро ёрдам кенгашига аъзо бўлган мамлакатларнинг ишлаб чиқариш планларини тобора мустаҳкамроқ координациялаш керак. Хўжаликни ривожлантириш планларини ишлаб чиққан пайтда барча мамлакатларнинг манфаатларини эътиборга олиш, ҳозирги вақтда энг кўп фойда келтирадиган ишлаб чиқаришларни ривожлантириш керак. Социалистик мамлакатларнинг баъзиларида экономикани ривожлантириш учун керакли хом ашёнинг кўпгина турлари ва бошқа зарур ресурслари йўқ. Бундай ҳолларда, афтидан, коммерсия ва тенг пай пули тўлаш асосида, маҳсулотнинг у ёки бу турини ишлаб чиқариш учун сарфланадиган капитал маблағларнинг муайян ҳиссасини ўз зиммасига олиш шарти билан давлатлараро хўжалик бирлашмалари тузиш керак бўлади. Бу тадбирни социалистик мамлакатларнинг ўзаро келишуви асосида амалга ошириш лозим, албатта.

Иқтисодий ўзаро ёрдам кенгашида аъзо бўлган барча мамлакатлар ўз экономикасини ривожлантириш мақсадида замонавий фан ва техника ютуқларидан фойдаланиш имкониятига эга бўлишлари учун уларнинг иқтисодий ва ташкилий куч-ғайратларини бирлаштириш зарур.

Иқтисодий ўзаро ёрдам кенгашида қатнашувчи мамлакатлар коммунистик ва ишчи партиялари Марказий Комитетлари биринчи секретарлари ва ҳукумат бошлиқларининг 1962 йил июнь ойида Москвада бўлиб ўтган кенгаши социалистик ҳамдўстлик халқлари ҳаётида катта воқеа бўлди. Иқтисодий ўзаро ёрдам кенгашига аъзо бўлган мамлакатларнинг вакиллари иқтисодий ҳамкорликни ривожлантириш йўлида олға қараб янги қадам қўймоқ учун яқин вақтларда юксак доирада яна учрашурлар.

Иқтисодий ўзаро ёрдам кенгашида аъзо бўлган барча мамлакатларнинг вакиллари кирадиган ҳамда мамлакатларнинг ҳаммаси учун умумий бўлган планлаштирувчи ягона органни дадиллик билан тузишимиз керак. Социалистик система мамлакатлари экономикасининг тараққиётини координациялаштирмоқ учун умумий планларни тузиш ва ташкилий масалаларни ҳал этиш ваколатига эга бўлган кишилар ана шу планлаштирувчи органда иш олиб боришлари лозим.

Ўртоқлар! Партия Марказий Комитети ишонч билдирадики, бутун партия, бутун халқ саноат, қурилиш ва қишлоқ хўжалигига партия раҳбарлигини қайта қуриш соҳасида белгиланаётган тадбирларни тамомила қўллаб-қувватлайди ва маъқуллайди. Марказий Комитетнинг Пленуми асосий йўлларни белгилайди, қайта қуришнинг энг муҳим принципиал масалаларини муҳокама қилади ва ҳал этади.

Ташкилий қайта қуришнинг конкрет масалаларини мамлакатдаги айрим районларнинг ўзига хос шароитларини, шунингдек халқ хўжалигининг у ёки бу тармоқларининг ўзига хос хусусиятларини ҳар томонлама ҳисобга олиш асосидагина муваффақиятли суратда атрофлича ҳал этиш мумкин. Бу ишни шошмасдан, чуқур ўйлаб бажаришга тўғри келади. Айрим жойларда ишни издан чиқариб қўйиш эҳтимоли бўлган шошма-шошарликка йўл қўймаслик керак. Янги органларни аста-секин тузиш ва иш жараёнида раҳбарликни қайта қура бориш керак, токи бу тадбир ишга халақит бермайдиган бўлсин, балки ишнинг янада муваффақиятли суратда юришиб кетишини таъминласин. Илмий тадқиқот, конструкторлик, лойиҳалаш ишларини тўғри ташкил этиш соҳасида, фан ютуқлари ва илғор тажрибаларни ишлаб чиқаришга жорий қилиш соҳасида кўп иш қилишга тўғри келади.

Партия, совет, касаба союз, хўжалик ташкилотларида, навбатдаги партия конференцияларида ва меҳнаткашларнинг йиғилишларида бу масалаларнинг ҳаммасини кенг муҳокама қилиш зарур.

Партия ва халқнинг коллектив тажрибаси, коллектив идроки халқ хўжалигига раҳбарликни яхшилаш юзасидан белгиланаётган тадбирларни амалга оширишнинг энг яхши йўлларини кўрсатиб беради.

Биз яқинда етти йилликнинг бешинчи йилига қадам қўямиз. Совет халқи дастлабки тўрт йил ичида жуда яхши меҳнат қилди. Биз етти йиллик план топшириқларини тўла бажарибгина қолмай, балки ошириб ҳам бажариш ва бу билан мамлакатимизда коммунистик қурилишнинг улуғ перспектив планини амалга ошира бошлаган чоқдаёқ янгидан-янги ғалабаларни қўлга киритиш учун мустаҳкам замин яратиш мақсадида тағин ҳам яхшироқ меҳнат қилмоғимиз керак.

Партия ва халқнинг ҳамма кучларини Совет Иттифоқи Коммунистик партиясининг XXII съезди қабул қилган коммунизм қурилишининг улуғвор программасини бажаришга сафарбар қилайлик!

(Ўртоқ Н. С. Хрушчевнинг доклади ғоят зўр эътибор билан тингланди ва бир неча марта гулдурос қарсаклар билан бўлиниб турди).

Редактор М. ҚОРИЕВ.

«Қизил Ўзбекистон», «Правда Востока» ва «Ўзбекистони сурх» бирлашган нашриётининг босмахонаси. Тошкент шаҳри.
Р. 13959. Нашр. Р. 1726.